

بسم الله الرحمن الرحيم

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه معارف قرآن و عترت اصفهان

پایان نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی رسانه‌های عمومی در قبال جرایم
به منظور حفظ حیثیت افراد بر مبنای فقه امامیه و حقوق ایران

استاد راهنما:

دکتر شهاب الدین ذوفقاری

استاد مشاور:

دکتر کاوه قبادی

نگارنده:

مریم قاسمی

تابستان ۱۳۹۸

تقدیم به

حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها

و فرزندشان حضرت علی بن موسی الرضا سلام الله علیه

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خداوندی را که همواره یاریگر ماست و ذره ذره تلاش هایمان از توجهش حیات یافتند.

تشکر و قدردانی فراوان از

پدر و مادر عزیز و مهربانم

به پاس زحمات بی دریغشان

تشکر و قدردانی از اساتید راهنما و مشاور محترم

جناب آقای دکتر شهاب الدین ذوفقاری

جناب آقای دکتر کاوه قبادی

به پاس راهنمایی و مشاوره های صبورانه و دقیقشان

تشکر و قدردانی از جناب آقای دکتر حامد صفایی پور

به پاس آموزش های نگارشی و پژوهشی سنجیده شان

و تشکر و قدردانی از همه دوستان و عزیزانی که مرا در به پایان رساندن این پایان نامه یاری رساندند.

چکیده

گسترش نابسامانی‌های ناشی از عرصه گسترده رسانه، حجم انبوه و سرعت بالای اطلاع‌رسانی‌ها همچون اطلاع‌رسانی خبری جرایم و عادی شدن هتک حیثیت مجرمان، نشان از ضرورت پژوهش‌های فقهی دارد تا زمینه‌سازی لازم جهت تدوین قوانین و ضوابط در خلأ قانونی و بحث فقهی در این مورد فراهم شود. محقق بر آن است تا جایگاه حیثیت مجرم در فقه امامیه و حقوق ایران را در اطلاع‌رسانی خبری جرایم بررسی نماید و به دوگانه «اطلاع‌رسانی و حفظ نکردن حیثیت مجرم» و «عدم اطلاع‌رسانی و حفظ حیثیت مجرم» پاسخی فقهی و حقوقی دهد. آیا حفظ حیثیت مجرم به طور مطلق رواست یا اینکه در اجرای این امر ملاحظه‌های دیگری در میان است؟ این تحقیق براساس روش توصیفی تحلیلی، بررسی و مفهوم‌شناسی اطلاع‌رسانی خبری جرایم در فقه، تأکید بر استنباط‌های فقهی برخی آیه‌های قرآن و روایت‌های معصومین (علیهم‌السلام)، قوانین مصوب در حوزه «مطبوعات» که مبنایی‌ترین قوانین «حقوق ارتباطات» به شمار می‌آیند، در پی پاسخگویی به این پرسش است. بر این اساس «اصل ممنوعیت اطلاع‌رسانی خبری جرایم» از برخی معیارهای برگرفته از مبانی فقهی و برخی قوانین، قابل برداشت است. علاوه بر اینکه توجه شارع مقدس و همچنین قانونگذار به حفظ حیثیت مجرم، تأیید چنین اصلی است. جز در برخی موارد استثنایی همچون «تشهیر» که اجرای چنین مجازاتی به اکثر اخبار جرایم، آن هم از طریق رسانه‌های عمومی، قابل سرایت نیست.

کلمات کلیدی:

اخبار جرایم، رسانه‌های عمومی، اطلاع‌رسانی خبری، تشهیر رسانه‌ای، حیثیت مجرم

فهرست مطالب

مقدمه	۱
۱- فصل اول: کلیات و مبانی تحقیق	۳
۱-۱- طرح تحقیق	۴
۱-۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق	۴
۱-۱-۲- بیان مسأله	۴
۱-۱-۳- هدف‌های تحقیق	۵
۱-۱-۴- سؤال‌های تحقیق	۶
۱-۱-۵- فرضیه‌های تحقیق	۶
۱-۱-۶- پیشینه تحقیق	۷
۱-۱-۷- روش تحقیق	۱۲
۱-۱-۸- مفاهیم تحقیق	۱۲
۲- فصل دوم: شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی خبری جرایم در فقه امامیه	۱۹
۲-۱- بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری	۲۱
۲-۱-۱- معیارهای اطلاع‌رسانی خبری	۲۱
۲-۱-۲- هدف‌های اطلاع‌رسانی خبری	۴۱
۲-۲- بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم	۵۰

- ۵۱ ۱-۲-۲- ابزار دادخواهی
- ۵۲ ۲-۲-۲- جرم آشکار
- ۵۴ ۳-۲-۲- حفظ حریم مجرم
- ۵۵ ۳-۲- جایگاه قضاوت رسانه‌های عمومی در اطلاع‌رسانی خبری جرایم
- ۶۲ ۳- فصل سوم: شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی خبری جرایم در حقوق ایران
- ۶۴ ۱-۳- قوانین اطلاع‌رسانی
- ۶۵ ۱-۱-۳- قانون اساسی
- ۶۶ ۲-۱-۳- مجموعه قوانین و مقررات مطبوعات
- ۶۷ ۳-۱-۳- قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات
- ۷۰ ۴-۱-۳- قانون اداره صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، اساسنامه سازمان صدا و سیما
جمهوری اسلامی ایران و قانون تشکیل سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران
- ۷۱ ۲-۳- مسئولیت‌های اطلاع‌رسانی براساس قوانین
- ۷۱ ۱-۲-۳- مسئولیت حقوقی
- ۷۶ ۲-۲-۳- مسئولیت کیفری
- ۸۱ ۳-۳- رویکرد سیاست جنایی ایران در اطلاع‌رسانی خبری جرایم
- ۸۸ ۴- فصل چهارم: آسیب‌شناسی اطلاع‌رسانی خبری جرایم
- ۹۰ ۱-۴- آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم
- ۹۰ ۱-۱-۴- از بین رفتن زشتی رفتارهای مجرمانه

۹۵	۲-۱-۴- گمنام ماندنِ الگوهای واقعی
۹۵	۳-۱-۴- الگودهی ناخواسته
۹۸	۴-۱-۴- بروز تشویش و نگرانی
۹۹	۵-۱-۴- بروز بازخوردهای تکانشی
۹۹	۶-۱-۴- بروز خسارت
۱۰۱	۲-۴- علت‌شناسی آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم
۱۰۱	۱-۲-۴- تعریف نشدن الگوی تولید خبر
۱۰۳	۲-۲-۴- تأثیر تعیین‌کننده رسانه
۱۰۴	۳-۲-۴- مخاطب محوری
۱۰۶	نتیجه‌گیری
۱۰۹	پیشنهادها
۱۱۰	فهرست منابع
۱۲۱	پیوست‌ها
۱۲۲	فهرست آیات
۱۲۵	فهرست قوانین و مصوبّات

مقدمه

اطلاع‌رسانی در تبیین و تداوم ارتباط افراد با یکدیگر، نقش مهمی دارد. چنانکه نیازهای فردی و اجتماعی در زمینه‌هایی همچون فرهنگی، سیاسی و اقتصادی از این طریق تأمین می‌شود. بعلاوه در هر زمان، به تناسب امکانات و تکنولوژی آن دوره زمانی، اطلاع‌رسانی انجام شده است؛ زمانی نامه، سخنرانی و انتشار کتاب، و زمانی دیگر با پیشرفت‌هایی که در تکنولوژی اتفاق می‌افتد، رسانه‌هایی همچون رادیو، تلویزیون، کتاب دیجیتال، اینترنت و شبکه‌های مجازی، اطلاع‌رسانی را با قابلیت‌های مختلف ارائه می‌نمایند. آنچه در این دوره زمانی، رو به فزونی بوده، سرعت انتقال اطلاعات و طیف گسترده مخاطبان اطلاع‌رسانی است.

چنانچه تحولات رسانه‌ای و سرعت انتقال اخبار در اطلاع‌رسانی‌هایی که خبری را به مخاطبان می‌رساند (اطلاع‌رسانی خبری)، نادیده گرفته شود و رسانه‌های عمومی با قواعد متناسب به کار گرفته نشوند، بسیاری از ارتباط‌های اجتماعی در جهت تأمین حقوق افراد شکل نمی‌گیرد؛ از آن جهت که اطلاع‌رسانی خبری از بین انواع اطلاع‌رسانی‌ها از جمله آموزشی و تربیتی، مورد توجه رسانه‌های عمومی و مخاطبان آنها بوده است.

اطلاع‌رسانی خبری درباره جرایمی که اشخاص حقیقی و حقوقی مرتکب می‌شوند (اطلاع‌رسانی خبری جرایم)، مخاطبان بیشتری دارد. چنانکه حفظ مخاطبان در این نوع اطلاع‌رسانی می‌تواند برای رسانه‌های عمومی انگیزه‌ای شود تا از شیوه و سبک‌های اطلاع‌رسانی جوامع مختلف از جمله جوامع غربی که این انگیزه را عملی می‌کنند، استفاده کنند. با جذابیت‌های دیداری و شنیداری که در درجه اول

اهمیت است، احساس و هیجان مخاطبان را برانگیزانند و حیات خود را حفظ کنند. شیوه‌هایی که نه تنها در بسیاری از موارد با مبانی اسلامی سازگاری ندارد، در برخی موارد بومی‌سازی لازم در بکارگیری آن‌ها صورت نگرفته است. از این رو خسارت‌های مادی و معنوی بر حقوق اشخاص و ارتباط‌های اجتماعی وارد می‌شود. چنانکه هتک حیثیت، از جمله خسارت‌های معنوی است که بر مجرمان وارد می‌شود. در حالی که مبانی اسلام که بر اساس کلام الهی است، همه انسان‌ها هر چند مجرم را محترم می‌داند؛ خداوند می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ»؛ «ما آدمیزادگان را گرامی داشتیم».

همانطور که بیان شد اطلاع‌رسانی در زمان گذشته از جمله زمان پیامبر ﷺ و ائمه علیهم‌السلام وجود داشته و توجه به مبانی فقهی و قوانینی که بر اساس آن تصویب می‌شود، این امکان را برای رسانه‌های عمومی فراهم می‌کند تا با در نظر گرفتن معیار و هدف‌هایی که براساس آیات قرآن و روایت‌ها در اطلاع‌رسانی خبری جرایم وجود دارد، علاوه بر اینکه مانع از خسارت‌هایی همچون هتک حیثیت بر مجرمان می‌شوند، در اجرای مجازات مجرم به نحو بازدارنده‌تر، مشارکت خواهند داشت و حقوق سایر مخاطبان رسانه‌های عمومی نیز حفظ می‌شود.

از این رو، این تحقیق در چهار فصل، به پاسخ پرسش اصلی؛ «چیستی شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی رسانه‌های عمومی در قبال جرایم با حفظ حیثیت افراد بر مبنای فقه امامیه و حقوق ایران» می‌پردازد. فصل اول به «کلیات و مبانی تحقیق» که شامل اهمیت و ضرورت تحقیق، بیان مسأله، هدف، سؤال و فرضیه‌های تحقیق و همچنین پیشینه، روش و مفاهیم تحقیق است، می‌پردازد. فصل دوم درباره «شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی خبری جرایم در فقه امامیه» به بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری، بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم و جایگاه قضاوت رسانه‌های عمومی در اطلاع‌رسانی خبری جرایم می‌پردازد. فصل سوم درباره «شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی خبری جرایم در حقوق ایران» به قوانین اطلاع‌رسانی، مسئولیت‌های اطلاع‌رسانی بر اساس قوانین و رویکرد سیاست جنایی ایران در اطلاع‌رسانی خبری جرایم می‌پردازد و در فصل چهارم، «آسیب‌شناسی اطلاع‌رسانی خبری جرایم» مورد بررسی قرار می‌گیرد که شامل آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم و علت‌شناسی آنهاست.

۱- فصل اول: کلیات و مبانی تحقیق

۱-۱- طرح تحقیق

این فصل به اجزای تشکیل دهنده طرح که شامل اهمیت و ضرورت، بیان مسأله، سؤال‌ها، فرضیه‌ها، هدف‌ها، پیشینه و روش تحقیق هستند، می‌پردازد:

۱-۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

از آنجایی که اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های عمومی، ابزاری در پیشبرد اهداف سازمان‌ها و افراد است و به سبک‌های گوناگون انجام می‌شود، تأثیر بسیاری در تحولات جامعه داشته است. ویژگی‌هایی همچون جذابیت‌های دیداری و شنیداری در رسانه‌های عمومی بویژه شبکه‌های اجتماعی، این تأثیرات را تشدید می‌کند. اطلاع‌رسانی چنین رسانه‌هایی مخاطبان بیشتری را به خود جذب می‌کند و زمینه دگرگونی ارتباط اجتماعی، عقیده، نگرش و سبک زندگی افراد را موجب می‌شود. هر چند اطلاع‌رسانی به میزانی که مخاطبان از حق، تکلیف و همچنین مخاطره‌های اجتماعی اطلاع یابند، لازم است تا ارتباط‌های اجتماعی در جهت تحقق حقوق افراد جامعه باشند، چنانکه فقه امامیه و حقوق ایران، از قواعد مرتبط برخوردار هستند. اما در نظر نگرفتن چنین قواعدی، در مواردی از جمله اطلاع‌رسانی جرایم اشخاص، نه تنها حقوق و روابط اجتماعی را اصلاح نمی‌کند، زمینه تضییع حقوق مخاطبان و همچنین از بین رفتن حیثیت مجرمان را موجب می‌شود.

۱-۱-۲- بیان مسأله

اطلاع‌رسانی خبری در آگاهی دادن افراد نسبت به آنچه در جامعه اتفاق می‌افتد، نقش مهمی در تحولات جامعه و چگونگی ارتباط‌های اجتماعی دارد. از جمله موضوع‌های اطلاع‌رسانی خبری، جرایمی است که شخصیت‌های حقیقی و حقوقی مرتکب می‌شوند و رسانه‌های عمومی به طور گسترده و به شکل‌های گوناگون به آنها می‌پردازند. از این رو، چگونگی بهره‌گیری از اطلاع‌رسانی خبری جرایم در راستای آگاهی دادن مخاطبان رسانه‌های عمومی با رعایت قواعدی بر مبنای فقه امامیه، محل تأمل است. بعلاوه چگونگی می‌توان خلأ قانونی در بهره‌گیری از این نوع اطلاع‌رسانی را جبران کرد تا علاوه بر اینکه حیثیت برخی اشخاص حقیقی و حقوقی که جرمی مرتکب شده‌اند و به مجازات‌های خود می‌رسند،

حفظ شود، حقوق سایر اشخاص جامعه، در آگاهی یافتن از جرایم اجتماعی، رعایت شود؟ وجه تمایز اطلاع‌رسانی خبری جرایم بر مبنای فقه امامیه با ادبیات اطلاع‌رسانی خبری جرایم در دوره معاصر چیست؟ با تحولاتی که در رسانه‌های عمومی در دوره‌های زمانی، اتفاق افتاده، از قالب‌هایی همچون تلگراف، تلفن، رادیو، تلویزیون، سینما و تئاتر به قالب‌های غالبی همچون اینترنت و بویژه شبکه‌های اجتماعی با جذابیت‌های ویژه، درآمده، به طور گسترده اخبار جرایم اطلاع‌رسانی شده و طیف وسیعی از مخاطبان را جذب کرده است. محتوای خبری، بیش از سایر محتواهای رسانه‌ای استقبال شده و چیزی که چنین استقبالی را مضاعف می‌کند، تولید حجم بالایی از اخبار جرایم است. استدلال و تأکید رسانه‌های عمومی مبنی بر بالا بردن آگاهی‌های عمومی و همچنین حق آزادی اطلاع‌رسانی، دلیلی بر این نوع اطلاع‌رسانی‌هاست که علاوه بر جذب مخاطبان بیشتر، حیثیت شخصیت‌های حقیقی و حقوقی را از بین می‌برد.

۱-۱-۳- هدف‌های تحقیق

هدف‌هایی که تحقیق در پی دستیابی به آنهاست عبارتند از:

۱-۱-۳-۱- هدف اصلی

دستیابی به شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی خبری جرایم از طریق رسانه‌های عمومی بر اساس مبانی فقهی و مصوبه‌های قانونی.

۱-۱-۳-۲- هدف‌های فرعی

۱. دستیابی به بایسته‌های لازم در اطلاع‌رسانی خبری و علنی نمودن جرایم بر اساس فقه امامیه؛
۲. دستیابی به جایگاه حیثیت مجرم در اطلاع‌رسانی خبری جرایم در حقوق ایران؛
۳. دستیابی به آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم؛
۴. دستیابی به شیوه‌های فقهی اطلاع‌رسانی خبری جرایم با حفظ حیثیت مجرم؛
۵. دستیابی به شیوه‌های قانونی اطلاع‌رسانی خبری جرایم با حفظ حیثیت مجرم.

۱-۱-۴- سؤال‌های تحقیق

سؤال‌هایی که در این تحقیق به آن پاسخ داده می‌شود عبارتند از:

۱-۱-۴-۱- سؤال اصلی

شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی در قبال جرایم به منظور حفظ حیثیت افراد از منظر فقه امامیه و حقوق ایران چیست؟

۱-۱-۴-۲- سؤال‌های فرعی

۱. به طور کلی رعایت چه بایسته‌هایی در اطلاع‌رسانی خبری بر مبنای فقه امامیه لازم است؟

۲. در خصوص جرایم چه بایسته‌هایی در اطلاع‌رسانی خبری و علنی شدن آنها بر اساس فقه امامیه وجود دارد؟

۳. جایگاه قضاوت رسانه‌های عمومی در اطلاع‌رسانی خبری جرایم در فقه امامیه چیست؟

۴. حیثیت مجرم در اطلاع‌رسانی خبری جرایم در حقوق ایران چه جایگاهی دارد؟

۵. چه آسیب‌هایی در اطلاع‌رسانی خبری جرایم وجود دارد؟

۶. چه علت‌هایی در بروز آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم وجود دارد؟

۱-۱-۵- فرضیه‌های تحقیق

براساس سؤال‌هایی که بیان شد، فرضیه‌هایی وجود دارند که عبارتند از:

۱-۱-۵-۱- فرضیه اصلی

در صورتی که کارگزاران حوزه اطلاع‌رسانی، ملاک‌های فقهی و قوانین مطروحه مانند تقوا، احاطه بر مسائل و نیازهای خبری روز جامعه، اهمیت دادن رسانه بر احقاق حقوق مخاطبان را در نظر داشته باشند، اطلاع‌رسانی در راستای هدایت جامعه به سوی سعادت پیش خواهد رفت.

۱-۱-۵-۲- فرضیه‌های فرعی

۱. افزایش آگاهی در جهت صحیح، حفظ آبرو، هموار نمودن مسیر ترویج نیکی و ایجاد روحیه قانون‌گرایی، از جمله بایسته‌های فقهی و قانونی اطلاع‌رسانی هستند.
۲. ابزار دادخواهی شدن رسانه، تجاهر به جرم و حفظ حریم مجرم بایسته‌هایی هستند که موجب جواز اطلاع‌رسانی خبری جرایم می‌شوند.
۳. قضاوت اطلاع‌رسانی یا عدم اطلاع‌رسانی خبری جرایم، مرجع و ملاک تعیین شده خود را دارد و رسانه فی نفسه شرایط تصمیم‌گیری و قضاوت را در این مورد ندارد.
۴. قانونگذار به منظور حفظ حیثیت مجرم در اطلاع‌رسانی خبری، به طور صریح جرم‌انگاری نکرده است.
۵. از بین رفتن زشتی رفتارهای مجرمانه، گمنام ماندن الگوهای واقعی و بروز بازخوردهای تکانشی از جمله آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم هستند.
۶. تعریف نشدن سبک محتوای خبری و مخاطب محوری از جمله علت‌های آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم هستند.

۱-۱-۶- پیشینه تحقیق

در دستیابی به پیشینه تحقیق، کتاب، مقاله و پایان‌نامه‌هایی که به برخی از آنها اشاره می‌شود، مورد بررسی قرار گرفت:

کتاب:

۱. اخلاق رسانه‌ها (محمّدی، مجید، نقش و نگار، ۱۳۷۹)
۲. افکار عمومی و ارتباطات (اسدی، علی، سروش، ۱۳۷۱)
۳. بررسی ابزارهای انگیزشی در ارتقاء کیفی اخبار از دیدگاه خبرنگاران خبرگزاری‌ها (ایرنا، ایسنا، ایلنا، فارس) (صدر هاشمی، هاجر، ۱۳۸۴)

۴. بررسی مضمون‌های خبر در قرآن و مقایسه آن با تحلیل محتوای اخبار شبکه اوّل تلویزیون از

۸۰/۴/۱ تا ۸۰/۵/۱ (محمودی، عبدالله، ۱۳۷۹-۱۳۸۰)

۵. جایگاه فقهی و حقوقی فیلترینگ (محدودیت) در رسانه‌های مجازی از دیدگاه مذاهب خمسّه

(روزبهرانی، محمد رضا، کتاب آوا، ۱۳۹۳)

۶. خبر و اخلاق خبرنگاری (مکتبی، محمد، ۱۳۸۴)

۷. خبر و خبرنگاری در قرآن کریم (پویا، علیرضا، دانشکده صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران،

۱۳۹۵)

۸. علم اطلاع‌رسانی در نظر و عمل (ویکری، برایان و ویکری، الینا، مترجم: فرج پهلوی، عبدالحسین،

دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۰)

۹. مبانی ارتباطات جمعی (دادگران، محمد، فیروزه، ۱۳۷۴)

در کتاب‌های مذکور و مشابه آنها بررسی رسانه و مسائل مربوط به آن اجمالی بوده و محتوای خبر از

جنبه اخلاقی بررسی شده است.

پایان‌نامه:

۱. بررسی تطبیقی میزان و چگونگی پوشش اخبار پلیس در بخش‌های خبری ۱۳ و ۱۴ شبکه اوّل

سیما جمهوری اسلامی ایران (رستم‌زاده پشندی، مولود، دانشگاه علوم ارتباطات و مطالعات

رسانه، ۱۳۹۴)

۲. دین و رسانه: شناسایی و تحلیل ناهمگونی‌های برنامه‌های سیما جمهوری اسلامی ایران یا مبانی

فرهنگ اسلامی در حوزه اعتقادات و اخلاق از منظر صاحب نظران حوزه دین و رسانه (آذری

بروجنی، ابوذر، دانشگاه صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۹)

۳. بررسی تأثیر مدیریت خبر بر شیوه‌های برجسته‌سازی اخبار دو بخش خبری ۱۴ شبکه اوّل و ۲۰:۳۰

شبکه دوم سیما (محمدیان، منوچهر، دانشگاه صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۶)

۴. بررسی فقهی احکام مترتب بر رسانه‌های ضاله (نجفی، مهدی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد

شهرری، ۱۳۶۱)

۵. بررسی اخبار تنش‌زا و تنش‌زدا: تحلیل محتوای تطبیقی اخبار ساعت ۲۱ (حسین‌زاد تکانتپه، حمیده، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۰)

۶. بررسی برجسته‌سازی اخبار سیمای استان‌های ساحلی جنوب کشور (سیستان و بلوچستان، هرمزگان، بوشهر) (گنجی، شهریار، دانشگاه صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۷)

۷. بررسی حقوق مخاطب از منظر فقه و حقوق (سیفی، الهام، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۳)

۸. بررسی فقهی حقوقی خبر و خبررسانی (نجفی، زهرا، دانشگاه قم، ۱۳۹۲)

۹. بررسی مسئولیت مدنی، کیفری و اخلاقی خبرگزاری‌ها و رسانه‌ها در حقوق ایران و فقه امامیه (دانی، محمد مهدی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، ۱۳۹۴)

۱۰. رسانه و مبانی فقهی و حقوقی آن در حوزه اطلاع‌رسانی (تک فلاح، یاسر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۸)

۱۱. مسئولیت کیفری صدا و سیما ناشی از پخش برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی (نبی‌لو، جعفر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۴)

۱۲. مصادیق و مبانی فقه رسانه (منصوری، نرگس، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۳)

در پایان نامه‌های مذکور و مشابه آنها به طور کلی به مسئولیت رسانه، دانش فقه رسانه، محتوای برنامه‌های رسانه و در برخی به محتوای خبر پرداخته شده است. در حالی که به موضوع اطلاع‌رسانی و خبر و در مورد شخصیت‌های حقیقی و حقوقی جامعه به طور خاص پرداخته است. بنابراین پرداختن به این مسأله می‌تواند از خلط شدن حق آگاهی یافتن مخاطبان و حق حفظ حیثیت مجرم، جلوگیری نماید و شیوه و وظیفه‌های رسانه را با توجه به مبانی فقهی و مصوبه‌های قانونی، تبیین و تحلیل نماید.

مقاله:

۱. اخلاق خبررسانی از دیدگاه آیات و روایات (خاتمی، حمیده سادات، فرهنگ پژوهش، تابستان ۱۳۹۴)

۲. اخلاق رسانه در حوزه خبر و اطلاع رسانی با تأکید بر آموزه‌های دینی (قاسمی، میثم، پژوهش‌نامه اخلاق، تابستان ۱۳۹۳)
۳. بازخوانی ساختار دانش فقه ناظر به اقتضائات معاصر (کرباسی‌زاده، امین، کاوشی نو در فقه، پاییز ۱۳۹۳)
۴. بررسی فرهنگی حقوقی زیان‌های معنوی ناشی از رسانه‌ها بر نهاد خانواده (پروین، خیرالله و دیگران، دوفصلنامه دین و ارتباطات، پاییز و زمستان ۱۳۹۴)
۵. تکالیف خبرنگار در اسلام (کریمی، محمود، علی اکبری بابوکانی، احسان، پژوهش‌های ارتباطی، پاییز ۱۳۹۱)
۶. تلاقی حریم شخصی و آزادی اطلاعات در حقوق ایران (محسنی، فرید، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، ۱۳۸۴)
۷. جایگاه اخلاق در رسانه‌های اجتماعی معاصر (با تأکید بر نقش اخلاق در اخبار رسانه‌های کشورهای توسعه یافته) (فیاض، ابراهیم و دیگران، علوم خبری، تابستان ۱۳۹۶)
۸. جایگاه ارتباطات در برنامه‌های توسعه ایران پس از انقلاب اسلامی (ذاکر، عبدالله، رسانه، پاییز ۱۳۸۰)
۹. جایگاه حمایت از بزه‌دیدگان جرائم سایبری در مقررات کیفری حقوق داخلی و حقوق بین‌الملل (اسلامی، ابراهیم، پژوهشنامه حقوق اسلامی، بهار و تابستان ۱۳۹۵)
۱۰. حق دسترسی رسانه‌ها به اطلاعات قضایی (اقمشه، علیرضا، سلمان‌پور، امیر، فصلنامه علوم خبری، پاییز ۱۳۹۴)
۱۱. عدالت در اطلاع‌رسانی از منظر فقه (علی اکبری بابوکانی، احسان و دیگران، دین و ارتباطات، بهار و تابستان ۱۳۹۳)
۱۲. مدیریت خبر و ارزش‌های خبری (رحیمی، بتول، مدیریت فردا، پاییز و زمستان ۱۳۸۴)
۱۳. مدیریت کارکرد خبری رسانه در مواجهه با بحران (مرتضوی، محمود رضا، مطالعات عملیات روانی، زمستان ۱۳۸۴)

۱۴. مسئولیت کیفری در فضای سایبر در حقوق ایران (رضوی فرد، بهزاد و دیگران، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۳۹۵)

۱۵. نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران (محدثی، زهرا و سلطانی، عباسعلی، پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، ۱۳۹۶)

در این مقاله‌ها به تبیین و تحلیل تعارض حریم خصوصی و آزادی اطلاع‌رسانی، بر اساس قوانین مصوب و خلأ قانونی مورد ادعا می‌پردازد. همچنین در اکثر موارد به خبر و خبرنگاری، وظایف اخلاقی و همچنین تکلیف‌های عام خبرنگار و بازخورد اجتماعی و وظایف اخلاقی، توجه شده است. اما توجهی به چگونگی وظیفه اطلاع‌رسانی رسانه در مورد جرایم با حفظ حیثیت مجرم ندارند.

بنابراین بررسی‌های انجام شده، نشان می‌دهد بیشتر پژوهش‌ها در اطلاع‌رسانی رسانه، غیرفقهی است و مواردی که به جنبه‌های فقهی مسأله پرداخته یا نزدیک به بررسی فقهی است، اجمالی بوده و به طور کلی به همه موضوعات مشمول اطلاع‌رسانی، و نه اطلاع‌رسانی خبری، پرداخته است. برای نمونه، در مقاله «تکالیف خبرنگار در اسلام» به برخی از تکالیف خبرنگار همچون ممنوعیت گمراه کردن افکار عمومی، اشاعه فحشا و منکرات، تجسس در اسرار مردم و افشای آن، صرفاً به صورت توصیفی و کتابخانه‌ای، و غیر فقهی و غیر حقوقی، پرداخته شده است و در مقاله «عدالت در اطلاع‌رسانی از منظر فقه» به بحث مطلق یا مقید بودن امکان اطلاع‌یابی همه مردم از اخبار و اطلاعات، عرضه و نشر آنها به صورت عمومی و عادلانه پرداخته است. در پایان نامه زهرا نجفی با عنوان «بررسی فقهی حقوقی خبر و خبررسانی» به طور اجمالی به بررسی معیارهای ارزش خبر، شگردهای خبری و مدیریت رسانه پرداخته است و در کتاب «خبر و خبررسانی در قرآن کریم» به مطالعه معرفتی و ارزشی خبر در قرآن کریم پرداخته است.

در بین تحقیق‌های که به گزیده‌ای از نزدیک‌ترین آنها اشاره شد، مقاله «نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران»، علاوه بر فقهی بودن به روش تحلیلی است. به تأکید فقه اسلامی بر حرمت آبروی مؤمن و استثنا شدن آن در مجازات تشهیر و همچنین به اختصاص آن در جرم‌های خاص و محدود اشاره دارد. در این مقاله تعمیم این نوع مجازات به سایر جرایم را غیرشرعی می‌داند و استفاده از رسانه‌ها را برای مجازات تشهیر منطقی، کارآمد و سازگار با فلسفه تشهیر می‌داند؛

استفاده از رسانه‌ها را در کلان شهرها ضروری و در شهرهای کوچک و روستاهایی که امکان تشهیر با گرداندن در کوی و برزن ممکن است، با روش سنتی در اولویت می‌داند.

این تحقیق در تکمیل تحقیق‌های اخیر بر آن است به بررسی چستی اصل اولیه حیثیت مجرم پردازد و اطلاع‌رسانی رسانه‌ای را با شیوه‌ای بر مبنای آیه‌های قرآن به عنوان منبع اصلی استنباط احکام و روایت‌های معصومین (علیهم‌السلام)، در جرم‌های خاص تبیین نماید. به عبارت دیگر این تحقیق در پی بررسی امکان استخراج مبنای فقهی بر اصل اولیه حفظ حیثیت مجرم و اطلاع‌رسانی رسانه‌ای به شیوه‌ای بر مبنای دلیل‌های قرآنی و روایی در جرایم خاص و بررسی قوانین با قابلیت تصویب کردن توسط قانونگذار است چنانکه رسانه‌های عمومی به طور الزامی کارآمدترین ابزار برای مجازات نیستند.

۱-۱-۷- روش تحقیق

در این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و رویکردی توصیفی تحلیلی به بررسی و مطالعه می‌پردازد.

۱. بازنگری در آیات و روایات با مؤلفه خبر و اطلاع‌رسانی

۲. بازنگری در آیات و روایات با مؤلفه اطلاع‌رسانی‌های غیرمشروع و آثار آن و توجه به شیوه برخورد

پیامبر ﷺ و ائمه (علیهم‌السلام) با این نوع اطلاع‌رسانی‌ها

۳. ارائه تصویر واقعی و دسته‌بندی شده از شیوه اطلاع‌رسانی و آثار آن

۱-۱-۸- مفاهیم تحقیق

این بخش به بررسی مفهوم واژگان اساسی و پرکاربرد در مسأله تحقیق می‌پردازد:

۱-۱-۱-۱-۱-خبر^۱

خبر، معادل نبأ، در معنای علم^۳، آنچه نقل می‌شود و با آن صحبت می‌شود^۴، به کار می‌رود. تعریف‌های زیادی از خبر در بین روزنامه‌نگاران مطرح شده است، برخی عبارتند از: خبر، به طور ویژه اطلاعاتی است که شنیده نشده، جالب است، تأثیر فراگیری داشته و یا خواهد داشت و رسانه‌ها گزارش می‌کنند؛ اطلاعات مربوط به آنچه رخ داده است؛ گزارش رویدادی است که گزارشگر می‌نویسد و ممکن است گزارش، عیناً مانند واقعه‌ای که رخ داده است، نباشد و فقط جنبه‌هایی از آن رویداد را منعکس نماید و بین حقیقت رویداد و واقعیت خبر، تفاوت وجود دارد؛ انتشار منظم جریان حادثه‌ها، آگاهی‌ها و دانش‌های انسانی و نقل افکار عمومی است؛ چیزی که روزنامه‌نگاران آن را می‌سازند.^۵

از مجموع تعریف‌هایی که برای خبر نقل شده است، معلوم می‌شود که صاحب‌نظران، خبر را بر مبنای نظریه‌های علمی تعریف نکرده‌اند، بلکه اغلب عملکرد خبرنگاران و رسانه‌های جمعی مبنای تعریف خبر و ویژگی‌های آن بوده است. در عین حال از آنجا که اصل مورد نظر همه دست اندرکاران و صاحب‌نظران در خبررسانی، پذیرش مخاطب و تأثیرگذاری و اقناع اوست، به هر حال نظریه مخاطب محوری و تمرکز بر جلب توجه مخاطب بر این تعریف‌ها سایه انداخته است. به همین دلیل ویژگی‌هایی مانند رعایت امور اخلاقی و مصالح اجتماعی کمتر مورد توجه قرار گرفته، زیرا فرض این است که مخاطب خبر، توجه کمتری به این مسائل دارد. به نظر می‌رسد یکی از اختلاف‌های اساسی بین تعریف‌های مهم اشاره شده با تعریف‌هایی که ممکن است با رویکردهای معرفت‌شناسانه یا ارزشمدارانه درباره خبر مطرح شود در همین جا است. حتی توجه به ابعاد مهمی مانند واقع‌نمایی، درستی و نادرستی و تحریف و سانسور در

1. News.

۲. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، چاپ دوم، قم، نشر هجرت، ۱۴۱۰ ه.ق، ج ۴، ص ۲۵۸.
۳. ابوالحسین، احمد بن فارس بن زکریا، معجم مقانیس اللغة، چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۰۴ ه.ق، ج ۲، ص ۲۳۹.
۴. سعدی ابوجیب، القاموس الفقهي لغة و اصطلاحا، چاپ دوم، دمشق، دارالفکر، ۱۴۰۸ ه.ق، ص ۱۱۱.
۵. شکرخواه، یونس، خبر، چاپ دوازدهم، تهران، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها، ۱۳۹۱، صص ۱۴ و ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸.

خبر، تحت تأثیر همین امر قرار دارد؛ یعنی از منظر مخاطب محوری مطلق می‌توان گفت اگر خبر واقعی موجب آزرده‌گی مخاطب می‌شود و تمایل او را به اطلاع از خبر کاهش می‌دهد، انتشار خبر غیرواقعی و تحریف شده ترجیح دارد هر چند پخش اخبار غیرواقعی و تحریف شده موجب بروز مشکلات دیگری برای جامعه شود.^۱

با توجه به تعریف‌های ارائه شده، آنچه در این تحقیق در معنای «خبر»، مورد نظر است، محتوای رسانه‌های عمومی درباره اعمال مجرمانه اشخاص حقیقی و حقوقی است که در عالم واقع مرتکب شده‌اند. با توجه به تعریف مورد نظر، این تحقیق، به شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی این نوع اخبار بر مبنای فقه امامیه و حقوق ایران که موجب حفظ حیثیت افراد می‌شود، می‌پردازد.

۱-۱-۲- اطلاع‌رسانی^۲

اطلاع، از ریشه «طلع» و مصدر باب افتعال و به معنای آگاهی یافتن است که در آیاتی از قرآن آمده است: ﴿أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا﴾^۳؛ ﴿لَعَلِّي أُطَّلِعُ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ﴾^۴؛ ﴿لَوْ أَطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا﴾^۵.

«اطَّلَعَ - اَطَّلَاعًا [طلع] الأمر و عليه»: از آن کار آگاه شد، طَّلَعَ الْعَدُوَّ: بر اسرار دشمن واقف شد.^۶

«أَخْبَرَ - إِنْخَبَارًا [خبر] هُ الشَّيْءُ و بالشَّيْءِ»: او را از آن چیز یا به آن چیز آگاه کرد.^۷

۱. پویا، علیرضا، خبر و خبررسانی در قرآن کریم، چاپ سوم، تهران، دانشکده صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵، صص ۵۰-۵۱.

2. Information.

۳. مریم (۱۹): ۷۸.

۴. قصص (۲۸): ۳۸.

۵. کهف (۱۸): ۸.

۶. بستانی، فؤاد افرا، فرهنگ ابجدی الفبایی عربی - فارسی، ترجمه: مهیار، رضا، تهران، اسلامی، ۱۳۷۵، ص ۹۰.

۷. همان، ص ۲۷.

اطلاعات جمع «اطلاع» و از ریشه عربی «طلع»^۱ است و در تداول زبان فارسی به معنای «معلومات»، «دانستنی‌ها» و «اخبار» است^۲ و واژه اطلاع نیز به معنای «آگاهی» و «خبر» به کار رفته است.^۳

اطلاعات عبارت است از: «هر نوع داده که در اسناد مندرج باشد یا به صورت نرم‌افزاری ذخیره گردیده و یا با هر وسیله دیگری ضبط شده باشد»^۴ و واژه «اطلاع‌رسانی» معادل واژه‌های اعلام، اعلان، بلاغ، احاطه و اشعار در زبان عربی است.^۵

«خبر دادن»، «آگاهی دادن» و «خبر کردن»^۶ از جمله معانی‌ای است که در کتاب‌های لغت فارسی معادل واژه اطلاع‌رسانی قرار گرفته است.

۱-۱-۳- رسانه

رسانه^۷ به معنای وسیله رساندن^۸، هر وسیله انتقال دهنده^۹ و هر وسیله‌ای که مطلب یا خبری را به اطلاع مردم می‌رساند مانند رادیو، تلویزیون و روزنامه^{۱۰}، به کار می‌رود.

منظور از «رسانه‌های عمومی» در این تحقیق، وسایلی هستند که محتوای خبری از جرم اشخاص را به صورت دیداری، نوشتاری و متنی در دسترس عموم مردم قرار می‌دهند. به عبارت دیگر «وسایل ارتباط

۱. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، ذیل «طلع».

۲. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ذیل «اطلاعات»، تهران، بی‌نا، بی‌تا.

۳. عمید، حسن، فرهنگ عمید، ذیل «اطلاع»، چاپ چهاردهم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۹.

۴. قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مصوب ۱۳۸۷/۱۱/۶ مجلس شورای اسلامی و ۱۳۸۸/۵/۳۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام، ماده ۱، بند الف.

۵. معجم المعانی عربی فارسی: Almaany.Com.

۶. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ذیل «اطلاع‌رسانی».

7. Medium.

۸. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ذیل «رسانه».

۹. معین، محمد، فرهنگ فارسی، ذیل «رسانه»، چاپ چهارم، تهران، آدانا: کتاب راه نو، ۱۳۸۶ ه.ش.

۱۰. عمید، حسن، فرهنگ عمید، ذیل «رسانه».

جمعی» هستند که کتب منتشر شده، رادیو، تلویزیون، سینما، تئاتر و شبکه‌های مجازی از مصداق‌های آنها هستند.

۱-۸-۴- وسایل ارتباط جمعی^۱

دستگاه‌هایی که برای ارتباطات جمعی از آنها استفاده می‌شود، وسایل ارتباط جمعی هستند. عمده‌ترین آنها در دنیای ما عبارتند از (وسایل ارتباط جمعی چاپی) شامل کتب، مجلات و روزنامه‌ها، فیلم (تصاویر متحرک) و وسایل ارتباط جمعی شامل رادیو تلویزیون کابلی و ویدئوکاست‌ها^۲.

۱-۸-۵- هتک حیثیت

هتک^۳ در لغت به معنای پاره کردن، و در اصطلاح به معنی تجاوز به اشخاص و اموال و اعراض آنان و جریه دار کردن افکار عمومی است. بطوریکه متجاوز، مشمول کیفر مقرر در قانون جزا گردد.^۴ هتک همچنین به معنای پرده دری از آبروی دیگری^۵، رسوایی و بی‌آبرویی، فاش‌شدگی عیب^۶، پرده دریدن^۷، مفتضح ساختن و رسوا کردن کسی^۸، پرده‌داری و رسوایی^۹، اعتبار و ارزش و احترامی که فرد به دلیل

1. Mass Media.

۲. خطیبی، اعظم، کلیدواژه‌های تخصصی موضوعی سه حوزه جامعه‌شناسی، چاپ اول، تهران، جامعه‌شناسان، ۱۳۹۱، ص ۴۲.

3. Attenta.

۴. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ سی‌ام، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۵ ه.ش، ص ۷۶۱؛ حقوقی و

امور مجلس: www.hvm.ir.

۵. محمود عبد الرحمان، معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهية، چاپ اول، قاهره، دارالفضيلة، ۱۴۱۹ ه.ق، ج ۳، ص ۴۴۵.

۶. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ذیل «هتک».

۷. همان؛ عمید، حسن، فرهنگ عمید، ذیل «هتک».

۸. عمید، حسن، فرهنگ عمید، ذیل «هتک».

۹. معین، محمد، فرهنگ فارسی، ذیل «هتک».

موقعیت شغلی یا اقتصادی یا اجتماعی یا فرهنگی در جامعه از آن برخوردار است^۱، به کار می‌رود. همچنین حیثیت^۲ به معنای اعتبار، آبرو و خوش‌نامی^۳، به کار می‌رود.

۱-۱-۱-۶-۸-۱- جرم

جرم^۴ در لغت به معنای گناه، خطا، تعدی، جریمه^۵، ذنب^۶، بزه^۷ و در اصطلاح حقوقی هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد، جرم محسوب می‌شود.^۸

جرم در اصطلاح عبارت است از هر نوع عملی که در شرع ممنوع، و دارای کیفر دنیوی، همچون حد، تعزیر، قصاص، دیه و کفاره، و یا اخروی باشد؛ خواه در ارتباط با خود مجرم باشد، مانند ترک نماز و روزه و نوشیدن شراب و یا در ارتباط با دیگری، همچون ضرب و جرح و کشتن کسی. بنابراین، جرم در اصطلاح فقهی مرادف معصیت است؛ هر چند در اصطلاح حقوقی جرم به فعل یا ترک عملی که بر اساس قانون، قابل کیفر و یا مستلزم اقدامات تأمینی و تربیتی باشد، تعریف شده است. بنابراین، بین تعریف فقهی و حقوقی عموم و خصوص من وجه است؛ زیرا برخی افعال، از قبیل ترک نماز از منظر فقهی، جرم به شمار می‌روند؛ در حالی که از منظر حقوقی جرم محسوب نمی‌شوند. چنان که عکس آن نیز متصور است.^۹

۱. واژه‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی: www.persianacademy.ir.

2. Face.

۳. عمید، حسن، فرهنگ عمید، ذیل «حیثیت».

4. Crime.

۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ذیل «جرم».

۶. همان؛ مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، چاپ اول، تهران، مرکز الکتاب للترجمة و النشر، ۱۴۰۲ هـ ق، ج ۲، ص ۷۴.

۷. جمعی از پژوهشگران زیر نظر هاشمی شاهرودی، سید محمود، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، چاپ اول، قم، مؤسسه دایرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام، ۱۴۲۶ هـ ق، ج ۳، ص ۷۴.

۸. قانون مجازات اسلامی، ماده ۲، مصوب ۱۳۹۲/۲/۱.

۹. جمعی از پژوهشگران زیر نظر شاهرودی، سید محمود هاشمی، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، ج ۳، ص ۷۴.

از آنجایی که مبنای این تحقیق، «فقه امامیه» و «حقوق ایران» است، درباره این دو اصطلاح، مختصری توضیح داده می‌شود:

فقه شیعه (فقه امامیه) با [امامت] امام علی علیه السلام آغاز شده، با امامانی چون حضرت باقر و صادق علیهما السلام دوام یافته و تدوین و نظام‌دهی به فقه امامیه، همزمان با جریان تدوین در تاریخ فقه، با کوشش‌های امام صادق علیه السلام جامه عمل به خود پوشانده است.^۱ و شیخ مفید در سلسله علمای امامیه، نخستین کسی است که در فقه، مکتب تشیع را مرزبندی و منضبط ساخته و در علم فقه با روش استنباط مبتنی بر اصول گرفته شده از تعالیم اهل بیت علیهم السلام یک دوره فقه فراهم آورده و راه را بر روش‌های نامعتبر همچون قیاس، یا ناقص و ابتدایی همچون روش اهل حدیث، مسدود ساخته است. به عبارت دیگر هویت مستقل مکتب اهل بیت علیهم السلام توسط او، تثبیت شده است.^۲

اساس حقوق ایران نیز مبتنی بر وحی الهی و حقوق اسلامی است. چنانکه در اصل چهارم قانون اساسی آمده است: «کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید بر اساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق با عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر بر عهده فقها شورای نگهبان است.»

۱. پاکتچی، احمد، *مدخل اسلام*، دایرة المعارف بزرگ اسلامی، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، تهران، مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۶۷. ج ۸، ص ۴۴۲.

۲. خامنه‌ای، سید علی، پیام به کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، Khamenei.ir، ۱۳۷۲/۱/۲۸.

۲- فصل دوم: شیوه‌های مطلوب

اطلاع‌رسانی خبری جرایم در فقه امامیه

۲-۱- بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری

۲-۲- بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم

۲-۳- جایگاه قضاوت رسانه‌های عمومی در اطلاع‌رسانی خبری جرایم

رعایت ضوابط و قواعد در یک مجموعه نه تنها موجب نظم و یکپارچگی اجزای آن می‌شود، هر یک از آنها را به درستی در جای خود قرار می‌دهد و تأمین هدف مجموعه را ممکن می‌سازد. از جمله آن، قواعد و ضوابط فقه است که اگر بر مجموعه انسان‌ها و روابطشان تدبیر شود، موجب ساماندهی زندگی فردی و اجتماعی و تأمین حقوق تک تک آنها می‌شود و به عنوان شیوه فقهی مطرح است.

اطلاع‌رسانی به عنوان فعلی از افعال مکلفان، باید‌ها و نبایدهایی دارد که بایستی در چارچوب قوانین علم اصول از منابع چهارگانه شرعی، استنباط و در اختیار جامعه ایمانی و اسلامی قرار گیرد تا مکلفان، رفتار و اعمال خویش را در این چارچوب سامان دهند.^۱

بخشی از روابط انسان‌ها، مربوط به مقوله اطلاع‌رسانی است و به کارگیری قواعد و احکام فقهی اطلاع‌رسانی، علاوه بر شکل‌گیری قانونمند، موجب تأمین حقوق افراد و حفظ نظام جامعه خواهد شد. بنابراین تشخیص قواعد و احکام فقهی اطلاع‌رسانی به شکل رسانه‌ای، شیوه مطلوب فقهی را تشکیل می‌دهد.

سؤالی که در این فصل به آن پاسخ داده می‌شود، شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی خبری جرایم در فقه امامیه است. بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری، بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم و جایگاه قضاوت رسانه‌های عمومی در اطلاع‌رسانی خبری جرایم بخش‌های این فصل هستند.

۱. رضایی نمین، محمد، بررسی ضرورت اهمیت و چارچوب فقه رسانه، روزنامه کیهان، ۱۳۹۰/۱۰/۱۲.

۱-۲- بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری

در اطلاع‌رسانی خبری بایستی معیارهای فقهی رعایت شود. برخی از مواردی که در کتاب و سنت جزء معیارهای اطلاع‌رسانی خبری به شمار می‌آید، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۱-۲- معیارهای اطلاع‌رسانی خبری

کم توجهی به اطلاع‌رسانی خبری به عنوان یکی از کارکردهای مهم رسانه، موجب شده الگوهای شکل گرفته در کشورهای دیگر، بی‌کم و کاست از طریق ترجمه متون، مبنای نظری و عملی این عرصه در کشورهای اسلامی شود.^۱ برای نمونه خبرهایی که فرکانس کوتاه‌تری دارند، نزد روزنامه‌نگاران مطلوب‌ترند؛ جنایت‌ها در زمان اندکی روی می‌دهند و معنی آنها هم ملموس است و به سرعت درک می‌شوند. همچنین اگر رسانه‌ها انتظار و قصد تحقق یک رویداد را داشته باشند، قطعاً محقق خواهد شد. برای نمونه به آنچه در یک رویداد تمایل دارند، برجسته نمایند و در معرض دید مخاطبان قرار دهند و سایر دیدگاه‌ها را نادیده بگیرند.^۲

در حالی که از نظر برخی اندیشمندان، وظیفه اساسی وسایل ارتباطی، انتشار جریان رویدادهای اجتماعی است که به انسان امکان می‌دهد محیط زندگی را بهتر بشناسد و با توجه به آن احتیاج‌های فردی یا جمعی خود را مرتفع سازد، در برابر دیگران راه و رسم شایسته پیش بگیرد، اندیشه‌های خوب به دست آورد و قضاوت‌های درست نشان دهد و به عنوان عضوی از اعضای جامعه، با آگاهی کامل به حقوق و مسئولیت‌های خویش و با آزادی و آسایش به زندگی ادامه دهد.^۳

از لحاظ نظری درباره ارزش‌های خبری (معیار اطلاع‌رسانی) دو دیدگاه مهم و تا حدی متناقض مطرح است. یک دیدگاه اینکه اخبار در ذات خود حاوی ارزش‌های خبری هستند و خبرنگاران و سردبیران خبر به کشف آنها می‌پردازند. برای نمونه یک خبر هیجان‌انگیز در ماهیتش هیجان‌انگیز است و

۱. پویا، علیرضا، خبر و خبررسانی در قرآن کریم، ص ۲۲.

۲. شکرخواه، یونس، خبر، صص ۳۱-۳۷.

۳. معتمدنژاد، کاظم، وسایل ارتباط جمعی، چاپ هفتم، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۴.

این ویژگی موجب می‌شود خبرنگار آن را برای پردازش یا ارائه انتخاب کند. در دیدگاه دیگر آنچه موجب انتخاب یک خبر می‌شود ارزش‌های خبری نهفته در خبر نیست، بلکه اهداف و منافع حاکم بر رسانه‌هاست که موجب می‌شود خبرنگار یا مدیر خبری آن را آگاهانه و با قصد قبلی برگزیند. رویکرد دوم بیشتر از سوی کسانی مطرح شده است که نسبت به جریان خبررسانی حاکم بر رسانه‌ها دیدگاهی انتقادی دارند. از این دیدگاه، اغلب دسته مهمی از اخبار به دلیل اینکه با ارزش‌های خبری مدنظر صاحبان رسانه‌ها و سیاستمداران سازگار نیستند، مسکوت می‌مانند یا با تغییر و تحریف انتشار می‌یابند.^۱ به عبارتی می‌توان گفت برخی خبرها که با ارزش‌های خبری مذکور سازگار باشد اطلاع‌رسانی می‌شود. شواهد نشان می‌دهد در رسانه‌های جمعی غربی ضدیت با کمونیسیم، امروزه تا حدود زیادی جای خود را به ضدیت با اسلام داده است. این رسانه‌ها در ظاهر در مسیر جریان آزاد اطلاعات که کشورهای غربی مدعی آن هستند، سیر می‌کنند و گزینشگری یا دروازه‌بانی خبر^۲ از دانشگاه تا اتاق‌های خبر برای حفاظت و تأمین سیاست‌های تعریف شده است. اما ساز و کار اجرای آن به نحوی طراحی شده است که به آسانی قابل رؤیت نیست و همان گونه که نقل شد حتی خبرنگاران و دبیران خبر هم اغلب به تصور اینکه آزادند، در چارچوب تعیین شده و مورد انتظار سیاستمداران حاکم و صاحبان سرمایه عمل می‌کنند. جالب این است که به متفکرانی که نسبت به این روند دیدگاه انتقادی دارند و به نحوی با روند موجود مخالفت می‌کنند، تندرو و رادیکال اطلاق می‌شود که همین امر، حاکی از وجود این جریان سلطه، حتی در عرصه مباحث علمی و مراکز پژوهشی جهان است.^۳ در حالی که قرآن و روایت‌های معصومین (علیهم‌السلام) متناسب‌ترین اصول را در تبیین مبانی نظری و عملی اطلاع‌رسانی خبری بویژه جرایم دارند. بنابراین برای دستیابی به شیوه اطلاع‌رسانی و از بین رفتن چنین وضعیتی، بازنگری معیارهای اطلاع‌رسانی خبری بر اساس منابع فقهی لازم است و از آنجایی که معیارهای مذکور موارد فراوانی دارد، محقق ناچار به گزینش آنها شده است.

۱. پویا، علیرضا، خبر و خبررسانی در قرآن کریم، صص ۶۸-۶۹.

2. Gate keeping.

۳. پویا، علیرضا، خبر و خبررسانی در قرآن کریم، ص ۸۱.

۲-۱-۱-۱- افزایش آگهی

همواره به دست آوردن علم و سخن گفتن بر اساس آن، مطلوب بوده و به آن سفارش شده است. مهم‌ترین هدف و به عبارت دیگر فلسفه وجود اطلاع‌رسانی، افزایش آگاهی مخاطبان است؛ چه بسا آگاهی‌هایی که افراد زیادی را از گمراهی نجات دهد. خداوند می‌فرماید: «فَلَوْ لَا نَفَرَمِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لَيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ»^۱؛ «شایسته نیست مؤمنان همگی (بسوی میدان جهاد) کوچ کنند؛ چرا از هر گروهی از آنان، طایفه‌ای کوچ نمی‌کند (و طایفه‌ای در مدینه بماند)، تا در دین (و معارف و احکام اسلام) آگاهی یابند و به هنگام بازگشت بسوی قوم خود، آنها را بیم دهند؟! شاید (از مخالفت فرمان پروردگار) بترسند، و خودداری کنند!». آگاهی یافتن از دین، فهمیدن همه اصول و فروع معارف دینی است و مختص احکام عملی نیست^۲. واجب است به سوی رسول خدا ﷺ بروید تا از او بیاموزید، سپس به سوی قوم خود بازگردید و به آنها بیاموزید که دین شما یکی است و اختلافی در دین خدا وجود ندارد^۳. بنابراین تحصیل علم بر همه واجب است؛ برای برخی با رفتن به محضر امام (علیه السلام) و برای برخی دیگر شنیدن از آنها^۴. و همه کسانی که آگاه هستند، بایستی هر چند یک مسأله را به کسانی که نمی‌دانند، برسانند و این کار را از طریق شبکه‌های رادیویی عمومی و

۱. توبه (۹): ۱۲۲.

۲. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، لبنان، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ هـ ق، ج ۹، ص ۴۰۴.

۳. «... فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَنْفِرُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ص وَ يَخْتَلِفُوا إِلَيْهِ فَيَتَعَلَّمُوا ثُمَّ يَرْجِعُوا إِلَى قَوْمِهِمْ فَيُعَلِّمُوهُمْ إِنَّمَا أَرَادَ اخْتِلَافَهُمْ مِنَ الْبُلْدَانِ لَأَخْتِلَافاً فِي دِينِ اللَّهِ إِنَّمَا الدِّينُ وَاحِدٌ»: شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، چاپ اول، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۷، ص ۱۴۱؛ قمی، صدوق، محمد بن علی بن بابویه، معانی الأخبار، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۳ هـ ق، ص ۱۵۷؛ اشتهازدی، علی پناه، مدارک العروة، چاپ اول، تهران، دار‌الأسوة للطباعة و النشر، ۱۴۱۷ هـ ق، ج ۱، ص ۵۵.

۴. کلینی، محمد بن یعقوب، أصول الکافی، ترجمه: مصطفوی، چاپ اول، تهران، دار‌الکتاب الاسلامیه، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۳۰۷.

خصوصی، نشریه‌ها، چاپ کتاب و رساله و یا سخنرانی در هر جایی که هستند، انجام دهند^۱. علم احکام و تفقه در آن واجب کفایی^۲ و تحصیل و تعلیم علوم اسلامی نیز واجب کفایی^۳ است.

بنابراین منظور از تفقه در دین، چه همه علوم و چه احکام عملی، مهم این است که براساس قرآن و سنت باشد و زمینه آگاهی بخشی را در اموری همچون حق و تکلیف، فراهم کند تا اینکه فرد به تکلیف خود عمل کند و حق دیگری را از بین نبرد. چنانکه توجه به چگونگی دستیابی به آگاهی، جهت افزایش آگاهی ضروری، و پرسیدن از آگاهان، برای بالابردن آگاهی‌های خود و دیگری، واجب است.

خداوند می‌فرماید: ﴿فَسئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ﴾^۴؛ «از آگاهان پرسید!» و منظور از آیه، اشاره به اصل عقلی رجوع جاهل در هر موضوعی به عالم آن است و دستور تعبّدی و امر مولوی نیست بلکه ملاک عقلی دارد^۵ و بر اساس آیه ذکر، تقلید جایز^۶ و به دست آوردن علم و آگاهی، واجب است^۷. بعلاوه رسانه‌های عمومی نیز در آگاهی بخشی مخاطبان، وظیفه دارند و بر این اساس رسانه بایستی به جوانب گوناگون جرم، آگاهی یابد و با در نظر گرفتن شاخصه‌هایی همچون حفظ حیثیت افراد از طریق کارشناسان فقه، حقوق، جامعه‌شناسی و روانشناسی در حوزه اطلاع‌رسانی جرایم، با هدف حفظ اسلام، آن را بررسی و سپس منتشر نماید تا وظیفه رسانه در تولید محتوا به منظور افزایش آگاهی مخاطبان، محقق شود. برای

۱. مشکینی، میرزا علی، *مصطلحات الفقه*، قم، نشرالهادی، بی‌تا، ص ۱۲۵.

۲. حلی، فخرالمحققین، محمد بن حسن بن یوسف، *ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد*، چاپ اول، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۳۸۷ هـ.ق، ج ۳، ص ۵۵۴؛ حلی، علامه، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی، *تحریر الأحكام الشرعية علی مذهب الإمامیه*، چاپ اول، قم، مؤسسه امام صادق علیه السلام، ۱۴۲۰ هـ.ق، ج ۱، ص ۳۱؛ عاملی، شهید اول، محمد بن مکی، *ذکر الشیعة فی أحكام الشریعة*، چاپ اول، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، ۱۴۱۹ هـ.ق، ج ۱، ص ۴۱.

۳. تهرانی، سید محمد حسین حسینی، *ولایة الفقیه فی حکومتة الإسلام*، چاپ اول، بیروت، دارالحجة البيضاء، ۱۴۱۸ هـ.ق، ج ۲، ص ۱۷۶.

۴. نحل(۱۶): ۴۳.

۵. طباطبایی، محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ هـ.ق، ج ۱۲، ص ۲۵۹.

۶. خمینی، سید روح الله موسوی، *الاجتهاد و التقليد (تنقیح الأصول)*، چاپ اول، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۱۸ هـ.ق، ج ۴، ص ۶۳۰.

۷. حلی، فخرالمحققین، محمد بن حسن بن یوسف، *ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد*، ج ۳، ص ۵۵۴.

نمونه رسانه بایستی در قبال دختران نوجوانی که مخاطب او هستند، در آگاهی بخشیدن در مسائلی همچون پوشش، رفتار، ارتباط، سخن گفتن و مسائل مرتبط با آنها استانداردهای محتوایی را به جهت ایجاد قدرت تفکر، سنجش و تمیز الگوهای حقیقی از غیر حقیقی، تقویت نماید. افزایش آگاهی در اطلاع‌رسانی تنها منجر به در اختیار قرار دادن حجم زیادی از اطلاعات نزد مخاطبان نشود بلکه در عین اینکه آگاهی مخاطبان را افزایش می‌دهد، منجر به تفکر و تحلیل شود و لازمه آن آموزش با رعایت معیار است.

چنانکه برخی کارشناسان معتقدند: انتشار اخبار جرایم مختلف نیاز به کار آموزشی دارد و انتشار به تنهایی منجر به ایجاد امنیت و آرامش در جامعه نیست بلکه در نهایت باعث ناامنی در جامعه است که این موضوع از سیاست‌های نظام نیست^۱.

حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «وَإِنَّ لَكُمْ عِنْدِي أَلَّا أُخْتَجَزَ دُونَكُمْ سِرًّا إِلَّا فِي حَرْبٍ وَ لَا أُطْوَى دُونَكُمْ أَمْرًا إِلَّا فِي حُكْمٍ»؛ «آگاه باشید! حق شما بر من آن است که جز اسرار جنگی هیچ رازی را از شما پنهان ندارم و کاری را جز حکم شرع بدون مشورت با شما انجام ندهم.»

بنابراین قاعده‌ای در آگاهی دادن قابل برداشت است؛ مردم بایستی از همه امور آگاهی یابند مگر اموری که آشکار نمودن و نشر آن موجب اختلال در نظم اجتماعی شود^۳. برای نمونه آزادی روزنامه‌نگار برای دستیابی به اخبار، اطلاعات و انتقال و انتشار آنها، به طور ضروری دارای محدودیت‌هایی است که پیش‌بینی مسئولیت‌های اجتماعی روزنامه‌نگاری در قوانین و مقررات حقوقی و مجموعه‌های اصول اخلاقی حرفه‌ای، به همین منظور صورت می‌گیرد^۴.

۱. صفری، مرتضی، خبرگزاری مهر: www.mehrnews.com، ۱۸ اسفند ۱۳۹۳، ۸:۱۹، کد خبر: ۲۵۱۴۳۱۷.

۲. نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، نامه ۵۰.

۳. بحرانی، محمد سند، *أسس النظام السياسي عند الإمامية*، چاپ اول، قم، مکتبه فدک، ۱۴۲۶ ه.ق، ص ۴۰.

۴. دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، *مجموعه مقالات دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران: میثاق اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری*؛ کاظم معتمدنژاد، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، چاپ دوم، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۳۶۵.

چنانچه موضوع افزایش آگاهی، رفتارهای مجرمانه و عاقبت‌نمایی مرتکبان باشد، سبب تقویت ضمانت اجرای بسیاری از احکام شرعی و قوانین موضوعه در مرحله پیش از وقوع جرم می‌شود. به عبارت دیگر آگاهی دادن درباره اعمال مجرمانه نوعی پیشگیری از ارتکاب جرم و اتمام حجّتی است که اگر کسی جرمی مرتکب شود، مجازات می‌شود.

خداوند در برخی آیات قرآن این گونه خطاب می‌نماید: خبر کافران، قوم نوح، لوط و امثال آنها به شما نرسید؟! و این گونه عاقبت مجرمان را خبر می‌دهد. خداوند می‌فرماید: ﴿أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَ ثَمُودَ وَ قَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَ أَصْحَابِ مَدْيَنَ وَ الْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾^۱؛ «آیا خبر کسانی که پیش از آنها بودند، به آنان نرسیده است؟! «قوم نوح» و «عاد» و «ثمود» و «قوم ابراهیم» و «اصحاب مدین» [قوم شعیب] و «شهرهای زیر و رو شده» [قوم لوط]؛ پیامبرانشان دلایل روشن برای آنان آوردند، (ولی نپذیرفتند؛) خداوند به آنها ستم نکرد، اما خودشان بر خویشان ستم می‌کردند!». ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾^۲؛ «آیا خبر کسانی که پیش از این کافر شدند به شما نرسیده است؟! (آری) آنها طعم کیفر گناهان بزرگ خود را چشیدند؛ و عذاب دردناک برای آنهاست!». ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَ عَادٍ وَ ثَمُودَ وَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَقْوَاهِمِمْ وَ قَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَ إِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ﴾^۳؛ «آیا خبر کسانی که پیش از شما بودند، به شما نرسید؟! «قوم نوح» و «عاد» و «ثمود» و آنها که پس از ایشان بودند؛ همانها که جز خداوند از آنان آگاه نیست؛ پیامبرانشان دلایل روشن برای آنان آوردند، ولی آنها (از روی تعجب و استهزا) دست بر دهان گرفتند و گفتند: «ما به آنچه شما به آن فرستاده شده‌اید، کافریم! و نسبت به آنچه ما را به سوی آن می‌خوانید، شک و تردید داریم!».» به عبارت دیگر، این گونه خطاب‌های خداوند در قرآن به منظور آگاهی دادن به مردم است تا به آنها گوشزد نماید که با ارتکاب جرم و ترک فرمان

۱. توبه(۹): ۷۰.

۲. تغابن(۶۴): ۵.

۳. ابراهیم(۱۴): ۹.

الهی، زمانی فرصت آنها پایان یافته، مجازات می‌شوند و براساس فرمان خداوند، گروهی شاهد اجرای مجازات، هستند.

خداوند می‌فرماید: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيَشْهَدُ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾؛ «به هر زن زناکار و مرد زناکاری صد تازیانه بزنید، و اگر به خدا و روز بازپسین ایمان دارید، در [کار] دین خدا، نسبت به آن دو دلسوزی نکنید، و باید گروهی از مؤمنان در کیفر آن دو حضور یابند.» در هنگام اجرای حدود بایستی مؤمنان حضور داشته باشند؛ عبرت بگیرند و از اجرای حدود الهی آگاه شوند. با این آگاهی به اقتدار و همچنین شکرگزاری برای اجرای حدود می‌رسند چنانکه این موضوع مخصوص زنا نیست و موارد دیگری چون قتل و فساد مالی هم هست.^۲

قابل توجه این است که گروهی به عنوان شاهد حضور می‌یابند ﴿طَائِفَةٌ﴾، بعلاوه اینکه، آن گروه، از مؤمنان هستند ﴿طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾. از این رو، براساس فرمان خداوند، تمام مردم مخاطب و شاهد اجرای مجازات نخواهند بود، هر چند این نحوه اجرا، جزء مجازات مجرم باشد.

بنابراین رسانه بایستی با در نظر گرفتن معیاری همچون افزایش آگاهی مخاطبان، اطلاع‌رسانی نماید تا شرایط حاکم بر مسائل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امثال آن را بهبود دهد.

از آن جهت که رسانه‌های عمومی به ویژه صدا و سیما، به دلیل کارکردهای متعددی همچون اطلاع‌رسانی، آگاهی‌بخشی، آموزشی، تفریحی و سرگرمی، و با توجه به اینکه پیام از طریق آن به سهولت در گستره‌ای وسیع و به افراد فراوانی انتقال می‌یابد، می‌تواند افراد مختلف از قشرها و طبقات گوناگون را تحت آموزش قرار دهد و پیامی را به آنها منتقل سازد.^۳ در اطلاع‌رسانی خبری جرایم، به مخاطبان پیام‌آموز جرم هیچ مجرمی بدون مجازات نمی‌ماند و در عین اینکه آبرو و حیثیت افراد، محترم است، به میزان

۱. نور(۲۴): ۲.

۲. جوادی آملی، عبدالله، درس تفسیر، مدرسه فقهات: www.eshia.ir, ۱۳۹۰/۷/۱۹.

۳. قاسمی، حاکم، «جایگاه رسانه در مهندسی فرهنگی، زمانه»، ماهنامه اندیشه تاریخی و سیاسی ایران معاصر، شماره ۵۸، ۱۳۸۵، ص ۳.

جرم او مجازات می‌شود. اما از آنجایی که مخاطب اجرای مجازات، گروهی از مؤمنان هستند، رسانه‌های عمومی همچون تلویزیون می‌توانند به شکل گزارش شفاهی یا کتبی توسط شاهدان، مخاطبان را آگاه نمایند.

۲-۱-۱-۲- حفظ آبرو

حفظ و بزرگداشت آبرو از حفظ مال، مهم‌تر است^۱ و همواره نزد انسان‌ها ارزش والایی داشته و حفظ آن در هر شرایط و سرزمینی، از سوی خود شخص و دیگران، در ادراک عقل و مورد تأیید شرع است. خداوند می‌فرماید: ﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ﴾^۲؛ «خداوند دوست ندارد کسی با سخنان خود، بدی‌ها (ی دیگران) را اظهار کند؛ مگر آن کس که مورد ستم واقع شده باشد.» همان گونه که انجام بدی و زشتی‌ها ناپسند است، بیان و شیوع آنها ناپسند و بر خلاف مصلحت اجتماعی است. اراده خداوند بر این است که مؤمنان در زندگی فردی و اجتماعی با عزت و عظمت زندگی نمایند. بنابراین پوشاندن عیب‌ها، اصلاح نمودن آنها و آشکار نمودن نیکی‌ها واجب است^۳. آشکار نمودن بدی، منحصر به غیبت نیست و مشمول آشکار نمودن هر عیب و نقصی از دیگری در حضور و پشت سر اوست^۴.

پیامبر ﷺ فرمودند: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِالَّذِي هُوَ أَشَدُّ مِنَ الزُّنَا وَقَعُ الرَّجُلُ فِي عِرْضِ أُخِيهِ»^۵؛ «آیا به چیزی که از زنا بدتر است به شما خبر دهم؟ اینکه شخصی به آبروی برادرش تعرض نماید.» هر چند آیت الله خوئی به این روایت به دلیل ضعیف و مرفوع بودن، اشکال گرفته و آن را مؤید دانسته نه دلیل، مشهور علما مانند امام خمینی، آیت الله بروجردی و آیت الله گلپایگانی بر این نظرند که چون قدما بر طبق آن

۱. مکارم شیرازی، ناصر، *أنوار الفقاهة*، چاپ اول، قم، انتشارات مدرسة الإمام علی بن أبی طالب علیه السلام، ۱۴۲۶ هـ.ق، ص ۲۸۱.

۲. نساء(۴): ۱۴۸.

۳. یزدی، محمد، *فقه القرآن*، چاپ اول، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۱۵ هـ.ق، ج ۴، ص ۲۳۶.

۴. اراکی، محمد علی، *المکاسب المحرمة*، چاپ اول، قم، مؤسسه در راه حق، ۱۴۱۳ هـ.ق، ص ۲۲۳.

۵. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعة*، ج ۱۲، ص ۲۸۵.

فتوا داده‌اند، ضعف سند جبران شده است.^۱ در روایت، به صراحت از غیبت نام برده نشده ولی به قرینه شدیدتر بودن از زنا، غیبت است.^۲ علاوه بر اینکه بنا بر روایت، غیبت از جرمی همچون زنا که مجازات حد دارد، بالاتر است. چنانچه دلیل محکمی بر جواز آن وجود نداشته باشد، بایستی از آن خودداری کرد. با این وجود، اگر علم به فاسد بودن شخص وجود دارد، به او شغلی ندهند و در غیر این صورت دلیلی بر بردن آبرو و غیبت کردن او وجود ندارد.^۳ این نمونه‌ای است بر اینکه در برخی ارتباط‌های اجتماعی، نیازی به آشکار نمودن جرم شخص نیست و از راه‌های دیگر مانند واگذار نکردن شغل به او، می‌توان مانع از ارتباط‌های بیشتر او با سایر افراد و تکرار جرم او شد. علاوه بر اینکه حیثیت انسانی او حفظ شده و مجازات در مورد او اجرا می‌شود.

البته نظرهای دیگری در اطلاع‌رسانی خبری جرایم از سوی برخی افراد مطرح می‌شود و در برخی مصادیق، گستره مفاسدی که جرم در جامعه به وجود آورده و همچنین آشکار بودن جرم به اندازه‌ای که از کسی پنهان نبوده و جایی برای حفظ حیثیت باقی نگذاشته، دلیل این نظرها است؛ مانند اینکه رسانه‌ای شدن محکومیت مفسدان اقتصادی را به دلیل وصل بودن آنها به کانون‌های قدرت و ثروت نمی‌پذیرند و خواستار حفظ حیثیت آنها هستند، در حالی که این افراد حیثیت نظام را برده‌اند.^۴

حفظ حیثیت در اسلام واجب است و هتک حیثیت اشخاص، گناه و در مواردی مستوجب حد یا تعزیر است. لفظ «هتک حرمت یا توهین»، متضمن مفهوم عامی است که بسیاری از گناهان و جرایم مرتبط با شخصیت انسانی را نیز دربرمی‌گیرد. هتک حرمت دیگران در اسلام به شدت تقبیح و ممنوع اعلام شده است. آزادی بیان تا حدی است که حرمت و حیثیت اشخاص مورد تعرض قرار نگیرد.^۵

۱. فقیهی، محسن، درس خارج فقه، مدرسه فقهات: www.eshia.ir، ۱۳۹۷/۹/۳.

۲. اشرفی شاهرودی، مصطفی، درس خارج فقه، مدرسه فقهات: www.eshia.ir، ۱۳۹۴/۱۲/۱۰.

۳. جوادی آملی، عبدالله، درس تفسیر، مدرسه فقهات: www.eshia.ir، ۱۳۹۵/۸/۱۲.

۴. عضو کمیسیون اصل ۹۰ مجلس، خبرگزاری تسنیم: www.tasnimnews.com، ۱۳۹۳/۱۲/۴.

۵. آدمی، محمد، اصول حقوق ارتباطات در اسلام (با مروری بر قواعد بین المللی)، تهران، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها،

آشکار نمودن بدی زمانی جایز است که شخص، مورد ستم واقع شود و اگر فریاد زدن افشاگرانه شخص ستم‌دیده، براساس مصلحت جامعه باشد، جایز و محبوب خداوندست^۱. به عبارت دیگر و بنا بر احتیاط، شکایت ظالم، نزد دیگری بردن در صورتی جایز است که غرضی قوی‌تر از مصلحت احترام مؤمن وجود داشته باشد^۲. مصالح دینی، اجتماعی، اخلاقی و سیاسی که در این مقوله مد نظر است و با از بین بردن آبروی مؤمن در تعارض قرار خواهند گرفت؛ برخی قوی و برخی ضعیف هستند، برخی برای همه قابل تشخیص، و برخی برای عده کمی قابل تشخیص است. در چنین مواردی که تشخیص مفسده و مصلحت، سخت است؛ دوری نمودن از غیبت، شایسته‌تر است^۳. هر چند در مواردی که منحصر به تعداد معینی نیست، غیبت واجب می‌شود مانند مشورت و دادخواهی، و ملاک آن مصلحتی مهم‌تر از مصلحت احترام مؤمن است، در این حالت بین واجبات و محرمات، چه حقوق خدا و چه حقوق مردم، تزاخم خواهد بود^۴. چنانکه در نصیحت و خیرخواهی همین مسأله مطرح بوده و حفظ آبروی مؤمن مهم‌تر از نصیحت است^۵.

در «الْجَهْرَ بِالسُّوءِ»^۶، هم اطلاق و هم عمومیت مطرح است و از هر دو عبارت «الْجَهْرُ» و «بِالسُّوءِ» که با «الف و لام» آمده، چنین برمی‌آید: آشکار کردن به هر شکل، و بدی و سوء از هر نوعی را شامل می‌شود و بدی‌ها، آشکار شده باشند یا نشده باشند، مشمول حکم آیه هستند^۷. هر چند در مورد «السُّوءِ» اختلاف نظر است و برخی نفرین و برخی ظلم ظالم می‌دانند، همه این موارد مشمول اطلاق آیه است و هر سخنی درباره هر کسی گفته شود، ناراحت می‌شود. چه مشتمل بر بدی‌های شخص باشد و چه در آن

۱. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم: تفسیر قرآن کریم، چاپ سوم، قم، اسراء، ۱۳۹۰، ج ۲۱، صص ۲۴۲-۲۴۳.

۲. شیخ انصاری، مرتضی بن محمد امین، کتاب المکاسب (المحشی)، چاپ سوم، قم، مؤسسه مطبوعاتی دارالکتب، ۱۴۱۰ هـ ق، ج ۴، ص ۴۴.

۳. همان، ص ۶۰.

۴. موسوی خویی، سید ابوالقاسم، مصباح الفقاهة (المکاسب)، قم، مؤسسه انصاریان، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۶.

۵. مکارم شیرازی، ناصر، أنوار الفقاهة، صص ۲۸۸-۲۸۹.

۶. حوی، سعید، الاساس فی التفسیر، چاپ ششم، قاهره، دارالسلام، ۱۴۲۴ هـ ق، ج ۲، ص ۱۲۱۷.

بدی‌هایی به دروغ به او نسبت داده شود.^۱ و موضوع آیه اعم از غیبت و ذکر عیب‌ها و نقص‌های دیگران در حضور و غیاب آنهاست^۲ و هر شخصی^۳ انجام داد، مشمول حکم آیه است. برای نمونه آشکار نمودن جرم هر مجرمی که جرایمی همچون قتل، سرقت و یا زنا مرتکب شده، مشمول عمومیت آیه است و «الف و لام»، مؤید عام بودن آن است؛ هر آشکار کردنی (الجهر) و هر بدی (السوء) را شامل می‌شود. بنابراین حکم آیه هر چه باشد، شامل اطلاع‌رسانی جرم مجرمان و حفظ آبروی آنها نیز می‌شود.

از آن جهت که ایمان مراتبی دارد و مرتبه اقرار زبانی به ایمان، ضعیف‌ترین مرتبه ایمان است و با عمل به فحوای ایمان به مرتبه متعالی‌تری می‌رسد، انسان در اعمال اختیاری خود و ادای اوامر و نواهی الهی با پشتوانه‌ای از ایمان، وارد حوزه عمل می‌شود و با خضوع درونی، کاری را انجام می‌دهد و در سطح عالی‌تری از عمل به تکلیف است چنانکه این مرتبه از اسلام و ایمان، با ارتکاب برخی گناهان تنافی ندارد و خداوند درباره همین مرتبه دوم می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً﴾^۴؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، همگی به اطاعت [خدا] درآیید»؛ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُجِيبُكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ * تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾^۵؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، آیا شما را بر تجارتی راه نمایم که شما را از عذابی دردناک می‌رهاند؟ به خدا و فرستاده او بگروید و در راه خدا با مال و جانتان جهاد کنید. این [گذشت و فداکاری] اگر بدانید، برای شما بهتر است.» و چنانکه بیان شد، مراتب دیگر و بالاتری نسبت به مرتبه دوم، وجود دارد.^۶

۱. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۵، ص ۱۲۳.

۲. اراکی، محمد علی، المکاسب المحرمة، ص ۲۲۳.

۳. مقاتل بن سلیمان، تفسیر مقاتل بن سلیمان، چاپ اول، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۲۳ هـ ق، ج ۱، ص ۴۱۷.

۴. بقره (۲): ۲۰۸.

۵. صف (۶۱): ۱۰-۱۱.

۶. افشار کرمانی، عزیزالله، «مراتب ایمان از منظر علامه طباطبایی»، پژوهش نامه قرآن و حدیث، شماره ۱۸، بهار و تابستان ۱۳۹۵،

صص ۷۰، ۷۳ و ۷۴.

از این رو مجرم بودن و مؤمن بودن با یکدیگر تنافی ندارد و چه بسا مؤمنی مرتکبی جرم شود. بعلاوه همانطور که گفته شد، تشخیص اینکه اطلاع‌رسانی رفتارهای مجرمان چه زمانی جایز و چه زمانی حرام است ساده نیست، چنانچه برخی فقها با ذکر مصادیق، سعی در تبیین آن داشته‌اند.

آنچه فقها در تشخیص مصلحت به آن توجه داشته‌اند این است که در نظر نگرفتن آبروی مجرم، زمانی جایز است که امید رفع ظلم از سوی مخاطب یا امثال آن وجود داشته باشد.^۱ در اینکه اطلاع‌رسانی رسانه به صورت عمومی تا چه میزان چنین شرایطی را محقق می‌کند، جای تأمل دارد. چنانچه شخصی در شهری مرتکب قتل و یا تجاوز به عنف شده و مسئولان مربوطه در حال رسیدگی به آن هستند، اطلاع‌رسانی دربارهٔ چنین جرمی در شهر دیگر وجهی ندارد؛ مخاطبان آن صلاحیت و امکان دادخواهی ندارند. همچنان که در شهر محلّ جرم، اطلاع‌رسانی به همهٔ شهروندان ضرورتی ندارد.

ممکن است چنین تصوّر شود که اگر جرمی در مقابل عده‌ای برای نمونه اشخاصی که به رسانه دسترسی دارند، اتفاق افتد، توجه به حفظ آبرو اهمیت ندارد و جوازی برای اطلاع‌رسانی به افراد بیشتر و دیگر رفتارهای زشت اوست. در حالی که منابع فقهی نشان می‌دهد، این گونه نیست؛ اگر شخصی بین دوستان خود مرتکب گناه شود از مواردی نیست که غیبت او جایز باشد و قید زدن اطلاق ادلهٔ حرام بودن غیبت مؤمن به صلاح نیست و اصل، احترام مؤمن است مگر در صورتی که یقین به خارج شدن از حرام بودن حاصل شود.^۲ یا در جای دیگر، جایز بودن غیبت را در مورد ظلمی که در مورد مظلوم صورت گرفته، می‌داند نه گناهان و ظلم‌های دیگر ظالم.^۳ در مورد اخیر توجه به حفظ آبروی مؤمن به طور غیرمستقیم در نظر گرفته می‌شود.

برخی فقها غیبت را در صورتی جایز می‌دانند که ظلم محقق شود و ترک اولی نباشد؛ ظلم به صورت غصب مال فرد، کتک زدن یا دشنام دادن فرد باشد نه در صورت ترک حقوق مؤمن بر برادرش، و غیبت

۱. اراکی، محمد علی، *المکاسب المحرمة*، ص ۲۲۳.

۲. موسوی خویی، سید ابوالقاسم، *مصباح الفقاهة (المکاسب)*، ج ۱، صص ۳۴۱-۳۴۲.

۳. صدر، سید محمد، *ما وراء الفقه*، چاپ اول، بیروت، دارالأضواء للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۲۰ هـ، ج ۳، ص ۱۲۰.

ظالم از مظلوم چه فایده داشته باشد چه نداشته باشد، جایز است^۱. ممکن است فرد با امید به رفع ظلم، ظلم ظالم را آشکار نموده ولی دچار خطا و اشتباه شده یا شرایط تغییر نموده و فایده مترتب نشده است. در روایت‌ها، نهی از عنوان‌هایی مانند حرمت اهانت به مؤمن^۲، حرمت خوار ساختن و تحقیر مؤمن^۳ و حرمت سرزنش او^۴ مطرح است که از مجموعه اینها می‌توان به محدودیت هر گونه هتک حرمت و بدگویی پی برد^۵. بر همین اساس در رسانه‌ای همچون روزنامه؛ احترام به شئون انسانی، با قوانین ملی و بین‌المللی مربوط به حفظ حقوق و شهرت افراد، منع مخدوش کردن شهرت افراد، هماهنگی و بخش جدایی‌ناپذیر معیارهای حرفه‌ای روزنامه‌نگار است^۶.

بنابراین رسانه بایستی مصلحت و مفسده آشکار نمودن بدی عملِ ظالم را به جهت رتبه بررسی کند؛ چه بسا در جامعه اسلامی آبروی شخص مؤمنی با شأن اجتماعی، با چیزی برابر نباشد^۷. رسانه‌ای که نظارت بر محتوای خبری را به لحاظ فقهی بر عهده دارد، بایستی بر اساس آنچه بیان شد، با در نظر گرفتن معیار حفظ آبرو، جرایم مجرمان را اطلاع‌رسانی نمایند.

-
۱. نجفی، کاشف الغطاء، محمد حسین بن علی بن محمد رضا، وجیزة الأحكام، چاپ دوم، نجف، مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۳۶۶ ه.ق، ج ۲، ص ۱۲.
 ۲. شیخ حر عاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۵۸۸.
 ۳. همان، ص ۵۹۰.
 ۴. همان، ص ۵۹۶.
 ۵. فخار طوسی، جواد، امام خمینی و رسانه‌های گروهی، چاپ اول، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس، ۱۳۸۱، صص ۱۴۷-۱۴۸.
 ۶. مکتبی، محمد، خبر و اخلاق خبرنگاری، چاپ اول، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۴، ص ۵۲.
 ۷. شیخ انصاری، مرتضی بن محمد امین، کتاب المکاسب، چاپ اول، قم، کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، ۱۴۱۵ ه.ق، ج ۱، ص ۳۵۸؛ شیخ انصاری، مرتضی بن محمد امین، کتاب المکاسب (المحشی)، ج ۴، صص ۶۰-۶۱.

۲-۱-۱-۳- حفظ اسرار

حفظ و فاش نشدن اسرار^۱، همواره از مسائل حیاتی نظام‌های اجتماعی و زندگی اشخاص است. خداوند می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا﴾^۲؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید محرم اسراری از غیر خودتان انتخاب نکنید، آنها از هر گونه شرّ و فسادِ درباره شما کوتاهی نمی‌کنند». در این آیه همه مؤمنان مورد خطاب هستند، اشاره به لزوم حفظ اسرار و نکوهش افشای اسرار دارد و ناظر به اسرار جامعه اسلامی است که افشای آن موجب ایجاد خسارت به مسلمانان است.^۳

گاهی اطلاع‌رسانی خبری جرایم اشخاص حقیقی یا حقوقی، منجر به افشای اسرار جامعه است. برخی جرایم از آن جهت اسرار به حساب می‌آیند که ضعف برخی بخش‌های جامعه را نشان می‌دهد. بعلاوه زمانی که برای اختلال در نظام یک جامعه، توطئه‌های غیرنظامی نقش پررنگ‌تری نسبت به توطئه‌های نظامی دارد، توجّه به معیار حفظ اسرار در این نوع اطلاع‌رسانی از اهمّیت خاصی برخوردار است.

خداوند می‌فرماید: ﴿وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدْعَاؤُهُمْ﴾^۴؛ «و هنگامی که خبری از پیروزی یا شکست به آنها برسد، آن را شایع می‌سازند». بایستی رسانه‌های عمومی همچون برخی خبرگزاری‌ها و نشریه‌ها، حفظ اسرار در نزد آنها از دستیابی به شهرت و فروش بیشتر، در اولویت باشد و هر فعل و واقعه مجرمانه‌ای را با تأمل و ملاحظه جوانب بیشتری اطلاع‌رسانی نمایند. برای نمونه در مورد شخصی که جرم قتل مرتکب شده است، اطلاع‌رسانی رسانه بایستی به گونه‌ای باشد که اسرار شخصی مجرم و همچنین اسرار خانواده او که کمترین دخالتی در این جرم نداشته‌اند فاش ننماید و خسارت‌هایی در از بین بردن آرامش و امنیت آنها در پی نداشته باشد.

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ هـ ق، ذیل «سرّ»: سرّ (Secret) به معنای چیزی است که انسان مخفی و کتمان می‌کند و به این معنی، هم در اشیا و هم در مفاهیم و مطالب به کار می‌رود.
۲. آل عمران(۳): ۱۱۸.
۳. مکارم شیرازی، ناصر، *اخلاق در قرآن*، چاپ اول، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی طالب علیه السلام، ۱۳۷۷، ج ۳، ص ۳۶۰.
۴. نساء(۴): ۸۳.

جلسه‌های خصوصی از مواردی است که معیار حفظ اسرار به واسطه بسیاری از اطلاعاتی که در آن گفت و شنود می‌شود، قابل توجه است. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «المَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ وَإِفْشَاؤُكَ سِرًّا أَخِيكَ خِيَانَةٌ فَاجْتَنِبْ ذَلِكَ»^۱؛ «جلسات خصوصی امانت است، و افشای سرِّ برادر مؤمن، خیانت است.» جرم‌هایی که افراد در مجالسی با حضور تعداد معدودی انجام داده‌اند بایستی براساس مبانی فقهی بررسی و رسیدگی شود. از آن جهت که در اختیار داشتن دستگاه‌های ضبط صدا و تصویر، فرصت مناسبی برای تولید محتوای رسانه، کشف جرم و نشر اسرار، و همچنین مجرم بودن فرد، دلیلی بر افشای اسرار خصوصی او و خانواده‌اش نیست. به عبارت دیگر، محتوای اطلاع‌رسانی خبری تمامی جزئیات، هر چند مرتبط را شامل نمی‌شود.

«روزنامه‌نگار موظف است که ضمن دفاع از آزادی خبر و تفسیر و انتقاد، اسرار حرفه‌ای را حفظ کند و از افشای منابع اخباری که به صورت محرمانه به دست می‌آورد خودداری نماید.»^۲

بنابراین رعایت معیار حفظ اسرار در اطلاع‌رسانی خبری جرایم لازم است. از آن جهت که توجه داشتن به دستورات خداوند مبنی بر حفظ اسرار و تأکید روایت بر حفظ اسرار شخصی افراد منجر به حفظ نظام اجتماعی می‌شود. همچنانکه کارشناس علوم ارتباطات در مقوله‌ای همچون رسانه روزنامه، حفظ اسرار حرفه‌ای را از وظیفه روزنامه‌نگار می‌داند.

۲-۱-۱-۴- بررسی صحت و کذب محتوای اطلاع‌رسانی

انسان اندیشمند همواره تلاش می‌کند نسبت به آگاهی‌های خود، بررسی و تأمل نماید، سپس در مورد آنها تصمیم بگیرد تا مبدا کسی متضرر نشود. اهمیت مسأله در جایی پررنگ‌تر می‌شود که آگاهی‌ها در اختیار افراد زیادی همچون مخاطبان رسانه، قرار گیرد، به گونه‌ای که طیف وسیعی از مخاطبان تحت تأثیر او هستند و سنجش بیشتری لازم است.

۱. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۲، ص ۳۰۷؛ طوسی، محمد بن الحسن، الأمالی، چاپ اول، قم، دارالتفاهه، ۱۴۱۴ هـ.ق، ص ۵۳۷.

۲. دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، مجموعه مقالات دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران: میثاق اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری؛ کاظم معتمدنژاد، ج ۲، ص ۳۶۷.

خداوند می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾^۱؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر شخص فاسقی خبری برای شما بیاورد، درباره آن تحقیق کنید، مبادا به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید و از کرده خود پشیمان شوید!» بایستی درستی خبرها و همچنین استقرار آن بر عموم مردم ثابت شود نه اینکه در مورد احوال، شئون و حقوق گروه خاصی باشد.^۲

بررسی صحت و درستی محتوای اطلاع‌رسانی در رسانه، ملاک اعتباربخشی آن باشد نه آن که پس از اطلاع‌رسانی و بروز آسیب، صحت محتوا، مسأله‌ساز شود. علاوه بر آن، درباره عموم مردم باشد و مشمول گروه یا عده‌ای خاص نباشد که از وضوح حقیقت در آن بکاهد.

خداوند می‌فرماید: ﴿وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾^۳؛ «و هنگامی که خبری از پیروزی یا شکست به آنها برسد، آن را شایع می‌سازند؛ در حالی که اگر آن را به پیامبر و پیشوایان بازگردانند، از ریشه‌های مسائل آگاه خواهند شد.» خیر امنیتی که موجب ترس در جامعه می‌شود، اطلاع‌رسانی آن جایز نیست و بایستی کارشناسان خبر، پس از تجزیه و تحلیل، آن را اطلاع‌رسانی نمایند.^۴

در رسانه‌ای همچون روزنامه، روزنامه‌نگار برای آگاهی در مورد مسائل اجتماعی و بیان و انتقاد آزادانه آنها، بر مبنای حق همگان به شناخت حقایق، باید به واقعیت‌های عینی توجه کند و اخبار و اطلاعات صحیح و دقیق، و مقاله‌ها و تفسیرهای منطقی و منصفانه در اختیار خوانندگان بگذارد.^۵

بررسی صدق و کذب محتوای اطلاع‌رسانی توسط متخصصان مانع از کذب و تهمت در اطلاع‌رسانی است ﴿لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾؛ علم، تشخیص حق از باطل و راست از دروغ، و استنباط، خارج

۱. حجرات(۴۹): ۶.

۲. بحرانی، محمدسند، *أسس النظام السياسي عند الإمامية*، ص ۴۰.

۳. نساء(۴): ۸۳.

۴. علم الهدی، احمد، *درس تفسیر*، مدرسه فقهات: www.eshia.ir، ۱۳۹۰/۲/۱۵.

۵. دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، *مجموعه مقالات دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران: میثاق اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری؛ کاظم معتمدنژاد*، ج ۲، ص ۳۶۵.

نمودن یک قول و نظریه از حالت ابهام به مرحله تمییز و شناسایی است.^۱ این کار از عهده هر شخصی بر نمی آید و نیاز به متخصص و اهل خود دارد.^۲

اگر بدون توجه به منبع محتوا، مطلبی اطلاع رسانی و شایع شود، از کذب در امان نمی ماند و برای مؤمنان ترس در پی دارد.^۳ ترس و ناامنی در زمینه هایی همچون اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی؛ با خدشه وارد شدن به حیثیت و آبروی فرد، نه تنها برای او که برای هموعان، هم صنفی ها و هم مذهبی های او موجب ناامنی است؛ اگر اطلاع بر جرم فردی از محله ای، یک چادری از بین چادری ها و یا اهل فرهنگ و هنری از بین هم صنفی های خود به دست آید، رسانه بایستی به بررسی دقیق جزئیات آن در حیطة وظیفه خود بپردازد و با در نظر گرفتن مجوزهای شرعی و قانونی، آن را اطلاع رسانی نماید تا از ناامنی حاصل از این اطلاع رسانی که همراه با جلوه های رسانه ای برای هم صنفی های او ایجاد خواهد شد، جلوگیری شود. به عبارت دیگر زمانی می تواند جرم شخصی را اطلاع رسانی کند که مجرم بودن او در دادگاه ثابت شده باشد بعلاوه اینکه در صورت اثبات جرم باز هم نیاز به مجوز اطلاع رسانی از سوی دادگاه دارد.

خداوند می فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ قُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾؛ «ای کسانی که ایمان آورده اید! تقوای الهی پیشه کنید و سخن حق بگویید». بایستی بر اساس مبانی صحیح و عقلایی، نرم، معتدل و دور از شبهه و سوء برداشت، و مستند سخن گفته شود.^۵

۱. جمعی از محققان در پژوهشگاه تحقیقات اسلامی، جهاد در آینه قرآن، چاپ اول، قم، انتشارات زمزم هدایت، ۱۴۲۸ ه.ق، ج ۱، ص ۲۱۶.

۲. کاشانی، فیض، محمد محسن بن شاه مرتضی، الشافی فی العقائد و الأخلاق و الأحکام، چاپ اول، تهران، دار نشر اللوح المحفوظ، ۱۴۲۵ ه.ق، ج ۱، ص ۱۱۵.

۳. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ سوم، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۲، ج ۳، ص ۱۲۶.

۴. احزاب (۳۳): ۷۰.

۵. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۵، ص ۸۱.

ضرر زدن به مؤمنان هر چند در سخن گفتن، ممنوع است و بایستی منصفانه، عادلانه و براساس شرع باشد و نقصی در آن نباشد؛ چرا که خداوند تنها سخن عادلانه را بپذیرد.^۲ همچنین غرض صحیحی مبنی بر فایده مشروع داشته باشد و اگر خالی از فایده باشد، غیرسدید است، و زمانی قبح و زشتی آن بالاتر است که کذب باشد و با واقعیت مطابق نباشد.^۳

از سوی دیگر، اطلاع‌رسانی بدون تأمل و بررسی، ممنوع است؛ «وَبِالْإِسْنَادِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجَلَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ عَيَّرَ قَوْمًا بِالْإِدَاعَةِ فِي قَوْلِهِ عَزَّوَجَلَّ ﴿وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ﴾ فَإِيَّاكُمْ وَ الْإِدَاعَةَ».^۴ علاوه بر اینکه بازگو کردن هر مطلبی مطلبی که شنیده شود، نشانه دروغگویی است؛ «وَلَا تُحَدِّثِ النَّاسَ بِكُلِّ مَا سَمِعْتَ بِهِ فَكَفَى بِذَلِكَ كَذِبًا»؛ «هر چه شنیدی را بازگو مکن که نشانه دروغگویی است.»

صحت عمل حرفه‌ای روزنامه‌نگار این است که تنها اخبار و اطلاعاتی را که منبع آنها مشخص است منتشر کند و در صورت لزوم، قید رعایت احتیاط نسبت به صحت آنها را یادآور شود.^۵ بنابراین در نظر گرفتن ضوابطی همچون بهره‌گیری از نظر کارشناس فقهی در تولید محتوا و توجه به مستند و سدید بودن اطلاعات، مانع از آن می‌شود که اطلاعاتی کذب و به دور از صدق، به مخاطبان برسد و این چنین حیثیت فرد و یا گروهی محفوظ می‌ماند.

۱. همان، ص ۲۱.

۲. کاشانی، فیض، محمد محسن بن شاه مرتضی، الوافی، چاپ اول، اصفهان، کتابخانه امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام، ۱۴۰۶ ه.ق، ج ۴، ص ۴۵۶.

۳. نجفی، کاشف الغطاء، محمد حسین بن علی بن محمد رضا، مبادئ الإيمان، نجف، مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۳۷۸ ه.ق، ص ۷۲.

۴. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۶، ص ۲۴۹.

۵. نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، نامه ۶۹.

۶. دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، مجموعه مقالات دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران: میثاق اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری؛ کاظم معتمدنژاد، ج ۲، ص ۳۶۶.

۲-۱-۱-۵- دوری از یاری به ستمکار

رسانه بایستی در جهت برپایی عدالت و قسط در جامعه اطلاع‌رسانی نماید و اگر به گونه‌ای عمل نماید که خواسته یا ناخواسته موجب یاری به مجرمان و ستمکاران جامعه باشد، مسئول است.

پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ أَيْنَ أَعْوَانُ الظَّالِمَةِ وَمَنْ لاقَ لَهُمْ دَوَاةً أَوْ رَبَطَ كَيْسًا أَوْ مَدَّ لَهُمْ مَدَّةً قَلَمٍ فَأَحْشُرُوهُمْ مَعَهُمْ»؛ «در روز قیامت منادی بانگ کند: کجایند ستمگران و دستیاران ستمگران! یعنی کسی که ليقه‌ای در دوات ایشان گذاشته، یا سر کیسه‌ای را برای ایشان بسته، یا یک بار برای ایشان قلم به دوات زده است، همه را با آنان محشور کنید». یاری نمودن ستمکار در ستمی که انجام دهد، براساس دلیل‌های چهارگانه فقهی، حرام، و از گناهان کبیره است.^۱ بنابراین اگر رسانه، جرم مجرمان، به ویژه افراد مشهور را به گونه‌ای اطلاع‌رسانی نماید که منجر به از بین رفتن زشتی جرم آنها شود، نه تنها مجرم را در جرم و استمرار آن یاری نموده که منجر به از بین رفتن حقّ مظلوم می‌شود و چنین امری براساس آنچه بیان گردید، حرام و از گناهان کبیره است.

بنابراین تولید محتوای اطلاع‌رسانی آن چنان حسّاس است که اگر چگونگی بیان نوشته یا لحن آن در ارائه شنیداری یا تصویری آن، منجر به کوچک شمردن رفتار غیر شرعی یا غیرقانونی مجرم شود، مصداق یاری نمودن مجرم است. برای نمونه اگر محتوای اطلاع‌رسانی به گونه‌ای باشد که تمسخر و سبک نشان دادن مظلوم را به ذهن مخاطبان متبادر نماید، موجب یاری نمودن ظالم، و حرام است. از آنجایی که مطلق ظلم آمده است؛ اگر این اتفاق در مورد حقّ خداوند، حقّ مردم یا حقّ خود انسان هم باشد، مصداق یاری نمودن ظالم است.

۱. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۷، ص ۱۸۱.

۲. شیخ انصاری، مرتضی بن محمد امین، کتاب المکاسب، ج ۲، ص ۵۳.

۲-۱-۱-۱-۲- دور بودن از تقطیع

همانطور که بیان شد اطلاع‌رسانی خبری درباره تمام جزئیات خبر، ضروری نیست. در اینکه اطلاع‌رسانی بخشی از خبر، به گونه‌ای که منجر به توهین، تهمت، افترا و موارد دیگری همچون هتک حیثیت افراد شود، محل بحث است.

خداوند می‌فرماید: «وَ إِذِ اسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا تَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا تَبَأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَتْبَاكَ هَذَا قَالَ تَبَأَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ»؛ «(به خاطر بیاورید) هنگامی را که پیامبر یکی از رازهای خود را به بعضی از همسرانش گفت، ولی هنگامی که وی آن را افشا کرد و خداوند پیامبرش را از آن آگاه ساخت، قسمتی از آن را برای او بازگو کرد و از قسمت دیگر خودداری نمود؛ هنگامی که پیامبر همسرش را از آن خبر داد، گفت: «چه کسی تو را از این راز آگاه ساخت؟» فرمود: «خداوند عالم و آگاه مرا با خبر ساخت!»»

در مشهورترین و مناسب‌ترین شأن نزول آیه از رازی سخن گفته شده که پیامبر ﷺ به بعضی از همسران خود گفت و او رازداری نکرد، این راز یکی نوشیدن عسل نزد همسرش زینب بنت جحش، و دیگرش تحریم نوشیدن آن بر خود در آینده بود، و در این آیه، منظور از همسری که راز را افشا کرد «حفصه» بود که او این سخن را شنید و به «عایشه» بازگو نمود.^۲

یک نکته‌ای که از آیه برداشت می‌شود این است که همسر پیامبر ﷺ در افشای سرّ، بخشی را افشا می‌کند و موجب آزار پیامبر ﷺ می‌شوند.

از این رو رسانه بایستی بدون گزیده‌گویی و کم و زیاد نمودن، محتوای اطلاع‌رسانی را تدوین و ارائه نماید؛ زیرا اطلاع‌رسانی صادقانه در زمینه‌سازی اجرای عدالت در جامعه، از وظایف رسانه است. علاوه بر آن پرداختن به بخشی از خبر به گونه‌ای که موجب کوچک‌نمایی یا بزرگنمایی خبر شود از جمله در مورد جرم، چه به صورت عمدی و یا سهل‌انگارانه در اطلاع‌رسانی، قابل تأمل است.

۱. تحریم (۶۶): ۳.

۲. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چاپ دهم، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۷۱، ج ۲۴، ص ۲۷۵.

از سوی دیگر در اطلاع‌رسانی جرایم نیازی نیست به تمام جزئیات آن جرایم پرداخت، شاید بتوان گفت در بسیاری از موارد با پرداختن اجمالی به جرم، اطلاع‌رسانی در آن مورد کفایت می‌کند. برای نمونه شخصی که عمل منافی عفت مرتکب شده، اطلاع‌رسانی خبری در قالب متن و به طور اجمالی در مورد این جرم کافی است و دیگر نیازی به صوت، تصویر و علاوه بر آن تکرار اطلاع‌رسانی در چند نوبت نیست. بنابراین رعایت اعتدال بین گزیده‌گویی و تفصیلی اخبار جرایم لازم است.

در قوانین مربوط به رسانه‌ای همچون «مطبوعات»^۱ در مورد محتوایی که موجب هتک حیثیت افراد می‌شود، محدودیت‌هایی وجود دارد.

اصل آزادی مطبوعات مستلزم آن است که برای تهیه، تدوین و چاپ مندرجات روزنامه‌ها، در مرحله پیش از انتشار آنها، هیچ گونه محدودیتی وجود نداشته باشد. به همین جهت، سانسور قبلی محتوای مطبوعات، ممنوع اعلام شده است. اما با توجه به مصالح و منافع جامعه و شرف و حیثیت افراد، در مورد آزادی مطبوعات، محدودیت‌های قانونی معینی در نظر گرفته می‌شوند و این محدودیت‌ها معمولاً بر اساس نظام تنبیهی، برای مرحله بعد از انتشار مطبوعات مطرح می‌گردند و در صورتی که روزنامه و مجله‌ای با چاپ برخی مطالب، از معیارها و ضوابط مشخصی که در این باره در قوانین اساسی یا قوانین عادی پیش‌بینی شده‌اند، تخلف کند، مورد تعقیب قرار می‌گیرد.^۲

بنابراین دوری از گزیده‌گویی و همچنین تفصیل‌های غیرضروری در اطلاع‌رسانی خبری جرایم، مجرمان را به مجازات می‌رساند، امکان آگاهی‌بخشی و عبرت گرفتن عبرت‌گیرندگان، در راستای مبانی فقهی فراهم می‌شود.

۲-۱-۲- هدف‌های اطلاع‌رسانی خبری

آنچه در رعایت معیارهای اطلاع‌رسانی خبری بایستی هدف رسانه‌های عمومی باشد، رعایت حقوق و مصالح فرد و جامعه است، برخی از هدف‌ها عبارتند از:

۱. معین، محمد، فرهنگ فارسی، ج ۲، ص ۱۷۵۸: جمع مطبوعه (مطبوع)، نوشته‌های چاپی، روزنامه‌ها و مجلات.
۲. معتمدنژاد، کاظم، حقوق مطبوعات، چاپ ششم، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۲۶۵.

۱-۲-۱-۲- هموار نمودن مسیر ترویج نیکی

رسانه در اطلاع‌رسانی جرایم، بایستی از شیوع دادن زشتی دور باشد و مسیر ترویج نیکی را هموار نماید. خداوند می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»^۱؛ «کسانی که دوست دارند زشتی‌ها در میان مردم با ایمان شیوع یابد، عذاب دردناکی برای آنان در دنیا و آخرت است؛ و خداوند می‌داند و شما نمی‌دانید!».

اصطلاح فقهی خاصی درباره «اشاعه» به کار نرفته است و به اعتبار معنای عرفی برگرفته از معنای لغوی، کاربرد دارد.^۲ «اشاعه فحشا» به طور مطلق، چه زنا، قذف و چه گناهان دیگر، ممنوع است.^۳ دلالت روایات بر این است که خداوند دوست ندارد زشتی منتشر شود: «فاعل یا غیر فاعل، نشردهنده و گوینده آن باشد، حق باشد یا باطل»^۴. شخصی که عمل زشت و حرامی را انجام دهد و از طریق رسانه نشر دهد و یا دیگران آن را به قصد ترویج و از بین بردن زشتی عمل او در فضای گسترده رسانه نشر دهند، بر اساس آیه، عمل آنها، حرام و مستحق مجازات است.

«فاحشه»، سخنان و افعال بسیار زشت^۵ است. آیه دلالت بر حرام بودن شیوع آن دارد؛ به عبارت دیگر، اگر کسی میان خود و خدا، بدی و گناهی دارد که برای پوشاندن آن بکوشد، بازگویی و افشای آن نارواست.^۶ برخی فقها، فاحشه را افعال زشتی می‌دانند که کافران دوست دارند بین مؤمنان شیوع و رواج دهند تا اعتبار آنها از بین برود و دینشان از درجه عزت و رفعت پایین آید تا ملت‌های دیگر به سوی آنها

۱. نور(۲۴): ۱۹.

۲. موسوی قزوینی، سید علی، رساله فی العدالة، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۹ هـ.ق، ص ۱۱۷.

۳. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، صص ۴۳۶-۴۳۷ و ج ۱۵، ص ۹۳.

۴. مغنیه، محمد جواد، فقه الإمام الصادق علیه السلام، چاپ دوم، قم، مؤسسه انصاریان، ۱۴۲۱ هـ.ق، ج ۶، ص ۸۴.

۵. محمود عبد الرحمان، معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهية، ج ۳، ص ۲۹.

۶. موسوی خویی، سید ابوالقاسم، مصباح الفقاهة (المکاسب)، ج ۱، ص ۳۱۹؛ شیخ انصاری، مرتضی بن محمد امین، کتاب المکاسب، ج ۱، ص ۱۷۸.

۷. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم: تفسیر قرآن کریم، ج ۲۱، ص ۲۴۱.

رو ننماید. آیه دلالت بر حکم غیبت ندارد^۱ و به عقیده برخی فقها آیه بر غیبت و حرام بودن آن دلالت دارد. اگر آیه دلالت بر غیبت داشته باشد، باز هم آشکار نمودن عیب و زشتی دیگران جایز نخواهد بود و غیبت، از مصادیق ترویج زشتی است.

حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: «مَنْ قَالَ فِي مُؤْمِنٍ مَا رَأَتْ عَيْنَاهُ وَ سَمِعَتْ أُذُنَاهُ مَا يَشِينُهُ وَ يَهْدِمُ مُرُوءَتَهُ فَهُوَ مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُجِبُونَ أَنْ تَشِيَعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾» سخن گفتن درباره شنیده‌ها و دیده‌ها در صورتی که موجب از بین رفتن آبروی شخص شود، مصداق آیه مذکور است.^۳ و برخی فقها دلالت این روایت را در مطلق غیبت دانسته‌اند. بنابراین مراد از آیه را فقط دوست داشتن شیوع زشتی ندانسته و شیوع به معنای معروف نیست بلکه مطلق آشکار نمودن است.^۴

برخی فقها حرام بودن غیبت را از ضروریات دانسته و معتقدند: عقل، ظلم بودن آن را به طور مستقل درک نموده و قطع به حرام بودن آن توسط عقل اثبات شده است؛^۵ زیرا غیبت، آگاهی دادن از زشتی و عیب پوشیده است.^۶

از آنجایی که نمی‌توان به بهانه آزادی بیان، فحشا را ترویج داد^۷ و توزیع ارزش‌های فرهنگی از کارکردهای رسانه‌ها در سطح جامعه است. رسانه‌ها با برنامه‌های متنوع و پخش سراسری این امکان را دارند که ارزش‌های فرهنگی را در بین افراد جامعه ترویج نمایند.^۸

۱. مامقانی، محمد حسن بن الملا عبدالله، *غایة الآمال فی شرح کتاب المکاسب*، چاپ اول، قم، مجمع الذخائر الإسلامية، ۱۳۱۶ هـ.ق، ج ۱، ص ۱۰۹.

۲. شیخ انصاری، مرتضی بن محمد امین، *کتاب المکاسب*، ج ۱، ص ۱۵۸؛ نجفی، کاشف الغطاء، مهدی، *أحكام المتاجر المحرمة*، چاپ اول، نجف، مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۴۲۳ هـ.ق، ص ۱۶۷.

۳. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعة*، ج ۱۷، ص ۲۱۱.

۴. موسوی خمینی، سید روح الله، *المکاسب المحرمة*، چاپ اول، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، ۱۴۱۵ هـ.ق، ج ۱، ص ۳۷۴.

۵. نجفی، کاشف الغطاء، مهدی، *أحكام المتاجر المحرمة*، ص ۱۶۷.

۶. موسوی خویی، سید ابوالقاسم، *مصباح الفقاهة (المکاسب)*، ج ۱، ص ۳۲۰.

۷. آدمی، محمد، *اصول حقوق ارتباطات در اسلام (با مروری بر قواعد بین المللی)*، ص ۶۶.

۸. شایگان، فریبا، «رسانه و آموزش جرم»، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، زمستان ۱۳۸۹، دوره جدید، شماره ۲۴، ص ۹۸.

بنابراین محتوای اطلاع‌رسانی بایستی از موضوع‌هایی باشد که موجب اصلاح اعمال باشد و سداد آن زمینه هر خیری را فراهم نماید^۱ و رسانه با هدف هموار نمودن مسیر ترویج نیکی، شیوه اطلاع‌رسانی متناسب‌تری را برگزیند تا زشتی فعل مجرمان ترویج نشود، در به کارگیری صوت، تصویر و یا فیلم، به گونه‌ای عمل نماید که از عادی و زیبا جلوه نمودن زشتی‌ها دور باشد و موجب دور نمودن مجرمان و مخاطبان از زشتی‌ها شود.

۲-۱-۲-۲- زمینه‌سازی همدلی و همراهی

محتوای رسانه گاهی اطلاع‌رسانی جرایم افرادی است که در جامعه از شهرت و محبوبیت برخوردارند، مخاطب این نوع اطلاع‌رسانی‌ها افرادی با باور و نظرهای مختلف هستند، بنابراین با تمرکز و حساسیت بیشتری پیگیر این نوع اطلاع‌رسانی‌ها می‌شوند.

خداوند می‌فرماید: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾^۲؛ «مؤمنان برادر یکدیگرند؛ پس دو برادر خود را صلح و آشتی دهید و تقوای الهی پیشه کنید، باشد که مشمول رحمت او شوید!». خداوند برادری را بین مؤمنان تشریح نموده و به سبب آن حق و تکلیف‌های مهمی بر آنها مترتب می‌شود.^۳ به عقیده فقها صلح به منظور ریشه‌کن نمودن اختلاف و دشمنی‌ها تشریح شده است.^۴ بایستی به سوی صلح و آشتی روی آورند نه اینکه برای داوری و به نفع طاغوت و حکام باطل، نزد آنها بروند، وگرنه با جبت و طاغوت محشور می‌شوند؛ زیرا به آنها دستور داده شده به طاغوت کافر شوند.^۵ افراد یا گروه‌هایی که در مخاصمه با یکدیگر هستند، بایستی بدانند برادر یکدیگرند و سازش

۱. اردبیلی، احمد بن محمد، زبدة البیان فی أحكام القرآن، المكتبة الجعفریة لإحياء الآثار الجعفریة، چاپ اول، تهران، بی‌تا، ص ۸۸.

۲. حجرات (۴۹): ۱۰.

۳. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۳۷۱.

۴. نجفی، صاحب الجواهر، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، چاپ هفتم، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۴

هق، ج ۲۶، ص ۲۱۱.

۵. لاری، سید عبدالحسین، مجموعه مقالات، چاپ اول، قم، مؤسسة المعارف الإسلامية، ۱۴۱۸ هق، ص ۳۸۷.

را انتخاب نمایند، و مسلمانانِ دیگر، برادران طرف‌های مخاصمه هستند و لازم است برادری و صلح را در میان آنها زنده و برقرار نمایند.^۱

از آنجایی که رسانه نقش تعیین کننده‌ای در فروکش کردن اختلاف‌ها و یا دامن زدن به آنها دارد، بایستی در تولید محتوای اطلاع‌رسانی به گونه‌ای عمل نماید که مخاطبان را به انحراف و اختلاف نکشاند و همدلی و همراهی اعضای جامعه را در رشد و هدایت به سمت رعایت حقوق و تکالیف، برانگیزاند. برای نمونه اطلاع‌رسانی خبری جرایم به گونه‌ای که یک قوم یا گروه خاصی مورد تأکید باشد، موجب از بین رفتن همدلی بین افراد قومی با قوم دیگر می‌شود.

برقراری همدلی و همراهی اختصاص به حاکم شرع ندارد مگر در مواردی که اختلاف و دشمنی بین افراد نیاز به پایان دادن بر اساس موازین قضاوت داشته باشد.^۲ براساس مبانی فقهی ایجاد صلح، همدلی و همراهی در مواردی همچون حفظ جان و خاموش کردن آتش کینه‌توزی و اختلاف، صحیح است.^۳ سایر مردم بایستی نزاع و اختلاف را از بین ببرند و با ایجاد صلح و همدلی، آرامش ایجاد نمایند.^۴

نهاد اجتماعی رسانه با مسئولیت‌های فقهی که بر عهده دارد، بایستی در انتقال داده‌های صوتی و تصویری به مخاطبان، به گونه‌ای جرایم را اطلاع‌رسانی نماید که با وجود اختلاف‌هایی که در نظر و باورهای مخاطبان وجود دارد، همدلی و همراهی ایجاد گردد و زمانی این امر محقق می‌شود که مبنا و معیار تولید محتوا، به قرآن و عترت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پیوند داشته باشد؛ «وَ أَوْثَقُ سَبَبٍ أَخَذَتْ بِهِ سَبَبٌ بَيْنَكَ وَ بَيْنَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ»^۵ «استوارترین وسیله‌ای که می‌توانی به آن چنگ زنی، رشته‌ای است که بین تو و خدای تو قرار دارد.»

۱. طباطبایی، محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ج ۱۸، ص ۳۱۵.

۲. سبزواری، سید عبد الأعلى، *مهذب الأحكام*، چاپ چهارم، قم، مؤسسه المنار، ۱۴۱۳ هـ ق، ج ۲۵، ص ۲۲۹.

۳. حلی، مقداد بن عبد الله سیوری، *کنز العرفان فی فقه القرآن*، چاپ اول، قم، انتشارات مرتضوی، ۱۴۲۵ هـ ق، ج ۲، ص ۶۸.

۴. کاظمی، فاضل، جواد بن سعد اسدی، *مسالك الأفهام إلى آیات الأحكام*، قم، دفتر نشر نوید اسلام، ۱۳۸۷، صص ۸۴-۸۵.

۵. *نهج البلاغه*، ترجمه: محمد دشتی، نامه ۳۲.

۲-۱-۲-۳- دعوت به هدایت و عمل صالح

استدلال به اینکه مخاطبان، حق آگاه شدن در هر موضوعی از جمله جرم شخصیت‌های حقیقی و حقوقی دارند و بدین ترتیب رسانه مجاز به اطلاع‌رسانی آنهاست، دلیل منطقی و قانع‌کننده‌ای بر نادیده گرفتن مبانی و اصول اسلامی نیست.

اطلاع‌رسانی خبری جرم، زمانی مجاز است که با هدف زمینه‌سازی هدایت و انجام عمل صالح در مخاطبان فراهم شود و زشتی و انحراف شخصیت‌ها و رفتار مجرمانه آنها نمایانده شود. خداوند می‌فرماید: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾؛ «چه کسی خوش‌گفتارتر است از آن کس که دعوت به سوی خدا می‌کند و عمل صالح انجام می‌دهد». کسی که به اسلام و عمل صالح معتقد باشد و به سوی خدا دعوت نماید، سخن او (توحید) به حقیقت نزدیک‌تر و سودمندتر است؛ زیرا انسان را به سوی سعادت هدایت می‌کند. بر این اساس رسانه در تولید محتوای اطلاع‌رسانی بایستی قصد و عمل او به دور از بر سر زبان آوردن جرایم افراد باشد و از امکانات و توان خود در دعوت به توحید و عمل صالح بهره گیرد.

ممکن است این سؤال مطرح شود که رضایت مجرم در شیوه اطلاع‌رسانی از اعمال مجرمانه او چه تأثیری دارد؟ به عبارت دیگر اگر مجرم رضایت داشته باشد از طریق صدا، تصویر و مانند آن، جرم و چگونگی ارتکاب جرم او اطلاع‌رسانی شود و مورد توهین، تمسخر، شیوع رفتار مجرمانه و از بین رفتن حیثیت او، در مقابل طیف گسترده‌ای از مخاطبان شود، باز هم مسئولیت شرعی متوجه رسانه خواهد بود؟

در صورتی که غیبت شونده برای از دست رفتن آبرویش رضایت داده باشد، اگر چه به جهت «اسقاط حق او» حکم به جواز غیبت امکان دارد، ولی به جهت «حرمت اذلال مؤمن» و «حرمت اشاعه فحشا» غیبت او حتی با رضایتش جایز نیست.^۳ و در اکثر نصوص به طور مطلق حکم به تحریم غیبت داده شده

۱. فصلت (۴۱): ۳۳.

۲. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۷، ص ۳۹۱.

۳. اشرفی شاهرودی، مصطفی، درس خارج فقه، مدرسه فقهات: www.eshia.ir، ۱۳۹۴/۱۲/۱۲.

است؛ برخی فقها در مورد قذف به صراحت به بی‌تأثیر بودن رضایتِ مقذوف در جوازِ عملِ قاذف اشاره نموده‌اند، در نظر برخی دیگر، غیبت مانند سایر محرمات حرام است مانند لواط که با رضایت لواط شونده و زنا با رضایت کسی که با او زنا شده، مباح نمی‌شود؛ بنابراین حرمت غیبت هم به دلیل مفسده ذاتی و مبعوض بودن آن نزد شارع حکیم، با رضایت غیبت شونده رفع نمی‌شود^۱. همچنین براساس فتوای امام خمینی، غیبت، و برای گوینده و شنونده حرام است^۲.

بعلاوه اینکه رسانه‌ها به دلیل گسترده بودن، مخاطبان بسیار، سرعت انتقال و وسعت انتشار، نقش مهمی در پیشگیری از وقوع جرم دارند و مهم‌ترین ابزار نظارتی در جامعه هستند^۳.

بنابراین از آنجایی که گاهی اطلاع‌رسانی مصداق غیبت و از بین رفتن آبروی مجرم است، رضایت او، تأثیری در کاهش مسئولیت رسانه در قبال اطلاع‌رسانی ندارد و آنچه بیش از هر چیز دیگری بایستی هدف رسانه در این اطلاع‌رسانی باشد، شیوه‌ای است که مخاطبان را به هدایت و عمل صالح دعوت کند.

۲-۱-۲-۴- تحسین و تشویق نیکوکاران

تحسین و تشویق افرادی که پایبند به باید و نبایدهای شرعی هستند، موجب برانگیختن سایر افراد، از جمله مخاطبان رسانه‌های عمومی در پایبندی به آنهاست. خداوند می‌فرماید: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا﴾^۴؛ «مسلمانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، خداوند رحمان محبتی برای آنان در دل‌ها قرار می‌دهد!».

۱. موسوی قزوینی، سید علی، *ینایع الأحكام فی معرفة الحلال و الحرام*، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۲۴ هـ.ق، ج ۲، صص ۲۸۲-۲۸۳.

۲. خمینی، روح الله، *استفتائات*، چاپ پنجم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۲۲ هـ.ق، ج ۲، ص ۶۱۸: «اگر صفتی - ناروا - در شخص باشد یا کاری انجام داده باشد - که خلاف است - که دیگران از آن بی‌اطلاعند و دوست ندارد کسی آن را برای دیگران بازگو کند، بازگو کردن آن در غیاب او پیش دیگران غیبت است که چنین کاری برای گوینده و شنونده حرام است، حتی اگر آن شخص راضی باشد بازگو شود.»

۳. شایگان، فریبا، *رسانه و آموزش جرم*، ص ۱۰۲.

۴. مریم (۱۹): ۹۶.

در آیه دیگر خداوند می‌فرماید: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَّلَاتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ﴾؛ «از اموال آنها صدقه‌ای (بعنوان زکات) بگیر، تا به وسیله آن، آنها را پاکسازی و پرورش دهی! و (به هنگام گرفتن زکات،) به آنها دعا کن؛ که دعای تو، مایه آرامش آنهاست.»

رسانه با اطلاع‌رسانی مؤمنان و صالحانی که از سوی خداوند آبرو و اعتبار دریافت داشته‌اند، برای سایر افراد جامعه الگوسازی حقیقی می‌نمایند و شاخصه‌های عمل به قوانین شرعی و قانونی را برای مخاطبان تبیین می‌نمایند. توجه داشتن به مقوله اطلاع‌رسانی با موضوع افراد نیکوکار و قانونمند جامعه، موجب برقراری تعادل در توجه بیش از اندازه به اطلاع‌رسانی خبری جرایم می‌شود.

۲-۱-۲-۵- ایجاد روحیه قانون‌گرایی

رسانه به عنوان یک نهاد اجتماعی، زمانی تأثیرگذار است که شیوه اطلاع‌رسانی آن در راستای ایجاد نظم و انضباط باشد. ایجاد روحیه قانون‌گرایی و تمکین از قانون، با شیوه‌ای که در اطلاع‌رسانی جرایم انتخاب می‌کند، تعارض نماید و به طور غیرمستقیم آموزش قانون‌گریزی را در پی نداشته باشد. چنانچه رسانه خود را موظف به اجرای قوانین بداند و در عمل به آن پایبند باشد، در مخاطبان و جامعه مؤثر خواهد بود. برای نمونه رسانه بایستی بداند شرع برای اطلاع‌رسانی که مصداق غیبت و ظلم به مجرم باشد، جوازی صادر ننموده است. ظلم، هر چند در مورد کافر باشد، حرام است؛ گاهی غیبت موجب آسیب و یا در معرض آسیب جدی مالی و آبرویی قرار گرفتن غیبت‌شونده است، به گونه‌ای که دیگر زندگی آرامی ندارد یا زندگیش دچار انبوهی از مشکلات می‌شود، هیچ فقیهی ظلم به کافر را جایز ندانسته است. جان مسلمان به خاطر اسلام او محترم و محفوظ است مگر اینکه جرمی مرتکب شود که موجب قتل او شود و جان کافر محترم نیست نه اینکه ریختن خون کافر به هر شکلی جایز باشد. ملازمه‌ای بین جواز قتل و ریختن خون و جواز ظلم وجود ندارد، ممکن است حق کشتن کسی وجود داشته باشد (حق قصاص ولی دم نسبت به قاتل) ولی حق از بین بردن آبرو و ظلم به او وجود ندارد. در

مورد کافران این چنین است، به طریق اولی مخالفانِ مسلمان از این جهت مقدم بر کافران هستند و ستم و آزار آنان ممنوع و حرام است.^۱

خداوند در قرآن می‌فرماید: ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ﴾^۲؛ «در حقیقت، شماره ماه‌ها نزد خدا، از روزی که آسمانها و زمین را آفریده، در کتاب [علم] خدا، دوازده ماه است؛ از این [دوازده ماه]، چهار ماه، [ماه] حرام است.» از این رو قانون اعراب در مورد ترک جنگ در ماه‌های حرام محترم شمرده می‌شود.^۳ آنها در این ماه جنگ را حرام می‌دانستند حتی اگر کسی قاتل پدر و یا برادرش را می‌دید، او را نمی‌کشت.^۴ از آیه چنین برمی‌آید که خداوند به قانون‌گرایی درباره ترک جنگ توجه داده و به آن امر می‌کند.

امام علی (علیه السلام) درباره نظم و قانون‌گرایی می‌فرماید: «ذَلِكَ الْقُرْآنُ فَاسْتَنْطِقُوهُ ... وَ دَوَاءَ دَائِكُمْ وَ نَظْمَ مَا بَيْنَكُمْ»^۵؛ «از قرآن بخواهید تا سخن گوید، ... شفا دهنده دردهای شما و سامان دهنده امور فردی و اجتماعی شما است.» منظور از «نَظْمَ مَا بَيْنَكُمْ» قوانین شرعی و احکام سیاسی است که موجب نظم و پایداری امور شود.^۶

همچنین می‌فرماید: «أَوْصِيكُمْ بِأَهْلِي وَ جَمِيعِ وَ وُلْدِي وَ أَهْلِي وَ مَنْ بَلَغَهُ كِتَابِي بِتَقْوَى اللَّهِ وَ نَظْمِ أَمْرِكُمْ»^۷؛ «شما و تمام فرزندان و خاندانم و کسانی را که این وصیت به آنها می‌رسد، به ترس از خدا و نظم در امور زندگی سفارش می‌کنم.»

۱. شهیدی، محمد تقی، درس خارج فقه، مدرسه فقهات: www.eshia.ir، ۱۳۹۶/۷/۲۰.

۲. توبه (۹): ۳۶.

۳. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۲۶۶.

۴. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۵، ص ۴۲.

۵. نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، خطبه ۱۵۸.

۶. هاشمی خویی، میرزا حبیب الله، منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه، ترجمه: حسن زاده آملی، حسن و کمره‌ای، محمد باقر،

چاپ چهارم، تهران، مکتبه الإسلامية، ۱۴۰۰ هـ ق، ج ۹، ص ۳۳۷.

۷. نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، نامه ۴۷.

بنابراین راهگشایترین شیوه، شیوه‌ای است که مبانی تعریف‌شده‌ای براساس قرآن و معارف آن، داشته باشد، قرآن چه در الفاظ خود به طور مستقیم و چه در سیاق آیات، به اطلاع‌رسانی جرایم به نحوی که موجب توجه مخاطبان به رعایت حدود شرعی باشد، پرداخته است.

در این راستا رسانه بایستی با ارائه فواید و منافع قانونی، این روحیه را ترویج دهد و آن را به عنوان مبنای نظم اجتماعی مطرح نماید و از طریق تبیین قانون و مقررات، رفتارهای افراد را در مسیر «هنجارهای»^۱ تعریف شده جامعه، رهبری نماید و به مخاطبان بیاموزد که هر گاه فرد، رفتار خود را براساس هنجار و قواعد اجتماعی تنظیم نماید، جامعه به او پاداش می‌دهد. بنابراین سایر افراد برای رسیدن به خواسته‌هایشان خود را ملزم به رعایت هنجارهای قانونی می‌کنند. آموزش غیرمستقیم قانون، آن را در بین اعضای جامعه به عنوان امری مقدس و غیرقابل تخلف معرفی خواهد نمود.^۲

بنابراین در نظر گرفتن مبانی قرآنی در شیوه اطلاع‌رسانی خبری جرایم، و توجه به ضرورت عقلی حفظ نظام جامعه، شیوه متناسبی را تشکیل می‌دهد. همچنان که قوانین تصویب شده بر مبنای کتاب، سنت و عقل، نظام جامعه را در قالب رفتارهای شرعی و قانونی تعریف می‌کند و موجب نهادینه شدن روحیه قانون‌گرایی و نظم در جامعه می‌شود.

۲-۲- بایسته‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم

در صورتی رسانه‌های عمومی مجاز به اطلاع‌رسانی خبری جرایم هستند که ۱- رسانه، تنها ابزار دادخواهی ستم‌دیده باشد، ۲- مجرم، به طور آشکار مرتکب جرم شود و ۳- حریم مجرم حفظ شود.

1. Norms.

۲. رزمن، علی، «رسانه‌ها و جرم»، فصلنامه علمی حقوقی قانون‌یار، دوره دوم، شماره پنجم، بهار ۱۳۹۷، ص ۱۰۵.

۲-۲-۱- ابزار دادخواهی

آشکار نمودن جرایم یک فرد نزد دیگری براساس قرآن و سنت حرام است، چنانچه این امر در رسانه، نزد طیف گسترده‌ای از مخاطبان انجام شود، آثار مضاعفی را برای فرد در پی دارد و به طریق اولی جایز نیست. مگر در مواردی که ستم و تزییع حقی صورت گیرد که قرآن آن را استثنا نموده است.

خداوند می‌فرماید: ﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ﴾^۱؛ «خداوند دوست ندارد کسی با سخنان خود، بدی‌ها را اظهار کند؛ مگر آن کس که مورد ستم واقع شده باشد. خداوند، شنوا و داناست.» همانطور که در معیارهای اطلاع‌رسانی خبری بیان شد؛ این آیه، بر حفظ آبروی مجرم در اطلاع‌رسانی خبری جرایم دلالت دارد و در این بخش از زاویه دیگری به آن توجه می‌شود؛ شخص ستم‌دیده می‌تواند دادخواهی نماید هر چند ستم ستمکار در مقابل دیگران آشکار شود.

آیه به طور مطلق غیبت شخص ظالم را جایز دانسته و اطلاق ادله غیبت و ادله احترام مؤمن را تخصیص می‌زند. بنابراین مؤمن حق دارد ظالم را غیبت و احترام او را از بین ببرد^۲ و براساس آیه علنی شدن، جایز و برای وجوب و استحباب نیاز به دلیل‌های دیگری است^۳.

موارد استثنا همان مواردی است که در [کتاب‌های فقهی] ذکر شده است و نمی‌توان به دلیل اصلاح کردن جامعه، شخص یا جریانی را به طور مطلق مورد تهاجم قرار داد و غیبت کرد. کسانی که چنین می‌کنند خیلی اوقات به غیبت اکتفا نمی‌کنند و چیزهایی می‌گویند که غیبت نیست و مصداق تهمت، افتراء، قول به غیر علم و یا سب و شتم است^۴.

بنابراین در صورتی که رسانه تنها ابزار دادخواهی ستم‌دیده است، خبر ستم ستمکار را به شیوه‌ای اطلاع‌رسانی می‌نماید که نه تنها حق ستم‌دیده ستانده می‌شود، منجر به پیشگیری از جرم می‌شود.

۱. نساء(۴): ۱۴۸.

۲. موسوی گلپایگانی، سید جمال الدین، رسائل، چاپ اول، نجف، المطبعة الحیدریة، ۱۳۷۰ هـ ق، ج ۱، ص ۵۱.

۳. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم: تفسیر قرآن کریم، ج ۲۱، ص ۲۴۵.

۴. خامنه‌ای، سید علی، درس خارج فقه؛ حکم غیبت با ابزار قلم و رسانه‌های جدید، Khamenei.ir. ۱۳۸۹/۱۰/۷.

۲-۲-۲- جرم آشکار

شخصی که به طور آشکار مرتکب جرم می‌شود، بایستی به طور علنی رفتار مجرمانه او اطلاع‌رسانی شود. اما آیا تجاهر به جرم توسط هر شخصی و در هر شرایطی، مصداق این موضوع خواهد شد؟ در نظر برخی فقها، کسی که با علم به موضوع و حکم، گناه را آشکار انجام دهد، مصداق آن است؛ برای نمونه علم به مایع فحاح و حرام بودن آن دارد و در اصطلاح، متجاهر است، اگر یکی از آن دو (موضوع، حکم) مشتبه شود متجاهر نیست. به عبارت دیگر تجاهر و آشکار نمودن گناه و جرم بر مدار حرمت فعلی آن است نه حرمت واقعی، هر چند معذور باشد. بنابراین هر کسی که در مورد او احتمال عذری داده شود و مرتکب جرمی شود، عمل او حمل به صحت شده و متجاهر و مصداق موضوع آشکار نمودن جرم نخواهد بود مگر اینکه دروغ او در مورد ادعای عذر اثبات شود.^۱

بنابراین شخصی که تجاهر به جرمی نموده، بایستی در ابتدا علم او نسبت به «موضوع» و همچنین «حکم»، مشخص شود، سپس در مورد اطلاع‌رسانی رفتار مجرمانه او، نهادهای مسئول تعیین تکلیف نمایند.

سؤال دیگری که ممکن است مطرح شود اینکه شخصی اغلب یا در اکثر موارد مرتکب اعمال خلاف شود، مصداق متجاهر و آشکارکننده جرم است یا خیر؟ به عبارت دیگر حکم، دلالت بر عموم دارد یا اینکه اگر کسی یک بار آشکار انجام دهد، مصداق موضوع خواهد بود؟

در نظر برخی فقها، بعید نیست که در همه یا بیشتر اعمالش، جرم را به طور آشکار مرتکب شود؛ به این دلیل که حیا از بین رفته و اگر بنا بر عموم گذاشته شود، مشکل‌های بسیاری در پی خواهد داشت.^۲ و کسی که در بین گروه‌های دوستان، همسایگان و محارم به صورت آشکار مرتکب جرم شود، غیبت او نزد عموم مردم جایز نیست.^۳ به عبارت دیگر اطلاع‌رسانی رفتارهایی که در گروه‌های محدود و محصور اتفاق افتاده، جایز نیست و آشکار شدن در مقابل تعدادی از افراد، دلیل بر جواز غیبت مجرم،

۱. مکارم شیرازی، ناصر، *أنوار الفقاهة*، ص ۲۸۵.

۲. همان.

۳. همان، ص ۲۸۶.

نخواهد بود. بنابراین شخصی که تجاهر به جرم نموده و علم به موضوع جرم و حکم آن دارد، اطلاع‌رسانی رسانه‌ای آن با در نظر گرفتن سایر شرایط، به نظر جایز است علاوه بر آن شخصی مصداق متجاهر و فاسق است که در بیشتر موارد و به شکل نامحسوس مرتکب جرم آشکار شود.

۲-۲-۱- مجازات اطلاع‌رسانی خبری جرایم تصریح شده در فقه

در مجازات برخی جرایم همچون شهادت کذب به طور خاص، نص صریح وجود دارد که بایستی مجرم به دیگران شناسانده شود و در اصطلاح فقهی عبارتست از «تشهیر» که به معنای آشکار نمودن^۱ بوده و مجازات اصلی جرم شهادت کذب است^۲ و در منابع روایی^۳ به این جرم اشاره شده است. در اینکه در زمان حاضر از طریق رسانه‌های عمومی می‌توان به مخاطبان در مورد جرم شهادت کذب اطلاع‌رسانی نمود، محل بحث است. چنانکه مخاطبان اصلی این نوع اطلاع‌رسانی، کسانی نیستند که برای تفریح و گذراندن اوقات فراغت و همچنین حس کنجکاوی آنها را پیگیری کنند، بلکه کسانی هستند که می‌خواهند مانع از تحقق جرم جدید و تضييع حق سایر افراد جامعه شوند. برای نمونه دستگاه‌های قضا از مخاطبان اصلی هستند، شبکه اطلاعاتی مرتبط با این دستگاه‌ها، با ثبت و استعلام نام و مشخصات چنین مجرمانی از پذیرفتن شهادت کذب او خودداری نمایند. بعلاوه سامانه‌های بارگزاری اطلاعات با تکنولوژی روز، امنیت بالا و نظارت اهل تقوا، طراحی و تنظیم شوند تا مانع سوءاستفاده‌های احتمالی شود و حاضر نمودن شاهد در جلسه دادگاه مشروط به دریافت استعلام از چنین سامانه‌هایی باشد. بعلاوه براساس قوانین کشورهای دیگر نیز اعدام‌ها در حضور چندین گروه از جمله مقام‌ها، اعضای خانواده و پنج روزنامه‌نگار، به عنوان شاهد انجام می‌شود و فقط می‌توانند صحنه اعدام را مشاهده

۱. جمعی از پژوهشگران زیر نظر شاهرودی، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، ج ۱، ص ۵۰۷.

۲. محدثی، زهرا و سلطانی، عباسعلی، «نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران»، فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، سال سیزدهم، شماره چهل و نه، پاییز ۱۳۹۶ش، ص ۷۶.

۳. قمی، صدوق، محمد بن علی بن بابویه، من لا یحضره الفقیه، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ه.ق. ج ۳، صص ۵۹ و ۶۰؛ شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ۱۴۰۹ ه.ق، ج ۲۷، صص ۳۳۳ و ۳۳۴.

نمایند.^۱ از این رو رسانه‌های عمومی تنها شاهد هستند و امکان ضبط تصویر از صحنه مجازات مجرم برای آنها وجود ندارد.

در روایتی آمده است: «وَبِإِسْنَادِهِ [ه: تهذیب الاحکام: ج ۶، ص ۲۸۰] عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ غِيَاثِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَلِيًّا عَ إِذَا أَخَذَ شَاهِدَ زُورٍ - فَإِنْ كَانَ غَرِيبًا بَعَثَ بِهِ إِلَى حَيْهٍ - وَإِنْ كَانَ سُوقِيًّا بَعَثَ بِهِ إِلَى سُوقِهِ فَطِيفَ بِهِ - ثُمَّ يَحْبِسُهُ أَيَّامًا ثُمَّ يُخَلِّي سَبِيلَهُ»؛ «امام علی (علیه السلام) هر گاه شاهد زور را دستگیر می‌کرد، اگر غریب بود او را به قبیله‌اش می‌فرستاد و اگر بازاری بود به بازار می‌برد و او را می‌گرداند و پس از چند روز زندانی کردن او را آزاد می‌کرد.»

روایت دلالت بر آن دارد؛ در مواردی هم که تشهیر و به عبارتی اطلاع‌رسانی خبری جرایم جایز می‌شود، همه مردم و مخاطبان در شهر و مکان‌های دیگر، غیر از شهر و محل کار مجرم را شامل نمی‌شود. علاوه بر اینکه رسانه امری نوظهور نیست و در گذشته از نامه یا جارچی به عنوان رسانه استفاده می‌شد. با این وجود در فقه اذن تشهیر از طریق نامه و جارچی داده نشده است.

۲-۲-۳- حفظ حریم مجرم

درست است که حق یک شخص در اثر رفتار مجرم، از بین رفته و به او ستم شده، ولی ستم‌دیده تنها به میزانی که به او ستم شده حق دادخواهی دارد و گرنه خود او نیز مرتکب جرم و ستم به دیگری می‌شود. به عبارت دیگر شرع اجازه غیبت و احقاق حق را به مظلوم داده، ولی به میزانی که ظالم در حق او ستم روا داشته است.

خداوند می‌فرماید: ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ﴾؛ «و هر گاه خواستید مجازات کنید، تنها به مقداری که به شما تعدی شده کیفر دهید!» چنانچه مظلوم به دروغ ظلمی را به ظالم نسبت دهد،

1. Clay Calvert, Dan V. Kozlowski, Derigan Silver, **Mass Media Law**, 20th Edition, McGraw-Hill, 2018, p 665.

۲. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۲۷، ص ۳۳۴.

۳. نحل (۱۶): ۱۲۶.

تعدی نموده و کار او حرام است و جواز علنی شدن ظلم ظالم نباید به احکام دیگر آسیب زند و موجب گناهانی همچون اشاعه فحشا و یا نقص حریم اشخاص حقیقی و حقوقی شود.^۱

بنابراین مظلوم به میزان حقی که ظالم از او ضایع نموده، حق درخواست و مقابله دارد و بیشتر از آن جایز نیست. برای نمونه اگر به شخص ستمدیده فرصتی داده شود تا در یک مصاحبه از خسارتی که بر او شده، سخن بگوید. او تنها مجاز است در جرمی که در مورد او یا مرتبط با آن است، سخن بگوید و جوازی برای متهم نمودن مجرم بر جرم دیگر و یا خانواده او بر مشارکت در جرم، بدون سند و دلیل، ندارد.

بنابراین رسانه در اطلاع‌رسانی خبری جرایم با افزایش آگاهی‌های لازم به شخص ستمدیده در رسانه‌ای کردن دادخواهی او را یاری می‌دهد تا گرفتار تعدی به ستمکار و از بین بردن آبروی مجرم نشود.

۲-۳- جایگاه قضاوت رسانه‌های عمومی در اطلاع‌رسانی خبری جرایم

قضاوت چنان مقام و جایگاه حساسی است که شرایط خاصی در شرع برای مقام قضاوت، معین است. هر چند مظلوم می‌تواند برای گرفتن حق خود غیبت و هتک احترام ظالم را داشته باشد، ولی چنانکه ذکر شد، شرایطی دارد. مهم‌تر اینکه، کسی که حق مظلوم را می‌ستاند قاضی است؛ قاضی با توجه به تمام جزئیات ادعا و احاطه بر آن، برای احقاق حق او، ابزار و قدرت خود را به کار می‌برد. در مواردی که مظلوم یک نفر بیشتر است و عموم جامعه را شامل می‌شود نمایندگان آنها لازم است بر اساس حدودی که شرع و قانون مشخص نموده، پیگیری لازم را در احقاق حق آنها داشته باشند.

گسترش اطلاع‌رسانی جرایم افراد و مهم‌تر از آن، قضاوت درباره آنها، لزوم بازنگری این مقوله را نمایان می‌سازد. اطلاع‌رسانی و اعلان جرم به طور عمومی، به صورت انتشار عکس، نام و جزئیات رفتار فرد، براساس مبانی فقهی و حقوقی معیارهای خاص خود را دارد. بنابراین رسانه با در نظر گرفتن این مبانی، دچار قضاوت غیرمتخصصانه نمی‌شود.

۱. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم: تفسیر قرآن کریم، ج ۲۱، ص ۲۴۲.

تطبیق حکم علنی کردن جرم با مصادیق آن، نیاز به متخصصان این موضوع دارد؛ اجتهاد و آگاهی به منابع شرعی و همچنین قوانین منبعث از شرع برای تطبیق دادن حکم مذکور و اطلاع رسانی جرایم افراد، لازم است.

«إِنَّمَا عَلَيْنَا أَنْ نُلْقِيَ إِلَيْكُمْ الْأُصُولَ وَ عَلَيْكُمْ أَنْ تُفَرِّعُوا»^۱، قاضی براساس اصول و احکام اسلامی لازم است فروعات را تشخیص و به عبارت دیگر اجتهاد و حکمی صادر نماید. مجوز پخش زنده دادن، فیلمبرداری و نمایش عکس همراه با جزئیات، نیاز به قضاوت و حکم نمودن متخصصان این امر دارد و رسانه بایستی بیش از هر موضوع دیگری آن را در نظر بگیرد.

مواردی در شرع، به صراحت در علنی شدن و اطلاع رسانی جرایم افراد بیان شده است که آن هم شرایط و ملاحظه‌های خاص خود را دارد. برای نمونه چنانچه مظلوم به دروغ ظلمی را به ظالم نسبت دهد، تعدی نموده و کار او حرام است و جواز علنی شدن ظلم ظالم نباید به احکام دیگر آسیب زند و موجب گناهانی مانند اشاعه فحشا و یا نقض حریم اشخاص حقیقی و حقوقی شود.^۲ بنابراین مظلوم به میزان حقی که ظالم از او ضایع نموده، می‌تواند درخواست و مقابله نماید و در بیشتر از آن جایز نیست. در روایت آمده است: «رَوَى يُونُسُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ: أَتَتْ امْرَأَةٌ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَتْ إِنِّي قَدْ فَجَرْتُ فَأَعْرَضَ بَوَجْهِهِ عَنْهَا فَتَحَوَّلَتْ حَتَّى اسْتَقْبَلْتُ وَجْهَهُ فَقَالَتْ إِنِّي قَدْ فَجَرْتُ فَأَعْرَضَ عَنْهَا بَوَجْهِهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلْتُهُ فَقَالَتْ إِنِّي قَدْ فَجَرْتُ فَأَعْرَضَ عَنْهَا بَوَجْهِهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلْتُهُ فَقَالَتْ إِنِّي قَدْ فَجَرْتُ فَأَمَرَ بِهَا فَحَبِسَتْ وَ كَانَتْ حَامِلًا فَتَرَبَّصَ بِهَا حَتَّى وَضَعَتْ ثُمَّ أَمَرَ بِهَا بَعْدَ ذَلِكَ فَخَفِرَ لَهَا حَفِيرَةٌ فِي الرَّحْبَةِ وَ...»^۳. زنی نزد امیرالمؤمنین (علیه السلام) چندین بار اقرار به زنا نموده و هر بار امام (علیه السلام) از او روی

۱. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۲۷، صص ۶۱-۶۲.

۲. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم: تفسیر قرآن، ج ۲۱، ص ۲۴۲.

۳. ایروانی، باقر، دروس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالی علی المذهب الجعفری، چاپ دوم، قم، دارالفقه لطباعة و نشر، ۱۴۲۷ هـ ق، ج ۳، ص ۷۰.

برگرداند تا بار چهارم، دستور به زندانی کردن او دادند.^۱ و روایات در این مقوله نزدیک به تواتر هستند از جمله موثقه ابی بصیر: «لَا يُرْجَمُ الرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ حَتَّى يَشْهَدَ عَلَيْهِمَا أَرْبَعَةٌ شُهَدَاءَ».^۲

بنابراین اقرار بیش از یک بار، در مورد مجرمی که اقرار به گناه موجب حدّ نموده و حضور چهار شاهد در اثبات ادّعی گناهکار بودن دیگری، دلالت بر این دارد که رسانه بایستی معیار پرده‌پوشی را در تهیه محتوای اطلاع‌رسانی مبنا قرار دهد؛ از آن جهت که شرع اجازه‌ای در اطلاع‌رسانی صوتی، تصویری و یا متنی در مورد مجرم دیگری تا زمانی که اثبات نشده، صادر ننموده و حفظ آبروی مجرم مطرح است. رسانه با توجه به جزئیات و میزان ظلمی که به مظلوم صورت گرفته و با آگاهی از جزئیات قوانین شرعی و قانونی در مطالبه حقّ و صدور حکم در این مورد، جرایم اشخاص را به لحاظ کیفیت و کمیت مناسب، اطلاع‌رسانی می‌نماید تا حقّ مظلومان واقعی احقاق شود و با اطلاع‌رسانی مستمر و بدون اندازه، مصداق کار لغو نمی‌شود. بعلاوه هزینه‌های مالی، وقت و روان مخاطبان در نظر گرفته می‌شود تا نه تنها هرج و مرج نشود، موانعی بر وظایف رسانه، ایجاد نشود.

وسایل خبری، تکنیک‌هایی هستند که به طور خاص به منظور انتشار منظم و مناسب عناصر تشکیل دهنده معلومات و قضاوت‌ها و همچنین سرگرمی‌های انسان در میان عامه مردم به کار می‌روند.^۳

بررسی آیه‌های قرآن و روایت‌های معصومین (علیهم‌السلام) نشان از آن دارد که سبک محتوای خبری متناسب با اطلاع‌رسانی خبری جرایم قابل استنباط است؛ برخی از آنها عبارتند از:

بر مبنای قرآن و روایات، خداوند بر پرده‌پوشی عیب‌ها تأکید دارد چنانچه برخی مجازات‌ها بر مبنای آن تشریح شده است. مجازات قذف به خاطر حفظ و صیانت از آبروست و خداوند برای حفظ و صیانت از آن^۴ می‌فرماید:

۱. قمی، صدوق، محمد بن علی بن بابویه، من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۳۰.

۲. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۲۸، ص ۹۵.

۳. معتمدنژاد، کاظم، وسایل ارتباط جمعی، ج ۱، ص ۹۱.

۴. حلی، مقداد بن عبد الله سیوری، کنز العرفان فی فقه القرآن، ج ۲، ص ۳۴۷.

﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾؛ «هرگز تجسس نکنید». باطن امور را پیگیری ننمایید و در جستجوی زشتی‌ها^۲ و لغزش‌های مؤمنین نباشید^۳. بر اساس بنای عقلا و تأیید شارع، مردم بر جان، شئون و اموالشان تسلط و مالکیت دارند همچنان که در بیان نیکی‌های آنان هم بایستی اذن باشد تا بتوان آن را به دیگران اعلام نمود^۴. بنابراین نسبت زشتی به دیگران دادن هر چند راست باشد، جستجوی عیب‌ها بنا بر احتمال وجود آن، جوازی بر نسبت دادن یا اطلاع‌رسانی عیب‌های دیگران نیست و پرده‌پوشی و حفظ آبرو در اولویت قرار دارد.

اطلاع‌رسانی و نشر صدا و تصویر افراد برای رسوا نمودن آنها، در شرع مذموم است. پیامبر ﷺ می‌فرماید: «أَذْنِي الْكُفْرِ أَنْ يَسْمَعَ الرَّجُلُ مِنْ أُخِيهِ الْكَلِمَةَ فَيَحْفَظُهَا عَلَيْهِ يُرِيدُ أَنْ يَفْضَحَ بِهَا» ﴿أَوْلَيْكَ لَا خَلْقَ لَهُمْ﴾^۵. مصداق نوحه بر باطل، از گناهان کبیره و براساس دلیل‌های چهارگانه فقهی، حرام است^۶. سختگیری بر تعداد شاهدان در اثبات حد، نشان از اهمیت پرده‌پوشی مجرم و حفظ آبروی او دارد. خداوند در اثبات حد زنا چهار شاهد، در حالی که در مورد قتل، دو شاهد تعیین نموده است. خداوند می‌فرماید: ﴿وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾؛ «و کسانی از زنان شما که مرتکب زنا شوند، چهار نفر از مسلمانان را به عنوان شاهد بر آنها بطلبید!».

۱. حجرات (۴۹): ۱۲.

۲. سعدی ابوجیب، القاموس الفقهی لغة و اصطلاحا، ص ۶۳.

۳. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۲۰۵.

۴. قندهاری، محمد آصف محسنی، الفقه و مسائل طبیة، چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۲۴ هـ ق،

ج ۲، ص ۱۳.

۵. آل عمران (۳): ۷۷.

۶. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۷، ص ۲۱۱.

۷. شیخ انصاری، مرتضی بن محمد امین، کتاب المکاسب، ج ۲، ص ۱۱۳.

۸. نساء (۴): ۱۵.

در اجرای حد هم برخی استدلال آورده و آن را مستحب دانسته‌اند بر خلاف برخی که بر واجب بودن آن استدلال نموده و حداقل یک نفر را کافی دانسته‌اند.^۱ در مورد نظر دوم کفایت یک نفر، نشان از آن دارد که وجوب حضور دیگران در اجرای حد، به منظور اشاعه زشتی و از بین بردن آبروی مجرم نیست.

در ادامه آیه خداوند می‌فرماید: ﴿فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُمْ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾^۲؛ «اگر گواهی دادند، آنان [زنان] را در خانه‌ها (ی خود) نگاه دارید تا مرگشان فرارسد؛ یا اینکه خداوند، راهی برای آنها قرار دهد.» براساس آیه، حبس زن در خانه تا زمانی که بمیرد، مجازات موقتی برای زنان بدکار بود.^۳ و این نشان از آن دارد که به جای اطلاع‌دادن به همه که این زن بدکار چه کرد و چه نکرد او را در خانه‌اش زندانی کنند و عمل زشت او به دیگران اطلاع‌رسانی نشود. هر چند به نظر اکثر مفسران، حبس خانگی زن بدکار، منسوخ شده و مجازات رجم در مورد محصن و جلد در مورد باکره تعیین شد^۴، ترویج زشتی عمل او را اثبات نخواهد نمود. و برخی احتمال داده‌اند؛ حبس زن بدکار در خانه، توصیه به بازداشتن و منع آنهاست.^۵

بنابراین تولید محتوای اطلاع‌رسانی با سه ویژگی جذابیت، جدید بودن و جلب رضایت برخی مخاطبان، بدون توجه به اینکه پرده‌پوشی از عیوب در اولویت باشد، جایز نیست. چه بسا برای تأمین چنین محتواهایی موجب سلب آسایش و آرامش افراد شده و به حریم خصوصی آنها تجاوز می‌شود. در حالی که اطلاع‌رسانی خبری جرایم، شرایط و مجوزهای شرعی و قانونی ویژه خود را می‌خواهد.

۱. تبریزی، جواد بن علی، *أسس الحدود و التعزیرات*، چاپ اول، قم، دفتر مؤلف، ۱۴۱۷ ه.ق، ص ۱۴۸.

۲. نساء(۴): ۱۵.

۳. جعفریان، رسول، *رسائل حجابیه*، چاپ دوم، قم، دلیل ما، ۱۴۲۸ ه.ق، ج ۲، ص ۱۲۳۴؛ مطهری، شهید مرتضی، *فقه و حقوق (مجموعه آثار)*، تهران، صدرا، ۱۳۶۸، ج ۱۹، ص ۵۵۰.

۴. راوندی، قطب الدین، سعید بن عبداللّه، *فقه القرآن*، چاپ دوم، قم، انتشارات کتابخانه آیه اللّه مرعشی نجفی، ۱۴۰۵ ه.ق، ج ۲، صص ۳۶۷-۳۶۸.

۵. کاظمی، فاضل، جواد بن سعد اسدی، *مسالك الأفهام إلى آیات الأحكام*، ج ۴، صص ۱۸۹-۱۹۰.

امام علی (علیه السلام) می فرماید: «وَلْيَكُنْ أَبْعَدَ رَعِيَّتِكَ مِنْكَ وَ أَشْنَاهُمْ عِنْدَكَ أَطْلَبُهُمْ لِمَعَايِبِ النَّاسِ فَإِنَّ فِي النَّاسِ عُيُوبًا أَلْوَالِي أَحَقُّ مَنْ سَتَرَهَا فَلَا تَكْشِفَنَّ عَمَّا غَابَ عَنْكَ مِنْهَا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ تَطْهِيرُ مَا ظَهَرَ لَكَ وَاللَّهُ يَحْكُمُ عَلَى مَا غَابَ عَنْكَ فَاسْتُرِ الْعَوْرَةَ مَا اسْتَطَعْتَ يَسْتُرِ اللَّهُ مِنْكَ مَا تُحِبُّ سِتْرَهُ مِنْ رَعِيَّتِكَ»؛^۱ «از رعیت آنان را که به دنبال عیوب دیگران بیشتر جستجو می کند، از خود دور کن و دشمن بدار؛ زیرا مردم عیوبی دارند که رهبر امت در پنهان داشتن آن از همه سزاوارتر است. پس مبدا آنچه بر تو پنهان است آشکار گردانی و آنچه هویدا است بپوشانی که داوری در آنچه از تو پنهان است با خدای جهان می باشد، پس چندان که می توانی زشتی ها را بپوشان تا آن را که دوست داری بر رعیت پوشیده ماند، خدا بر تو بپوشاند.» این سخن، وصف کسانی است که در جستجوی زشتی های مردم هستند و امام (علیه السلام) حکم به زشت شمردن و دوری نمودن از آن نماید، آگاهی دهد که به صلاح و نفع والی است که زشتی های مردم را بپوشاند و تفتیش ننماید.^۲ دستور امام علی (علیه السلام) به حاکم جامعه، دستور به پیشگیری از سوق دادن افراد و جامعه به سوی افشای زشتی های مردم و اسرار آنهاست.

بنابراین شیوه های اطلاع رسانی خبری بر اساس منابع فقهی رعایت برخی معیارهای اطلاع رسانی است که عبارتند از افزایش آگاهی، حفظ آبرو، حفظ اسرار، بررسی صحت و کذب محتوای اطلاع رسانی، دوری از یاری به ستمکار و دور بودن از تقطیع است.

از آنجایی که یکی از کارکردهای مهم رسانه های عمومی، اطلاع رسانی و آگاهی بخشی از طریق انتقال پیام در گستره ای وسیع و به مخاطبان فراوان است، آگاهی می دهد که در عین اینکه حیثیت مجرم محترم است، جرم او بدون مجازات نیست. بر اساس فرمان خداوند، تنها گروهی از مؤمنان، شاهد اجرای مجازات هستند. از این رو، رسانه های عمومی می توانند با گزارش شفاهی یا کتبی توسط شاهدان، مخاطبان را آگاه نمایند و نیازی به نمایش صحنه های جرم یا اجرای مجازات نیست. مهم تر اینکه در اخبار جرم برخی اشخاص حقیقی و حقوقی، بهره گیری از نظر کارشناس فقهی و توجه به مستند بودن اطلاعات، مانع از اطلاع رسانی اخبار کذب و از بین رفتن حیثیت فرد و یا گروهی می شود. بعلاوه توجه

۱. نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، نامه ۵۳.

۲. هاشمی خویی، میرزا حبیب الله، منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه، ج ۲۰، ص ۱۸۶.

به محتوای اطلاع‌رسانی چنان اهمّیت دارد که اگر در اطلاع‌رسانی در قالب‌هایی همچون شنیداری یا تصویری، رفتار مجرم کوچک شمرده شود، مصداق یاری نمودن مجرم و بر خلاف معیار اطلاع‌رسانی است. دوری از تقطیع و همچنین تفصیل‌های غیرضروری در برخی اخبار جرایم، مجازات مجرمان را بر اساس مبانی فقه امامیه و شیوه‌ای شرعی فراهم می‌کند.

علاوه بر معیارهای مذکور، در نظر گرفتن اهدافی که حقوق افراد و جامعه در آن رعایت شود، برای دستیابی به شیوه‌ای مطلوب در اطلاع‌رسانی خبری، لازم است؛ از جمله هموار نمودن مسیر ترویج نیکی، زمینه‌سازی همدلی و همراهی، دعوت به هدایت و عمل صالح، تحسین و تشویق نیکوکاران و ایجاد روحیه قانون‌گرایی.

شیوه‌های اطلاع‌رسانی به گونه‌ای باشد که موضوع‌هایی که برای خبر گزینش می‌شوند، زشتی جرم مجرمان را عادی جلوه ندهد بلکه زمینه دور نمودن مخاطبان از زشتی‌ها را هموار نماید. همچنان که مسئولیت فقهی نهاد رسانه اقتضا می‌کند، اخبار جرایم را به شیوه‌ای اطلاع‌رسانی نماید که اختلاف‌های مخاطبان، برانگیخته نشود و با تکیه بر مبانی قرآن و سنت ائمه (علیهم‌السلام)، همدلی در مخاطبان ایجاد شود. اگر چه مجرم احترامی برای آبروی خود قائل نباشد، رسانه با توجّه به مبانی فقهی، حیثیت او را حفظ می‌کند و با هدف دعوت مخاطبان به عمل صالح و اطلاع‌رسانی از صالحان جامعه، علاوه بر دعوت به عمل صالح، نیکوکاران را تشویق می‌کند تا تعادل در اطلاع‌رسانی خبری جرایم برقرار شود. با توجّه به مبانی قرآنی و ضرورت حفظ نظام جامعه، شیوه مطلوبی را در اطلاع‌رسانی خبری جرایم برمی‌گزیند که هدف آن ایجاد روحیه قانون‌گرایی و توجّه دادن مخاطبان به رعایت حدود شرعی است. از جمله اینکه خود را موظّف به اجرای قوانین می‌داند و در عمل به گونه‌ای معیارهای اطلاع‌رسانی را به کار می‌گیرد که حیثیت و کرامت انسانی مجرم حفظ شود. در مواردی هم که رسانه‌های عمومی برای اطلاع‌رسانی خبری جرایم، مجاز هستند، تنها ابزار دادخواهی ستم‌دیده بودن، تجاهر مجرم به جرم و حفظ حریم مجرم در تجاوز نکردن از مجازاتی بیش از مجازات او، ملاک جواز خواهد بود.

۳- فصل سوم: شیوه‌های مطلوب

اطلاع‌رسانی خبری جرایم در حقوق ایران

۳-۱- قوانین اطلاع‌رسانی

۳-۲- مسئولیت‌های اطلاع‌رسانی براساس قوانین

۳-۳- رویکرد سیاست جنایی ایران در اطلاع‌رسانی خبری جرایم

با پدید آمدن مسائلی از جمله پیشرفت‌های تکنولوژی و ورود آن‌ها در بسیاری از بخش‌های زندگی افراد، قانونگذاری و تصویب قوانین و ضوابط لازم در جنبه خصوصی و عمومی از ضروری‌های جامعه است تا زمینه گام نهادن در مسیر رشد فراهم گردد. به عبارت دیگر عرصه‌های مختلف جامعه، به دلیل‌هایی همچون جدید بودن مسائل اطلاع‌رسانی، قوانین متناسب و دارای ضمانت اجرای لازم و کافی، نیاز دارد تا حقوق افراد و مصالح جامعه در آن مطرح باشد. از این رو مسأله‌ای همچون هتک حیثیت مجرمان در اطلاع‌رسانی خبری جرایم، قابل بحث و بررسی است.

بعلاوه اینکه وسایل ارتباط اجتماعی از جمله مطبوعات، تلفن، سینما، رادیو، تلویزیون، ماهواره و اینترنت در کشورهای غربی پدید آمدند و پیدایش هر پدیده فنی جدید در جامعه تأثیر می‌گذارد و توجه متخصصان زمینه‌های مختلف زندگی اجتماعی به ویژه حقوقدانان را به خود جلب می‌کند، تأثیری که علاوه بر کشورهای غربی بر کشورهای دیگر مانند ایران مشاهده می‌شود.

سؤالی که این فصل به آن پاسخ می‌دهد، شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی خبری جرایم در حقوق ایران است. بر این اساس برخی منابع حقوقی ایران از جمله قانون اساسی، قانون مطبوعات، قانون مجازات، آیین دادرسی کیفری، مصوبات، قوانین و آیین‌نامه‌های مربوط به روزنامه، رادیو تلویزیون، نظریه‌ها، قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، بررسی مسئولیت‌های اطلاع‌رسانی بر اساس قوانین مذکور و رویکرد سیاست جنایی ایران در اطلاع‌رسانی خبری جرایم تحلیل و بررسی می‌شود.

۱. معتمدنژاد، کاظم؛ معتمدنژاد، رؤیا، حقوق ارتباطات، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، چاپ اول، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۵۳.

۳-۱- قوانین اطلاع‌رسانی

از آنجایی که قواعد پراکنده و همچنین متناقضی برای حل مسائل مربوط به رسانه‌ها در کشورها مطرح است^۱، در کشور ایران هم این مسأله به دلیل خلأ قانونی در بسیاری از موارد و در برخی موارد قوانین ضعیف، مبهم، مجمل و با ضمانت اجرای غیربازدارنده وجود دارد. همچنانکه گستردگی و سرعت فرآیند پیچیده شدن مسأله اطلاع‌رسانی رسانه‌ای، تدوین و تصویب قوانین مربوط به آن را با کاستی‌هایی مواجه می‌کند.

شالوده بنیادی «حقوق ارتباطات»^۲، بر «حقوق مطبوعات»، که از جهت موضوعی، هسته مرکزی و از جنبه تاریخی، قدیم‌ترین زمینه آن به شمار می‌رود، استوار شده است^۳. از این رو بسیاری از مواد قانونی که بررسی می‌شود، پیرامون «مطبوعات» است.

از سوی دیگر آزادی تأسیس و اداره مؤسسات مطبوعاتی، بر اصول بنیادی نظام آزادی‌گرای مطبوعات استوار است و این نظام در طول بیش از سه قرن اخیر از کشورهای غربی آغاز شده و به تدریج در کشورهای دیگر، و از جمله در ایران اقتباس شده و توسعه یافته است^۴. رسانه‌های عمومی از جمله مطبوعات، رادیو تلویزیون، سینما، و وسایل ارتباطی نوین، از جمله اینترنت، با آنکه تعدادی اصول حقوقی مشترک دارند، در عین حال هر کدام قوانین خاص خود را نیز ایجاب می‌نمایند^۵.

بنابراین با توجه به جایگاه بنیادی «حقوق مطبوعات»، نظام حاکم بر قوانین مطبوعات، شیوه اطلاع‌رسانی خبری جرایم که در بسیاری موارد برگرفته از غرب است و نیاز به قوانین خاص در هر یک از رسانه‌های عمومی، بازنگری قوانینی که به مسأله اطلاع‌رسانی پرداخته‌اند را ضروری می‌کند.

۱. دوریو، امانوئل، با همکاری آنیس گرانشه، حقوق رسانه‌ها، ترجمه: مجید ادیب، ۱۳۹۳، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳، ص ۵۱

2. Communication Law.

۳. معتمدنژاد، کاظم؛ معتمدنژاد، رؤیا، حقوق مطبوعات، چاپ اول، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۹۵، ج ۲، ص ۲۰.

۴. همان، ص ۱۵۵.

۵. معتمدنژاد، کاظم؛ معتمدنژاد، رؤیا، حقوق ارتباطات، ج ۱، ص ۴۹.

۳-۱-۱- قانون اساسی

قانونگذار یکی از وظیفه‌هایی که برای رسانه تعیین نموده، «... بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر...»^۱، است. بنابراین به طور اجمالی به آگاهی‌بخشی در همه زمینه‌ها با به کارگیری «صحیح» اشاره نموده ولی در اینکه چه زمینه‌ای باشد و منظور از صحیح بودن، چیست، ابهام دارد. ممکن است به صدر بند اشاره شود که قیده‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، زمینه را مشخص نموده، در حالی که هر یک از این امور، مصداق‌های گوناگون دارد و در نظریه‌های مختلف حقوقی، برداشت‌های مختلف به پیچیدگی مسائل اطلاع‌رسانی می‌افزاید. علاوه بر این در اطلاع‌رسانی جرایم، این قانون به صراحت قابل استناد نیست.

«حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند.»^۲ از آنجایی که عبارت «اشخاص» به کار رفته است، عام بودن اصل، مجرم را هم شامل می‌شود مگر در مواردی که قانون به آن تصریح و اشاره نموده باشد.

در اصل سی و نهم، در مورد متهم و مجرم صراحت دارد: «هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده، به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.» از سوی دیگر در اصل دیگری آمده است: «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند.»^۳ بنابراین دستیابی به شیوه‌های

۱. قانون اساسی، اصل سوم، بند ۲: «دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و همبستگی ملی، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد: ... بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر ...»

۲. همان، اصل ۲۲.

۳. همان، اصل ۲۴.

قانونی اطلاع‌رسانی خبری جرایم و جایگاه حیثیت مجرم در حقوق ایران، مستلزم آن است که مصادیق «مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی» به صراحت بیان شود و جلوی تشتت آرا را بگیرد.

۳-۱-۲- مجموعه قوانین و مقررات مطبوعات

در این قانون «روشن ساختن افکار عمومی و بالا بردن سطح معلومات و دانش مردم در یک یا چند زمینه مورد اشاره در ماده یک (خبری، انتقادی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و ...)»^۱ به عنوان رسالت مطبوعات ذکر می‌شود.

آنچه به عنوان رسالت‌های مطبوعات در این قانون معرفی می‌شوند، بیشتر جنبه آرمانی دارد و به طور معمول در قانون اساسی کشورها ارائه می‌شوند و در صورتی که در قوانین عادی مطبوعاتی پیش‌بینی کردند، باید ضمانت اجرای آنها نیز مشخص شود.^۲ به عبارت دیگر عنوان «رسالت» بار حقوقی ندارد و بیانگر ایده‌آل قانونگذار از وضع قانون است، جایگاه آن در مقدمه توجیهی قانون است و در متن قانون ذکر نمی‌شود.^۳

بعلاوه مصداق‌های «روشن ساختن افکار عمومی در زمینه خبری» به صراحت بیان نشده است. چنانکه در اینکه «اطلاع‌رسانی خبری جرایم» مصداق آن محسوب می‌شود یا خیر؟ ابهام وجود دارد. در صورتی که جواب آری باشد؛ این سؤال مطرح می‌شود؛ اطلاع‌رسانی خبری جرایم به طور مطلق موجب روشن ساختن افکار عمومی و بالا بردن سطح معلومات و دانش مردم می‌شود؟ یا شرایط خاصی مدنظر قانونگذار بوده است؟

۱. مجموعه قوانین و مقررات مطبوعات؛ رسالت مطبوعات، ماده ۲، بند الف.

۲. معتمدنژاد، کاظم، حقوق مطبوعات، ج ۱، ص ۱۱۵.

۳. مؤذن‌زادگان، حسنعلی و افشاری، فاطمه، «نقش رسانه در پیشگیری از جرم در سیاست جنایی ایران»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۶۴، زمستان ۱۳۹۲، ص ۱۳۹.

از سوی دیگر قانونگذار در این قانون، «مبارزه با مظاهر فرهنگ استعماری و ترویج و تبلیغ فرهنگ اسلامی»^۱ را «رسالت مطبوعات» و همچنین «افترا و توهین به اشخاص حقیقی و حقوقی را از موارد اخلال به مبانی، احکام اسلام و حقوق عمومی و خصوصی» تعیین نموده است.^۲

«ترویج و تبلیغ فرهنگ اسلامی» شامل اطلاع‌رسانی خبری جرایم نیز می‌شود. از آن جهت که در نظر گرفتن مبانی فقهی در شیوه اطلاع‌رسانی از جمله تعریفی که از جرم در نظر گرفته می‌شود، نوع مجازات‌هایی که حکم می‌شود، چگونگی برخورد با مجرم و شیوه اجرای حکم مجازات، موجب تبلیغ و ترویج فرهنگ فقهی اسلام می‌شود. بعلاوه قانونگذار به طور مطلق افترا و توهین به اشخاص را از موارد اخلال به مبانی و احکام اسلام می‌داند. از این رو مجرم و حفظ حیثیت او از مواردی است که رعایت نکردن آن موجب افترا و توهین است. بنابراین در صورت تصریح قانونگذار بر حفظ حیثیت مجرم، وظیفه رسانه مطبوعات در اطلاع‌رسانی خبری جرایم شفاف می‌شود.

۳-۱-۳- قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات

این قانون در ابتدا تعریفی از اطلاعات و اطلاعات شخصی^۳ ارائه می‌دهد و سپس به طور عام، حق دسترسی به اطلاعات عمومی را برای همه تعیین می‌کند.^۴ این ماده در سه مرحله تخصیص می‌خورد؛ مرحله اول در حمایت از حریم خصوصی در صورت افشای غیرقانونی اطلاعات شخصی شخص حقیقی، حق دسترسی وجود ندارد. مرحله دوم در صورت رضایت شخص و همچنین در صورت

۱. مجموعه قوانین و مقررات مطبوعات، ماده ۲، بند د.

۲. همان، ماده ۶، بند ۸.

۳. قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مصوب ۱۳۸۷/۱۱/۶ مجلس شورای اسلامی و ۱۳۸۸/۵/۳۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام، ماده ۱. الف) اطلاعات: هر نوع داده که در اسناد مندرج باشد یا به صورت نرم افزاری ذخیره گردیده و یا با هر وسیله دیگری ضبط شده باشد. ب) اطلاعات شخصی: اطلاعات فردی نظیر نام و نام خانوادگی، نشانی‌های محل سکونت و محل کار، وضعیت زندگی خانوادگی، عادت‌های فردی، ناراحتی‌های جسمی، شماره حساب بانکی و رمز عبور است.

۴. همان، ماده ۲. «هر شخص ایرانی حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد، مگر آنکه قانون منع کرده باشد. استفاده از اطلاعات عمومی یا انتشار آنها تابع قوانین و مقررات مربوط خواهد بود.»

درخواست قانونی یکی از «مؤسسات عمومی»^۱، هر چند موجب افشای اطلاعات شخصی شخص ثالث شود، حق دسترسی وجود دارد^۲ و در مرحله سوم اطلاعاتی که موجب هتک حیثیت افراد شود، هر چند شخص رضایت داشته باشد یا از سوی مؤسسات مجاز صورت گرفته باشد، حق دسترسی به آن اطلاعات وجود ندارد^۳.

این قانون با هدف آزادی افراد و سازمان‌ها در دستیابی به اطلاعات در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۳۱ از سوی مجمع تشخیص مصلحت نظام تصویب شد و مؤسسه‌های عمومی بایستی اطلاعات مورد نیاز را با شرایط بیان شده در دسترس عموم قرار دهند و در صورت استثنای پیش‌بینی شده، مؤسسه‌های مذکور بایستی از دادن اطلاعات خودداری نمایند^۴.

در مواد مذکور، در تعریف اطلاعات شخصی، «وضعیت زندگی خانوادگی» و «عادت‌های فردی» از مصداق‌های اطلاعات شخصی هستند. در اینکه این عبارت‌ها جرایم فرد را شامل می‌شوند یا خیر، جای سؤال است. آنچه از «وضعیت زندگی خانوادگی» به ذهن متبادر است، وضعیت اقتصادی و در نهایت وضعیت فرهنگی است و ممکن است مجرم بودن شخص، مشمول وضعیت فرهنگی شود. در مورد

۱. همان، ماده ۱. «بند د) مؤسسات عمومی: سازمان‌ها و نهادهای وابسته به حکومت به معنای عام کلمه شامل تمام ارکان و اجزاء آن که در مجموعه قوانین جمهوری اسلامی ایران آمده است.»

۲. قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مصوب ۱۳۸۷/۱۱/۶ مجلس شورای اسلامی و ۱۳۸۸/۵/۳۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام، ماده ۱۵. «مؤسسات مشمول این قانون در صورتی که پذیرش درخواست متقاضی متضمن افشای غیرقانونی اطلاعات شخصی درباره یک شخص حقیقی ثالث باشد باید از در اختیار قرار دادن اطلاعات درخواست شده خودداری کنند، مگر آنکه: الف- شخص ثالث به نحو صریح و مکتوب به افشای اطلاعات راجع به خود رضایت داده باشد. ب- شخص متقاضی، ولی یا قیم یا وکیل شخص ثالث باشد. ج- متقاضی یکی از مؤسسات عمومی باشد و اطلاعات درخواست شده در چارچوب قانون مستقیماً به وظایف آن به عنوان یک مؤسسه عمومی مرتبط باشد.»

۳. همان، ماده ۱۷، تبصره ۲. «موضوع مواد (۱۵) و (۱۶) شامل اطلاعاتی که موجب هتک عرض و حیثیت افراد یا مغایر عفت عمومی و یا اشاعه فحشا می‌شود، نمی‌گردد.»

۴. مؤذن‌زادگان، حسنعلی و افشاری، فاطمه، نقش رسانه در پیشگیری از جرم در سیاست جنایی ایران، ص ۱۴۶.

«عادت‌های فردی»، جرم، جزء عادت فردی به حساب نمی‌آید و فردی که عادت به جرم دارد، جرم او «عادت فردی» خطاب نمی‌شود.

با این حال اگر فرض شود که مجرم بودن افراد جزء این تعریف و از اطلاعات شخصی است، در تخصیص مرحله دوم؛ «در صورت درخواست قانونی یکی از مؤسسات عمومی» و در تخصیص مرحله سوم؛ «اطلاعاتی که موجب هتک حیثیت شود»، ابهام و اجمال وجود دارد.

براساس تعریف مؤسسات عمومی در ماده ۱، «رسانه» جزء مؤسسات عمومی است و براساس فرض، «مجرم بودن» از اطلاعات شخصی است. با توجه به اهمیت حفظ حیثیت افراد، چنانکه از ماده نیز برمی‌آید، در اختیار قرار گرفتن اطلاعات شخصی از جمله جرم‌هایی که فرد در گذشته انجام داده است، برای مؤسسه‌ای عمومی همچون رسانه و اطلاع‌رسانی کردن آن به هر دلیلی (مانند حق آگاه شدن مخاطبان، احقاق حق مظلومان و عبرت دیگران) از اطلاعاتی است که موجب هتک حیثیت مجرم می‌شود. بعلاوه «چارچوب قانونی» و رابطه مستقیم آن با وظیفه مؤسسه، پیچیدگی مسأله را زمانی که آن مؤسسه، نهاد رسانه باشد، بیشتر می‌کند؛ وظیفه‌های مختلفی که برای مؤسسات عمومی تعریف می‌شود و در بسیاری از موارد در تزامن با یکدیگر قرار می‌گیرند و همچنین نتیجه آن رویه‌های مختلف اداری و قضایی می‌شود. بنابراین اهمیت مسأله در بحث رسانه‌ای شدن اقتضا می‌نماید که به صورت اختصاصی و صریح به دسترسی مؤسسات عمومی از جمله رسانه به اطلاعات شخصی، در اطلاع‌رسانی خبری جرایم پرداخته شود.

و در فرض دوم اگر اطلاعات شخصی مربوط به جرایم، جزء اطلاعات شخصی محسوب نشود، نشان می‌دهد که قانونگذار در زمینه اطلاعات شخص مجرم که از چه نوعی است شخصی یا غیر شخصی؟ آیا قرار گرفتن آن در اختیار مؤسسات عمومی جایز است؟ و آیا اطلاع‌رسانی رسانه‌ای، قانونی است؟ پاسخی نداده و تکلیفی مشخص ننموده است.

قانونگذار در انتشار اطلاعات غیرواقعی، حکم عام، صادر نموده است؛ «هر شخصی اعم از حقیقی یا حقوقی که در نتیجه انتشار اطلاعات غیرواقعی درباره او به منافع مادی و معنوی وی صدمه وارد شده

است حق دارد تا اطلاعات مذکور را تکذیب کند یا توضیحاتی درباره آن‌ها ارائه دهد و مطابق با قواعد عمومی مسئولیت مدنی، جبران خسارت‌های وارد شده را مطالبه نماید.^۱ [تبصره ماده ۲۱: در صورت انتشار اطلاعات واقعی بر خلاف مفاد این قانون، اشخاص حقیقی و حقوقی حق دارند که مطابق قواعد عمومی مسئولیت‌های مدنی، جبران خسارت‌های وارد شده را مطالبه نمایند.]

به کار بردن لفظ عام «هر» و تصریح به آن با قیدهای «حقیقی و حقوقی»، شخص مجرم را داخل در عام می‌نماید و دلیل بر تقویت این ادعا این است که با مجازات شخص مجرم به میزان جرم وی، همچنان شخصیت حقیقی دارد و اطلاع‌رسانی خبری اطلاعات مربوط به جرم او و بالاتر از آن، انتشار اطلاعات غیرواقعی نسبت به او یا منسوبان به او، موجب خسارت به او می‌شود. چه بسا رسانه‌ای شدن و گاهی غیرواقعی شدن بر اثر به کارگیری تاکتیک‌های رسانه‌ای (حذف، کلی‌بافی، زمان‌بندی، قطره‌چکانی، موجی، تبخیر، دروغ بزرگ، وارونه کردن، بازگشت)^۲ بر خسارت وارده بر مجرم می‌افزاید. بنابراین توجه ویژه به این مقوله در تأمین امنیت اقتصادی، روانی و اجتماعی مجرم، ضرورت می‌یابد.

۳-۱-۴- قانون اداره صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، اساسنامه سازمان صدا و سیما

جمهوری اسلامی ایران و قانون تشکیل سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران

در این قانون به طور کلی به مباحثی مرتبط با اطلاع‌رسانی جرایم اشاره شده است؛ برای نمونه «بالا بردن آگاهی مردم به معارف اصیل اسلامی» و «وظیفه شورای سرپرستی، تعیین گردیده است»^۳ از

۱. قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مصوب ۱۳۸۷/۱۱/۶ مجلس شورای اسلامی و ۱۳۸۸/۵/۳۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام، ماده ۲۱.

۲. پویا، علیرضا، خبر و خبررسانی در قرآن کریم، صص ۳۲-۳۴. به نقل از: تافلر، آلوین، جابجایی در قدرت: دانایی و ثروت در آستانه قرن بیست و یکم، ترجمه: خوارزمی، شهیندخت، تهران، نشر نی، ۱۳۷۴، ص ۴۲۰.

۳. قانون اداره صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ماده ۵، مصوب ۱۳۵۹/۱۰/۸. از وظایف شورای سرپرستی: «تنظیم خط مشی کلی سازمان و اصول برنامه‌ها در جهت نشر اسلام و تقویت ایمان و بالا بردن آگاهی مردم نسبت به معارف اصیل اسلامی و اهداف و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با رعایت کامل موازین اسلامی و قانون اساسی و سیاست کلی فرهنگی، اداری، اقتصادی، نظامی و سیاست خارجی کشور».

مواردی که ممکن است از مصادیق آگاهی‌بخشی معارف اصیل اسلامی باشد، آگاهی‌بخشی با ابزار رسانه در قالب اطلاع‌رسانی است و اینکه مسأله اطلاع‌رسانی جرایم در آن، قابل تعریف است یا خیر؟ محل بحث است.

در قانون تشکیل سازمان «... بالا بردن سطح آگاهی و دانش عمومی و پرورش ذوقی و هنری، فراهم ساختن زمینه‌های ذهنی برای تسریع پیشرفت‌های کشور و رشد سیاسی عامه مردم ...»^۱ از وظایف سازمان رادیو تلویزیون ملی تعیین شده است. از آنجایی که حجم بالایی از محتوای برنامه‌های خبری به مجرمان به شکل‌ها و موضوع‌های مختلف می‌پردازد، این مسأله مطرح می‌شود که اطلاع‌رسانی جرایم با چه ویژگی‌هایی و وظیفه مذکور را محقق می‌نماید؟ بنابراین تبیین تفصیلی و توجه خاص قانونگذار به این نوع اطلاع‌رسانی، پاسخی بر این مسأله است.

۲-۳- مسئولیت‌های اطلاع‌رسانی براساس قوانین

براساس قوانین، می‌توان مسئولیت‌های اطلاع‌رسانی رسانه‌های عمومی را به مسئولیت‌های حقوقی و کیفری تقسیم نمود:

۳-۲-۱- مسئولیت حقوقی

از مواردی که قانونگذار در توجه به اهمیت آن قانون صادر نموده، حفظ حیثیت است: «انتشار مطالبی که مشتمل بر تهدید به هتک شرف و یا حیثیت و یا افشای اسرار شخصی باشد ممنوع است و مدیر مسئول به محاکم قضائی معرفی و با وی طبق قانون تعزیرات رفتار خواهد شد.»^۲ در اینکه «مطالب مشتمل بر تهدید»، اطلاع‌رسانی جرایم مجرمان را دربرخواهد داشت یا خیر، محل بحث است.

۱. قانون تشکیل سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران، ماده ۶، مصوب ۱۳۵۰/۳/۲۹.

۲. مجموعه قوانین و مقررات مطبوعات، جرائم مطبوعات، ماده ۳۱.

از آن جهت که در بسیاری از موارد، رویدادهایی که اطلاع‌رسانی می‌شوند، در درون خود حاوی موضوع‌های پرکشش دیگری هستند که اگر رویداد نخست، مخبره نشده بود و به خبر تبدیل نمی‌شد، رویدادهای بعد، اصلاً به خبر تبدیل نمی‌شدند.^۱ برای نمونه جواز فقهی و حقوقی در اطلاع‌رسانی خبری یک مجرم وجود دارد. اما سهل‌انگاری می‌شود و مجرم دیگری که جواز فقهی و حقوقی در اطلاع‌رسانی خبری جرم او وجود ندارد، اطلاع‌رسانی می‌شود و منجر به هتک حیثیت او می‌شود. نمونه دیگر اینکه اگر تولیدات رسانه‌ای به شکل‌های مختلف مشتمل بر تهدید به هتک حیثیت مجرم باشد، منجر به بالا رفتن توقع و انتظار عمومی می‌شود، مطالبه‌هایی برای رفع ابهام صورت می‌گیرد و زمینه‌ساز هتک حیثیت می‌شود.

ممکن است این ایراد مطرح شود که مطرح نمودن بحث حیثیت درباره مجرم جایی ندارد و مجرم حیثیتی ندارد که در معرض تهدید باشد یا جرمی که انجام داده، سر نیست که تهدید به افشای آن مطرح باشد، بنابراین مشمول این ماده نبوده و برای مجازات و جلوگیری از تکرار عمل مجرم، بایستی به همگان اطلاع‌رسانی شود. در پاسخ باید گفت: اگر اطلاع‌رسانی جرایم مصداق مجازات است، نیاز به تصریح قانونگذار دارد، علاوه بر اینکه نیاز است به جزئیات شیوه اطلاع‌رسانی، فیلم یا تصویر و یا متن، تعداد نوبت‌های اطلاع‌رسانی رسانه‌ای و بازه زمانی لازم در آن تصریح گردد و قضاوت‌های شخصی، احساسی و هیجانی در آن دخیل نشود. علاوه بر آن اطلاع‌رسانی به عنوان مجازات جرم در سایت‌های اینترنتی و شبکه‌های اجتماعی، قابل حذف نبوده و باقی ماندن آن در طی سالیان طولانی، خارج از عدالت جزایی است.

در جای دیگر آمده است: «انتشار مذاکرات غیرعلنی مجلس شورای اسلامی و مذاکرات غیرعلنی محاکم دادگستری یا تحقیقات مراجع اطلاعاتی و قضایی که طبق قانون افشاء آن مجاز نیست ممنوع است و در صورت تخلف طبق نظر حاکم شرع و قانون تعزیرات با وی رفتار خواهد شد.»^۲ قانونگذار

۱. شکرخواه، یونس، خیر، ۱۳۹۱، ص ۳۴.

۲. مجموعه قوانین و مقررات مطبوعات، جرائم مطبوعات، ماده ۲۹.

«غیرعلنی» بودن را قیدی برای ممنوعیت انتشار در «مذاکرات غیرعلنی محاکم دادگستری یا تحقیقات مراجع اطلاعاتی و قضایی» تعیین نموده است. از آنجایی که بر اساس اصل قانون اساسی^۱ علنی بودن جلسات محاکم، اصل، و در مواردی که «منافی عفت عمومی یا نظم عمومی باشد یا در دعاوی خصوصی طرفین دعوا تقاضا کنند که محاکمه علنی نباشد»، استثنا شده است. از این رو، مجرمانی که جرمی را به هر دلیلی مرتکب شده‌اند و از موارد استثنا نیستند، جرایم آنها به شکل رسانه‌ای از جمله سایت‌ها و شبکه‌های خبری تا سالیان طولانی اطلاع‌رسانی می‌شود، چه بسا فرزندان مجرم از جرم چند دهه گذشته او آگاه می‌شوند و حیثیت او از بین می‌رود. اگر اطلاع‌رسانی، مجازات مجرم باشد، با متناسب بودن مجازات و جرم تعارض دارد. چرا که بر اساس اصل سی و ششم قانون اساسی «حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد».

بر اساس آیین‌نامه نویسندگان مطبوعاتی و خبرنگاران؛ «خبرنگار مکلف است اطلاعات صحیح در اختیار مؤسسه خود قرار دهد»^۲ و همچنین «خبرنگار باید در مصاحبه‌ای که به عمل می‌آورد و نیز در نقل و قول مقامات رسمی رعایت امانت را بنماید و تحریف مطالب ممنوع است»^۳.

در آیین‌نامه اجرایی قانون مطبوعات؛ «درج شایعات به نحوی که اصل مطلب کذب باشد ممنوع است»^۴ و «درج منابع اخبار در خبرگزاری الزامی است»^۵ آنچه از «ممنوع بودن مطلب کذب» و «درج منبع» بر می‌آید این است که اطلاع‌رسانی جرایم در مطبوعات بدون توجه به مستند بودن آن، تنها به دلیل اینکه شخصی که به عنوان مجرم مطرح شده، معروف است و یا جرم مطرح شده قابل توجه بوده، قابل توجیه نیست.

۱. قانون اساسی، اصل ۱۶۵: «محاکمات، علنی انجام می‌شود و حضور افراد بلامانع است مگر آن که به تشخیص دادگاه، علنی بودن آن منافی عفت عمومی یا نظم عمومی باشد یا در دعاوی خصوصی طرفین دعوا تقاضا کنند که محاکمه علنی نباشد».

۲. آیین‌نامه نویسندگان مطبوعاتی و خبرنگاران، ماده ۱۴، بندالف، مصوب ۱۳۵۴/۶/۲۲.

۳. همان، ماده ۱۶، مصوب ۱۳۵۴/۶/۲۲.

۴. آیین‌نامه اجرایی قانون مطبوعات، ماده ۹، تبصره ۱، مصوب ۱۳۸۱/۶/۱۷ با اصلاحات بعدی. [منسوخ شده]

۵. همان، ماده ۳۸، مصوب ۱۳۸۱/۶/۱۷ با اصلاحات بعدی.

بر اساس قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب؛ قبل از توجّه به «صحیح» بودن خبر و «ممنوعیت تحریف مطالب»، قابل ذکر است که تحقیق و تفتیش بدون جواز از سوی دادرس و قاضی مجاز نیست؛ «در غیر موارد منافی عفت، دادرسان و قضات تحقیق می‌توانند اجرای تفتیش یا تحقیق از شهود و مطلعین یا جمع‌آوری اطلاعات و دلایل و امارات جرم و یا هر اقدام دیگری را که برای کشف جرم لازم بدانند با تعلیمات لازم به ضابطین ارجاع کنند این اقدامات ارزش اماره قضائی دارد.»^۱ و در خصوص «موارد منافی عفت» تحقیق، ممنوع است؛ «تحقیق در جرائم منافی عفت ممنوع است مگر در مواردی که جرم مشهود باشد و یا دارای شاکی خصوصی بوده که در مورد اخیر توسط قاضی دادگاه انجام می‌گیرد.»^۲ اختصاص دریافت جواز تحقیق از سوی دادرس و قاضی، و ممنوع بودن تحقیق در موارد منافی عفت مگر در صورت «جرم مشهود» یا «شاکی خصوصی» که آن هم توسط «قاضی دادگاه» انجام می‌گیرد، این نتیجه را به دست می‌دهد که یک: رسانه ضابط دادگستری نیست، دو: وظیفه و جوازی در تحقیق از شهود و جمع‌آوری دلایل و امارات جرم ندارد و این موضوع مربوط به دادرسان و قضات تحقیق می‌باشد و سه: در موارد منافی عفت که بخش عمده‌ای از اطلاع‌رسانی‌های رسانه‌هایی همچون شبکه‌های اجتماعی است، تحقیق و تجسس ممنوع، و نشر دادن تصاویر و فیلم‌هایی به عنوان اماره‌ای بر جرایم شخصیت‌های شناخته شده جامعه، به لحاظ حقوقی ممنوع است.

با توجّه به تعریف مسئولیت مدنی^۳ تعهد و الزام به جبران خسارتی که رسانه به مخاطبان وارد می‌نماید، مسئولیت مدنی رسانه می‌نامند. افرادی که در رسانه‌ها مشغول به فعالیت هستند، اگر بر اثر کوتاهی در وظایف خود، موجب ضرر مادی یا معنوی به دیگری شوند، بر اساس قانون، ضامن هستند و در غیر این صورت جبران خسارت بر عهده دولت می‌باشد.

۱. قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب، ماده ۴۳، مصوب ۱۳۷۸/۶/۲۸. [منسوخ شده]

۲. همان، تبصره ماده ۴۳، مصوب ۱۳۷۸/۶/۲۸.

۳. یزدانیان، علیرضا، قواعد عمومی مسئولیت مدنی، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۵، ج ۱، ص ۶۱. : تعهد و الزام به جبران خسارت وارده به دیگران را «مسئولیت مدنی» می‌نامند. برگرفته از:

Le Tourneau (philippe) cadiet (Loic) Droit Ia responsabilité. 1é : éd: Dalloz. 1998. P.1 N.2.

در ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی^۱ به خسارت‌های معنوی مانند حیثیت، شهرت تجاری و هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده، اشاره شده است. منظور از حیثیت همان آبرو و حیثیت شخصی یا تجاری است و منظور از هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده، حق نسبت به پنهان ماندن مسائل شخصی و خانوادگی، حق نسبت به تصویر و صوت شخصی است.^۲

در مواد ۸، ۹ و ۱۰ قانون مسئولیت مدنی، به خسارت به حیثیت و آبروی افراد و مسئولیت مدنی ناشی از آن پرداخته است.^۳ توجه قانون به این نوع خسارت‌ها به لحاظ تعریف، تفصیل و چگونگی رسیدگی قابل توجه است. چنانکه تبصره ۱ ماده ۱۴ قانون آیین داری کیفری زیان معنوی را تعریف نموده: «زیان معنوی عبارت از صدمات روحی یا هتک حیثیت و اعتبار شخصی، خانوادگی یا اجتماعی است. دادگاه می‌تواند علاوه بر صدور حکم به جبران خسارت مالی، به رفع زیان از طرق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و امثال آن حکم نماید.»

۱. **قانون مسئولیت مدنی**، ماده ۱: هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجاری یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد.

۲. بابایی، ایرج، **حقوق مسئولیت مدنی؛ مبتنی بر نقد و بررسی آرای رویه قضایی**، تهران، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۶، ج ۱، صص ۱۳۷-۱۳۸.

۳. **قانون مسئولیت مدنی**، ماده ۸: کسی که در اثر تصدیقات یا انتشارات مخالف واقع به حیثیت و اعتبارات و موقعیت دیگری زیان وارد آورد، مسئول جبران آن است. شخصی که در اثر انتشارات مزبور یا سایر وسایل مخالف با حسن نیت مشتریانش کم و یا در معرض از بین رفتن باشد می‌تواند موقوف شدن عملیات مزبور را خواسته و در صورت اثبات تقصیر زیان وارده را از واردکننده مطالبه کند.

ماده ۹: دختری که در اثر حيله یا تهدید و یا سوء استفاده از زیردست بودن برای همخوابگی نامشروع شده می‌تواند از مرتکب علاوه بر زیان مادی مطالبه زیان معنوی هم بنماید.

ماده ۱۰: کسی که به حیثیت و اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد شود می‌تواند از کسی که لطمه وارد آورده است جبران زیان مادی معنوی خود را بخواهد. هر گاه اهمیت زیان و نوع تقصیر ایجاب نماید دادگاه می‌تواند در صورت اثبات تقصیر علاوه بر صدور حکم به خسارت مالی، حکم به رفع زیان از طریق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و امثال آن نماید.

۳-۲-۲- مسئولیت کیفری

هر چند ضمانت اجرای جزایی گاهی مشمول آبرو و حیثیت شخص یا افراد (چون محرومیت‌های اجتماعی) می‌شود.^۱ چگونگی و میزان این ضمانت اجرایی در زمینه‌سازی پیشگیری از جرایم و از بین رفتن حقوق اجتماعی فراهم گردد.

در **قانون مجازات اسلامی**؛ قانونگذار به موارد افتراء، توهین و هتک حیثیت از طریق نشر اکاذیب اشاره می‌نماید. به عبارتی به آنچه به فرد غیر مجرم، نسبت داده می‌شود، اشاره، و مجازات تعیین شده است، هر چند درباره اطلاع‌رسانی و نشر تصویر، صدا، فیلم و متن‌هایی با محوریت مجرم، تصریح نشده، در ذیل برخی مواد قانون مجازات، قابل برداشت می‌باشد؛ «هر کس با هیاهو و جنجال یا حرکات غیرمعارف یا تعرض به افراد موجب اخلال نظم و آسایش و آرامش عمومی گردد یا مردم را از کسب و کار باز دارد به حبس از سه ماه تا یک سال و تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد.»^۲ با توجه به عبارت‌هایی همچون «هیاهو و جنجال»، «تعرض به افراد»، «اخلال در نظم و آرامش عمومی» و «بازداشتن از کسب و کار»، در اطلاع‌رسانی رسانه‌ای جرایم مجرمان، چهار قید مذکور قابل تأمل است. نمود اخلال در نظم، گفتگوهای رسانه‌ای همچون شبکه‌های اجتماعی و کوچه و خیابان افراد جامعه است؛ زمانی که امکان دزدی و اختلاس میلیاردی وجود دارد، چه اشکالی دارد سایر افراد جامعه چندین برابر کمتر از این میزان را هر چند غیرشرعی و غیرقانونی از دیگری بردارند.

در جای دیگر قانونگذار یک یا دو مجازات از حبس، جزای نقدی و یا شلاق را برای «هر کس نوشته یا طرح، گراور، نقاشی، تصاویر، مطبوعات، اعلانات، علایم، فیلم، نوار سینما و یا به طور کلی هر چیز که عفت و اخلاق عمومی را جریحه‌دار نماید برای تجارت یا توزیع به نمایش و معرض انظار عمومی گذارد یا بسازد یا برای تجارت و توزیع نگاه دارد.»^۳ تعیین نموده است. به نمایش گذاشتن جرایم

۱. گلدوزیان، ایرج، **حقوق جزای عمومی ایران**، ص ۷۳، چاپ شانزدهم، تهران، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۷ ه.ش.

۲. **قانون مجازات اسلامی**، تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده، ماده ۶۱۸.

۳. همان، تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده، ماده ۶۴۰.

مجرمان با پرداختن تفصیلی به نحوه ارتکاب جرم، مصداق جریحه‌دار نمودن عفت و اخلاق عمومی است و گسترش روزافزون چنین اطلاع‌رسانی‌هایی نشان از آن دارد که یا دور بودن اطلاع‌رسانی جرایم از جریحه‌دار شدن عفت و اخلاق عمومی، از این قانون برداشت نشده و یا اگر قانونگذار چنین موضوعی مدنظرش بوده و جزء وظایف نهادهای مرتبط است، تخلف در شیوه اطلاع‌رسانی و نبود نظارت قاطع و کافی وجود دارد.

«انتشار هر نوع مطلب مشتمل بر تهمت یا افتراء یا فحش و الفاظ رکیک یا نسبت‌های توهین‌آمیز و نظایر آن نسبت به اشخاص ممنوع است، ...»^۱ عبارت «اشخاص» نشان از آن دارد که مجرم در دایره آن قرار دارد و اگر رسانه از طریق اطلاع‌رسانی خبری جرایم موجب تهمت، افتراء و امثال آن نسبت به مجرم شود، مسئول است. و بنا بر تبصره دو این ماده؛ «هر گاه انتشار مطالب مذکور در ماده فوق راجع به شخص متوفی بوده ولی عرفاً هتاکی به بازماندگان وی به حساب آید، هر یک از ورثه قانونی می‌تواند از نظر جزایی یا حقوقی طبق ماده و تبصره فوق اقامه دعوی نماید.» اطلاع‌رسانی‌هایی که همراه با گمانه‌زنی‌ها، بسط دادن آن به تمام دوران زندگی مجرم و سایر اعضای خانواده او است، علاوه بر اینکه در فرآیند تولید محتوا، رسانه‌ای نمودن جرایم در بسیاری از موارد همراه با بزرگنمایی و کوچک‌نمایی خواهد بود و توجه قانونگذار را در تصویب صریح و شفاف قوانین مرتبط ضروری می‌نماید. علاوه بر اینکه تفسیر قاضی از راه قیاس در مسائل جزایی^۲، ممنوع است و بنا بر اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها، قاضی نمی‌تواند به دلیل تشابه زیاد، مجازات یک جرم را به موارد دیگر تعمیم دهد.^۳

در مجازات تعزیری درجه ششم، عبارت «انتشار حکم قطعی در رسانه‌ها»^۴ نشان از آن دارد که حکم دادگاه پس از قطعیت یافتن، قابلیت اطلاع‌رسانی خبری دارد و زمانی که پرونده در حال بررسی است و

۱. مجموعه قوانین و مقررات مطبوعات، ماده ۳۰، جرائم مطبوعات.

2. Interprétation analogique.

۳. گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی ایران، ۱۳۹۷، ص ۱۷۵.

۴. قانون مجازات اسلامی، ماده ۱۹.

هنوز حکمی صادر نشده، اطلاع‌رسانی خبری جرایم مجاز نیست. چنانچه براساس تفسیر مضیق، در مواردی که قانونی بودن یا نبودن اطلاع‌رسانی رسانه‌ای در مورد جرمی مشخص نباشد، اطلاع‌رسانی رسانه‌ای جایز نباشد.

به موجب قانون مصوب ۴ ژانویه ۱۹۵۵، تنها نشریه‌هایی می‌توانند آگهی‌های قضایی و قانونی را اطلاع‌رسانی نمایند که قبل از آن اجازه خاص آن را از مقامات صلاحیت‌دار، دریافت کرده باشند^۱.

در **قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب**؛ براساس رأی قانونگذار «رسیدگی به جرائم اطفال علنی نخواهد بود، در دادگاه فقط اولیاء و سرپرست قانونی طفل و وکیل مدافع و شهود و مطلعین و نماینده کانون اصلاح و تربیت که دادگاه حضور آنان را لازم بداند حاضر خواهند شد. انتشار جریان دادگاه از طریق رسانه‌های گروهی و یا فیلمبرداری و تهیه عکس و افشای هویت و مشخصات طفل متهم ممنوع و متخلف به مجازات قانونی مندرج در ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی محکوم خواهد شد»^۲.

قانونگذار در اشاره به «علنی نبودن»، جواز «حضور اولیا و سرپرست قانونی طفل و وکیل مدافع، شهود و مطلعین و نماینده کانون اصلاح و تربیت در صورت لزوم» و منع «انتشار جریان دادگاه» و تعیین مجازات کیفری در صورت انتشار، نسبت به اطلاع‌رسانی خبری جرایم اطفال تصریح لازم را مبذول داشته است. این ماده استثنای دیگری بر اصل علنی بودن محاکمات در اصل یکصد و شصت و پنجم است.

همچنین حضور اشخاص کمتر از ۱۵ سال در دادگاه رسیدگی به امور کیفری، به‌عنوان تماشاچی ممنوع است^۳. در حالی که قانون به صراحت در مورد «اشخاص کمتر از ۱۵ سال» منع حضور در دادگاه را مطرح نموده است، رسانه‌ها چگونه چنین صحنه‌هایی را از طریق فیلم، صوت، تصویر و روایت افراد

۱. معتمدنژاد، کاظم، حقوق مطبوعات، ج ۱، ص ۱۸۴.

۲. قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب، ماده ۲۲۵.

۳. همان، ماده ۱۸۹: «حضور اشخاصی که کمتر از (۱۵) سال سن دارند در دادگاهی که به امور کیفری رسیدگی می‌کند به‌عنوان تماشاچی ممنوع می‌باشد».

حاضر در دادگاه، اطلاع‌رسانی می‌نمایند، به گونه‌ای که مخاطبان در سنین گوناگون احساس حضور در دادگاه و مشاهده تمام جزئیات آن را دارند.

چنانکه سیاست کیفری نوین مبتنی بر ایجاد سیستمی است که میان حقوق جامعه و حقوق مجرم به عنوان یک انسان، تعادلی برقرار نماید تا علاوه بر تضمین دفاع اجتماعی، حیثیت مجرم در برابر واکنش جامعه حفظ گردد. چنانکه اعلامیه حقوق بشر، تجاوز جوامع از حق کیفر اعمال ضد اجتماعی را نقض حقوق انسانی می‌داند و کمیسیون بین‌المللی حقوق جزا و زندانیان در ۳۰ اوت ۱۹۵۵ مجموع قواعد و اصولی را برای اصلاح و تربیت مجرمان به وسیله کنگره بین‌المللی ژنو که توسط سازمان ملل متحد تشکیل شده بود به تصویب نهایی رساند. البته توجه به حقوق انسانی به نحوی نیست که در پناه عواطف انسانی به فردی که با ایجاد اختلال و بی‌نظمی اساس و بنیان زندگی اجتماعی را سست کرده است، در مجازات او مساعدت و کمک بشود تا صرفاً در رفاه و با تسهیلات ارفاقی کیفر را تحمل کند، بلکه منظور اعمال مجازات به روشی است که از نظر پیشگیری عمومی برای اجتماع و پیشگیری فردی برای مجرم سودمند باشد.^۱

در **تصویب‌نامه تعیین سند توسعه مطبوعات**؛ «از مهم‌ترین فرصت‌ها و توانایی‌ها در قلمرو مطبوعات، مطالبه دانایی و گردش آزاد اطلاعات به عنوان یک خواسته اساسی در جامعه، افزایش دسترسی همگانی به اطلاعات و افزایش نسبی گرایش عمومی به مطالعه مطبوعات است».^۲

«آزاد» و «مسئول» بودن مطبوعات را در تقویت اعتماد، مرجعیت‌بخشی و کاهش اخبار کذب، مؤثر دانسته است؛ «... و با توسعه مطبوعات آزاد و مسئول در کشور، اعتماد بین‌المللی به فضای فرهنگی کشور تقویت خواهد شد و منابع خبری داخلی بیش از پیش مورد استناد رسانه‌ها و مراجع بین‌المللی قرار خواهد گرفت. و از حجم اخبار کذب و شایعه‌ها پیرامون کشورمان کاسته خواهد شد».^۳ در «آزادی»

۱. گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی ایران، ص ۹۰.

۲. **تصویب‌نامه تعیین سند توسعه مطبوعات**، مصوب ۱۳۸۴/۵/۹ هیئت وزیران.

۳. همان.

مطبوعات، نیاز به تبیین چرایی آزادی در اطلاع‌رسانی رسانه‌ای جرایم است، اطلاع‌رسانی که مطبوعات یکی از مصداق‌های آن است. چگونگی تعریف مبانی حقوقی مسئولیت اطلاع‌رسانی جرایم در تقویت اعتمادسازی و مرجعیت‌بخشی بین‌المللی رسانه نقش مهمی دارد؛ چنانکه اعتمادسازی داخلی در درجه اول، و مقدمه اعتمادسازی جهانی است.

«آزادی اطلاع‌رسانی»^۱ آزادی انتشار فرآورده‌های فکری در میان مخاطبان وسیع رسانه‌های عمومی است و بیش از «آزادی مطبوعات»^۲، به معنای خاص آن که فقط نشریات دوره‌ای را در برمی‌گیرد، طرف توجه قرار گرفته است. از عناصر تشکیل دهنده «آزادی اطلاع‌رسانی»، این است که محدودیت‌های اعمال این آزادی باید به موجب قانون مشخص شوند. با توجه به مسئولیت‌های رسانه‌های عمومی در برابر فرد و جامعه، در ضرورت محدودیت‌های این آزادی، اتفاق نظر وجود دارد. اما براساس نظریه آزادی‌گرایی، محدودیت‌های کم و بیش وسیع و شدید آزادی مذکور، فقط باید از راه تصمیم قانونگذار ناشی شوند و در متن‌های قوانین، تصریح شود.^۳

حفظ حقوق و حیثیت افراد از استثناهای آزادی بیان و اطلاعات است که در بند دوم ماده ۲۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر، بند سوم ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بند دوم ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و بند دوم ماده ۱۳ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، ذکر گردیده است.^۴

از این رو نیاز به بررسی‌های علمی مسأله در ارتباط با رسانه‌های عمومی از سوی متخصصان است؛ «برای تدوین نظام حقوقی جامع رسانه‌ها، ضروری است ابتدا سه گروه استادان و متخصصان ارتباط جمعی، روزنامه‌نگاران و دست‌اندرکاران اجرایی در خصوص چارچوب بایسته این حوزه توافق‌هایی

1. Liberté Information.

2. Liberté de l'Information.

۳. معتمدنژاد، کاظم؛ معتمدنژاد، رؤیا، حقوق ارتباطات، ج ۱، صص ۱۶۸ و ۱۶۹.

۴. اقبالی، میثم؛ سلمانی، ذبیح اله، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از اعمال مجرمان رسانه‌های فراملی، چاپ اول، تهران، فرمنش، ۱۳۹۴، ص ۴۸.

صورت گیرد و سپس گروهی از طرف هر سه حوزه مسئول تدوین نظام مذکور شود. این نظام باید رویکرد یکپارچه و منسجم نسبت به تمامی رسانه‌ها داشته باشد.^۱ برای نمونه در مسأله‌ای همچون اطلاع‌رسانی خبری جرایم، در صورتی که متخصصان جامعه‌شناسی، فقها، حقوقدانان، و همچنین کارشناسان تولید محتوای رسانه، اصول لازم را در تدوین نظام حقوقی جامع رسانه‌ها، از جمله حفظ حیثیت مجرمان متذکر شوند، امکان دستیابی به نظام یکپارچه و منسجم فراهم می‌شود و جلوی بسیاری از نابسامانی‌ها و سلیقه‌ای رفتار شدن اطلاع‌رسانی خبری جرایم را خواهد گرفت. برای نمونه تیتراژ مطبوعات و بیشترین بازاریابی پیام‌های شبکه‌های اجتماعی، اختلاس، کلاهبرداری، کودکربایی، اسیدپاشی و جرایمی از این نوع است که همراه با تصاویر و مشخصاتی از مجرم و مجنی‌علیه است. برخی اطلاع‌رسانی‌ها تکذیب می‌شوند، برخی باقی می‌مانند و تا زمان زیادی همراه با افزایش و یا کاهش مطالب دیگر به آنها ادامه خواهند داشت. از این رو وجود نظام یکپارچه و منسجم رسانه‌ای می‌تواند در این نوع اطلاع‌رسانی‌ها کارگشا باشد.

۳-۳- رویکرد سیاست جنایی ایران در اطلاع‌رسانی خبری جرایم

از مجازات‌هایی که قانونگذار در مورد مجرمان جرایم خاص تعیین نموده، اطلاع‌رسانی رسانه‌ای جرایم است. چنانکه در قانون مجازات اسلامی در اقسام مجازات‌های اصلی و تکمیلی مطرح شده است: مجازات تشهیر از مجازات‌های پذیرفته شده در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ در قالب مجازات اصلی و تکمیلی به صورت الزامی و اختیاری برای اشخاص حقیقی و حقوقی است.^۲

۱. تصویب‌نامه تعیین سند توسعه مطبوعات، مصوب ۱۳۸۴/۵/۹ هیئت وزیران.

۲. محدثی، زهرا و سلطانی، عباسعلی، نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران، ص ۸۹.

نوع خاصی از تشهیر، تراشیدن موی سر^۱ از انواع مجازات‌های بدنی در سیستم کیفری اسلام^۲، و نوعی مجازات اصلی است.^۳ نمونه دیگر کاربرد مجازات تشهیر در جرایم حدی نوعی تشهیر مشروط، در خصوص جرایم موجب حد محاربه و افساد فی الارض^۴ است. در این خصوص ذکر این نکته ضروری است که مطابق نظریه شماره ۷/۹۲/۱۶۲۲ مورخ ۱۳۹۲/۸/۲۱ اداره کل حقوقی قوه قضائیه: «نظر به اینکه انتشار محکومیت‌های مذکور در ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مشروط به این است که موجب اخلال در نظم و امنیت نباشد و چون تشخیص موضوع با دادگاه است، لاجرم انتشار آن در روزنامه باید به دستور دادگاه باشد.»^۵

«دادگاه می‌تواند فردی را که به حد، قصاص یا مجازات تعزیری از درجه شش تا درجه یک محکوم کرده است با رعایت شرایط مقرر در این قانون، متناسب با جرم ارتكابی و خصوصیات وی به یک یا چند مجازات از مجازات‌های تکمیلی زیر محکوم نماید.»^۶ از جمله مجازات‌های تکمیلی مندرج در ذیل این ماده، «انتشار حکم محکومیت قطعی» مطابق بند «س» است. این مجازات که قانونگذار آن را از اختیارات دادگاه دانسته، نوعی تشهیر اختیاری است. از آنجایی که «قصاص» به صورت کلی و مطلق به کار رفته، هم می‌تواند در خصوص محکومین به قصاص نفس و هم در خصوص محکومین به قصاص

۱. قانون مجازات اسلامی، ماده ۲۲۹: «مردی که همسر دائم دارد، هر گاه قبل از دخول، مرتکب زنا شود حد وی صد ضربه شلاق، تراشیدن موی سر و تبعید به مدت یک سال قمری است.»
۲. صلاحی، جاوید، کیفرشناسی دیدگاه‌های جدید، صص ۱۰۰ و ۱۰۱، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶ ه.ش.
۳. محدثی، زهرا و سلطانی، عباسعلی، نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران، صص ۹۰-۹۱.
۴. قانون مجازات اسلامی، ماده ۳۶: «حکم محکومیت قطعی در جرایم موجب حد محاربه و افساد فی الارض یا تعزیر تا درجه چهار و نیز کلاهبرداری بیش از یک میلیارد ریال در صورتی که موجب اخلال در نظم یا امنیت نباشد در یکی از روزنامه‌های محلی در یک نوبت منتشر می‌شود.»
۵. شاه حیدری‌پور، محمدعلی و تحصیل دوست، فریدون، قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و نظریه‌های مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضائیه، انتشارات روزنامه رسمی کشور، تهران، ۱۳۹۴، صص ۱۸.
۶. قانون مجازات اسلامی، ماده ۲۳.

عضو به کار رود^۱. همچنین این مجازات تحت عنوان «انتشار حکم محکومیت به وسیله رسانه‌ها» از مجازات‌هایی است که با توجه به شدت جرم ارتكابی و نتایج زیان‌بار آن در مورد اشخاص حقوقی^۲ مطرح است.

قانونگذار در برخی موارد گستره تشهیر را نسبت به فقه کمتر نموده است، مانند تشهیر کلاهبردار^۳، در موارد دیگری دایره اجرای مجازات تشهیر را نسبت به نصوص فقهی، گسترده‌تر^۴ و در برخی موارد مانند شهادت کذب^۵ هیچ گونه اشاره‌ای (صریح یا ضمنی) به تشهیر ننموده است.^۶ با رجوع به مبحث حدود و قصاص و دیات خواهیم دید که هیچکدام از مواد قانونی در مورد مجازات شاهد کذب، کوچک‌ترین اشاره‌ای بر تشهیر او نداشته است. در حالی که فقهای اسلامی با استناد به روایات و سیره معصومین بر تشهیر شاهد زور تأکید داشته و حتی برخی از آنها، با توجه به اهمیت و ضرورت آن قائل به وجوب تشهیر شاهد زور شده‌اند.^۷

در قانون آیین دادرسی کیفری؛ «انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان نباشد، در رسانه‌ها مجاز است. بیان مفاد حکم قطعی و مشخصات محکوم‌علیه فقط در موارد مقرر در قانون امکان‌پذیر است. تخلف از مفاد این ماده در حکم افتراء است. تبصره ۱. هر گونه عکسبرداری یا تصویربرداری یا ضبط صدا از جلسه دادگاه

۱. محدثی، زهرا و سلطانی، عباسعلی، نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران، صص ۹۱-۹۲.

۲. قانون مجازات اسلامی، ماده ۲۰.

۳. همان، ماده ۳۶.

۴. همان، تبصره ماده ۳۶.

۵. قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات، ماده ۶۵۰: «هر کس در دادگاه نزد مقامات رسمی شهادت دروغ بدهد، به سه ماه و یک روز تا دو سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا دوازده میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد.»

۶. محدثی، زهرا؛ سلطانی، عباسعلی، نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران، صص ۹۳-۹۴.

۷. زمانی، لیلا، ابویی و حسین، تولائی، علی، «تشهیر شاهد زور»، مجله فقه و مبانی حقوق اسلامی، شماره ۲، سال چهل و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، ص ۱۳۳.

ممنوع است. اما رییس دادگاه می‌تواند دستور دهد تمام یا بخشی از محاکمات تحت نظارت او به صورت صوتی یا تصویری ضبط شود. تبصره ۲. انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده در محاکمات علنی که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم است، در صورتی که به عللی از قبیل خدشه‌دارشدن وجدان جمعی و یا حفظ نظم عمومی جامعه، ضرورت یابد، به درخواست دادستان کل کشور و موافقت رییس قوه قضاییه امکان‌پذیر است.^۱ «مواد مقرر در قانون» ناظر به مواردی از جمله مواد ۱۹، ۲۰ و ۳۶ قانون مجازات اسلامی و تبصره ذیل آن و نیز سایر مواد قانونی که از انتشار حکم محکومیت در رسانه‌ها به عنوان یک مجازات اعم از اصلی یا تکمیلی، نام برده‌اند.^۲

«آزادی اطلاع رسانی» و «آزادی اطلاعات»، هر چند هر دو با روح نظریه آزادی‌گرایی، انطباق دارند، اما از این لحاظ که تنها آزادی اطلاع‌رسانی از «خصلت مبتنی بودن بر قانون اساسی» بهره‌مند است، با هم تفاوت دارند.^۳

در نظام حقوقی ایران بسیاری از قوانین خاص دیگر وجود دارد که از مجازات تشهیر در مبارزه با پدیده مجرمانه و کیفردهی مجرمان فراوان استفاده شده است.^۴

«انتشار حکم» یکی از اقدامات تأمینی است^۵، در تعریف «اقدامات تأمینی»، «جلوگیری از تکرار جرم»، «درباره مجرمین خطرناک» و «صدور حکم اقدام تأمینی از طرف دادگاه»^۶ نشان می‌دهد که اطلاع‌رسانی

۱. قانون آیین دادرسی کیفری، ماده ۳۵۳.

۲. محدثی، زهرا و سلطانی، عباسعلی، نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران، ص ۹۵.

۳. معتمدنژاد، کاظم، معتمدنژاد، رؤیا، حقوق ارتباطات، ج ۱، ص ۱۷۴.

۴. محدثی، زهرا و سلطانی، عباسعلی، نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران، ص ۹۶.

۵. قانون اقدامات تأمینی، ماده ۱۲.

۶. همان، ماده ۱: «اقدامات تأمینی عبارتند از تدابیری که دادگاه برای جلوگیری از تکرار جرم (جنحه یا جنایت) درباره مجرمین خطرناک اتخاذ می‌کند. مجرمین خطرناک کسانی هستند که سوابق و خصوصیات روحی و اخلاقی آنان و کیفیت ارتکاب و جرم ارتكابی آنان را در رمضان ارتکاب جرم در آینده قرار دهد از این که قانوناً مسئول باشند یا غیر مسئول. صدور حکم اقدام تأمینی از طرف دادگاه وقتی جایز است که کسی مرتکب جرم گردیده باشد.»

خبری جرایم بدون ضابطه نیست و به منظور جلوگیری از تکرار جرم، بایستی مناسب‌ترین شیوه انتخاب شود و رسانه‌های عمومی بدون حکم دادگاه نمی‌توانند به اطلاع‌رسانی جرایم بپردازند. در مورد «مجرمین خطرناک» که اطلاع‌رسانی رسانه‌ای و از بین رفتن حیثیت برای آنها اهمیتی ندارد، اقدام تأمینی کارآمدتری لازم می‌باشد. تشهیر به عنوان نوعی مجازات یا انتشار به عنوان یکی از اقدامات تأمینی نیاز به حکم دادگاه و اذن قاضی دارد.

بنابراین شیوه‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم از برخی مواد قانونی مصوب، قابل برداشت است: توجه به مورد تعرض قرار نگرفتن حیثیت اشخاص، امکان تعمیم آن را در مورد حیثیت مجرم و همچنین صراحت در ممنوعیت هتک حیثیت فرد زندانی و یا تبعید شده، ممنوعیت هتک حیثیت مجرم را اثبات می‌کند. بعلاوه در نظر گرفتن مبانی فقهی در اطلاع‌رسانی خبری جرایم، علاوه بر «ترویج و تبلیغ فرهنگ اسلامی» از اخلال در حقوق عمومی و خصوصی از جمله هتک حیثیت مجرم جلوگیری می‌کند. توجه قانونگذار به اطلاعات شخصی، ممنوعیت دسترسی به اطلاعاتی که حیثیت افراد را از بین می‌برد، هر چند رضایت داشته باشد و استثناهایی که در این مورد وجود دارد، نشان می‌دهد براساس حقوق ایران، اطلاع‌رسانی خبری جرایم در بسیاری از موارد، قانونی و مجاز است. اما در مواردی همچون «اطلاعات شخصی»، هر چند ابهام وجود دارد که مجرم بودن را شامل می‌شود یا خیر، استثنا شده و اطلاع‌رسانی خبری جرایم مجاز نیست. بعلاوه انتشار اطلاعات غیرواقعی که موجب خسارت مادی و معنوی شود، امکان مطالبه جبران خسارت براساس قواعد مسئولیت مدنی را برای مجرم فراهم می‌کند. چرا که اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های عمومی، خسارت مضاعفی را برای شخص به همراه دارد.

بالا بردن آگاهی‌های مخاطبان در معارف اصیل اسلامی و دانش عمومی در تسریع پیشرفت‌های کشور، اقتضا می‌کند از انبوه اطلاع‌رسانی‌های اخبار جرایم به لحاظ کمیت، کاسته شود تا زمینه لازم در آگاهی‌های مدنظر قانونگذار محقق شود.

به دلیل مسئولیت‌های حقوقی که قانونگذار برای رسانه مشخص نموده است از جمله «ممنوعیت انتشار مطالب مشتمل بر تهدید». دقت در انتخاب موضوع اطلاع‌رسانی، برای نمونه اطلاع‌رسانی اخبار جرایم، مانع از آن می‌شود که حیثیت مجرم، تهدید به هتک شود و رسانه برای مطالبه‌های رفع ابهام مخاطبان، حیثیت او را از بین ببرد. چنانکه شیوه اطلاع‌رسانی در انتخاب قالب آن، از صدا، تصویر، تعداد نوبت و بازه‌های زمانی اطلاع‌رسانی، می‌تواند چنین تهدیدی را تقویت یا تضعیف نماید.

تناسب داشتن مجازات با جرم، اقتضا می‌کند جرایمی اطلاع‌رسانی شود که از اهمیت قانونی بالاتری برخوردار است. این شیوه مانع از اطلاع‌رسانی‌های بسیاری از جرایم می‌شود که امکان حذف آنها از سایت و شبکه‌های خبری وجود ندارد و در سالیان طولانی حیثیت مجرم را از بین خواهد برد و مجازاتی بیش از جرم خود را متحمل می‌شود.

خبرنگار، جزئی از نهاد رسانه، مجاز به اطلاع‌رسانی‌های ناصحیح و تحریف اخباری که به دست آورده، نیست.

در موادی از قانون «ممنوعیت درج مطالب کذب» و «الزام به درج منابع خبر» و «اختصاص صدور جواز تحقیق در جرایم منافی عفت به قاضی» مگر در «جرم مشهود» یا «وجود شاکی خصوصی» نشان از توجه قانونگذار به مبانی فقهی داشته و این تأکیدات موجب می‌شود هر خبر جرمی انتشار نیابد. بعلاوه از انتشار برخی اخبار که مخاطبان را تحریک به جستجو و کنکاش می‌کند، باز می‌دارد. [هر چند این مواد منسوخ شده است اما رعایت چنین تأکیدی در اطلاع‌رسانی خبری ضرورت دارد].

از آنجایی که مسئولیت کیفری رسانه از برخی مواد قانونی قابل برداشت است، شیوه اطلاع‌رسانی خبری جرایم با دقت و سنجش بیشتری قابل ارائه است. برخی مسئولیت‌های قابل برداشت عبارتند از: لزوم خالی بودن اطلاع‌رسانی خبری جرایم از جنجال، تعرض به افراد و اختلال در نظم و آرامش عمومی، جریحه‌دار نمودن عفت و اخلاق عمومی، به نمایش گذاشتن جرایم و پرداخت تفصیلی به آنها.

نکته مهم در شیوه اطلاع‌رسانی این است که رسانه زمانی مجاز به اطلاع‌رسانی جرم مجرم است که حکم قطعی مجرم بودن او در دادگاه ثابت شده باشد. بعلاوه در اطلاع‌رسانی، در نظر گرفتن افراد در

سنین خاص لازم است، به شکلی که مخاطبان در سنین پایین با مشاهده صدا، تصویر و جلوه‌ای رسانه‌ای، خود را در صحنه جرم و اجرای مجازات، حاضر تصوّر نمایند. همچنان که قانون ممنوعیت حضور افراد کمتر از ۱۵ سال را به عنوان تماشاچی در دادگاه کیفری، تصویب کرده است.

رسانه بایستی در نظر داشته باشد که به طور مطلق در اطلاع‌رسانی خبری جرایم، آزاد نیست و بایستی ممنوعیت‌هایی را که قانونگذار در اطلاع‌رسانی خبری جرایم تعیین می‌کند، رعایت نماید. از جمله حفظ حیثیت افراد که استثنایی بر آزادی اطلاع‌رسانی است.

۴- فصل چهارم: آسیب‌شناسی اطلاع‌رسانی خبری جرایم

۴-۱- آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم

۴-۲- علت‌شناسی آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم

با تکنولوژی‌های پیشرفته رسانه‌ای، از بین رفتن نواقص و تأمین منافع فردی و اجتماعی به طور وسیعی، مورد انتظار بود؛ تا آنجا که در زمینه‌ای همچون اطلاع‌رسانی، رسانه‌های عمومی بستری برای آموزش‌هایی همگانی فراهم کنند که تا پیش از آن در دسترس همگان نبود و زمینه آموزش‌های تخصصی‌تر در حل معضله‌های فردی و اجتماعی شکل گیرد، دانش‌های نوین تولید شوند و جامعه را به سوی آگاهانه‌تر برخورد کردن سوق دهد. اما در رسانه‌های عمومی، اطلاع‌رسانی احساسی، هیجانی و بدون ضابطه بیشتر از اطلاع‌رسانی آگاهانه و در جهت آموزش است؛ برای نمونه در اطلاع‌رسانی خبری جرایم، رسانه‌ای شدن جرایم همه مجرمان، به دلیل‌های گوناگون از جمله حق آزادی بیان و حق آگاه شدن، اصرار و تأکید می‌شود و دلیل‌های فقهی و حقوقی بر ضابطه‌مند بودن آن نادیده گرفته می‌شود، از این رو، این نوع اطلاع‌رسانی در طیف وسیعی اتفاق می‌افتد و منجر به آسیب‌های بسیاری می‌شود.

در دو فصل گذشته شیوه‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم براساس مبانی فقهی و حقوقی بررسی شد. در این فصل، نوع و چگونگی برخی آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم و علت‌شناسی آن آسیب تبیین می‌شود؛ از مهم‌ترین آسیب‌هایی که در رسانه‌های عمومی همچون رادیو، تلویزیون، مطبوعات و شبکه‌های اجتماعی مطرح است؛ از بین رفتن زشتی رفتارهای مجرمانه، اختلال در همبستگی افراد جامعه، گمنام ماندن الگوهای واقعی، الگودهی ناخواسته، بروز تشویش و نگرانی، بروز بازخوردهای تکانشی و بروز خسارت است. از آن جهت که تعریف نشدن الگوی تولید خبر، تأثیر تعیین‌کننده رسانه و مخاطب محوری از مهم‌ترین علت‌های آسیب‌های مذکور هستند.

۴-۱- آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم

به نظر می‌رسد اطلاع‌رسانی خبری جرایم بیش از آن که در جهت تأمین حق آزادی بیان، آزادی اطلاع‌رسانی و مجازات مجرمان باشد، آسیب‌هایی را برای مجرمان و مخاطبان به همراه داشته باشد. برخی آسیب‌ها عبارتند از:

۴-۱-۱- از بین رفتن زشتی رفتارهای مجرمانه

رفتارهای مجرمانه اعم از رفتارهای غیرشرعی، غیرقانونی و غیراخلاقی است و اطلاع‌رسانی خبری در این نوع رفتارها بدون در نظر گرفتن ضوابط فقهی و حقوقی، از بین رفتن زشتی (قبیح‌شکنی) جرایم را به همراه دارد. از آن جهت که رسانه تأثیر بسزایی در تعریف نوع رفتارهای فردی و اجتماعی دارد و براساس محتوایی که ارائه می‌دهد، برخی جرایم در میان مخاطبان، زشتی خود را از دست می‌دهد. پرداختن به جزئیات جرم؛ به تصویر کشاندن صحنه جرم، پخش نمودن صداهای مجرم در هنگام وقوع جرم و بعد از آن، از مصادیق محتوای خبری است که زشتی جرم را از بین می‌برد.

مخاطب با اطلاع یافتن از نقض هنجارها توسط رسانه‌ها، درمی‌یابد که هنجارهای اجتماعی که به نظر وی غیرقابل تخطی بودند، قابل شکستن و تخلف هستند، بنابراین انگیزه ارتکاب جرم در فرد تقویت می‌شود. برای نمونه دختر شهرستانی، با شنیدن یا دیدن خبر مربوط به فرار دختران در شهرهای بزرگ درمی‌یابد که این کار می‌تواند یکی از راه‌های رهایی او از برخی مشکلات و تضادهای خانوادگی باشد و هنگامی که در کانون خانواده، احساس ناامیدی، سرخوردگی و خلأ عاطفی به او دست می‌دهد، ممکن است همان راهی را برگزیند که برخی دختران برای رهایی از رنج‌های خانوادگی برگزیدند.^۱

ریشه بخشی از خشونت‌ها و جرایم در تفکر، باورها، شخص و انتظاری است که در یک رویداد وجود دارد و گرنه شاید خود آن رویداد اقتضای به کارگیری خشونت و ارتکاب جرم را نداشته باشد. برای نمونه باور به اینکه همه یا بیشتر کارمندان دولت رشوه می‌گیرند، شخص را به سوی ارتکاب چنین

۱. رزمن، علی، رسانه‌ها و جرم، ص ۱۰۷.

جرمی می‌کشاند. همچنین باورهای دیگری مانند «همه گرگند، مراقب خودت نباشی کلاه سرت می‌گذارند، همه نامردند، فساد و فحشا جامعه را فرا گرفته است، بیشتر دختران و پسران روابط نامشروع دارند، وضعیت جامعه شیر تو شیر است و کسی به کسی نیست.» از جمله تدبیرهایی که جلوی شکل‌گیری این باورها را می‌گیرد، وجود حوزه‌های عمومی گفت‌وگو و تبادل آراست. وجود چنین فضاهایی جلوی کلیشه‌سازی و باورهای یک سویه را می‌گیرد.^۱

رسانه‌های عمومی، قابلیت لازم برای شکل‌گیری چنین گفت‌وگوها و تبادل آرا را دارند؛ چرا که اگر گروه‌هایی که در شبکه‌های اجتماعی تشکیل می‌شوند، پیام‌های بسیاری از گروه‌ها را بدون هدف و به دلیل برانگیزاننده بودن خبرها، بازارسال نمایند، نه تنها باور صحیحی در مورد جرم، شکل نمی‌گیرد، موجب تضعیف باورها و منفعل شدن افراد هم می‌شود.

زمانی که رسانه‌های نوشتاری و دیداری موضوع فرار دختران را با ذکر تمام جزئیات منعکس می‌کنند، مخاطبان را نسبت به وضعیت افراد فراری که شرایط نامساعد و بغرنج خانه را تحمل نکرده‌اند، مطلع می‌سازند و باعث می‌شوند مخاطبان نیز همین عمل را در مواجهه با مسائل خانواده تکرار کنند. ضمن اینکه زشتی مسأله تا حد بسیار زیادی در اذهان شکسته شده و به عنوان یک عمل عادی جلوه می‌نماید.^۲ از آن جهت که ایجاد زشتی اجتماعی، از کارکردهای رسانه است؛ در برخی جوامع، برخی از جرایم زشتی ندارند. برای نمونه جرایمی مانند قاچاق در برخی کشورها زشتی چندانی ندارد و رسانه‌ها هستند که در ایجاد این زشتی اجتماعی و حساس‌سازی جامعه نقش بسزایی دارند.^۳

بنابراین همانطور که رسانه می‌تواند قبح جرایم را به مخاطبان معرفی نماید، می‌تواند در مواردی مانند اطلاع‌رسانی خبری جرایم در برخی موارد موجب از بین رفتن زشتی جرایم و در پی آن موجب از بین

۱. قماش، سعید، «از جرم‌شناسی علت‌شناختی تا جرم‌شناسی شناختی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۷۰، تابستان ۱۳۹۴، صص ۲۶۵-۲۶۶.

۲. صلاحی، جاوید، **بزهکاری اطفال و نوجوانان**، چاپ سوم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۷، ص ۷۸.

۳. شایگان، فریبا، **رسانه و آموزش جرم**، ص ۱۰۲.

رفتن زشتی هتک حیثیت مجرمان شود. تا جایی که چنین امری در همبستگی افراد جامعه اختلال ایجاد می‌کند و مانع رشد جامعه می‌شود.

۴-۱-۱-۱- اختلال در همبستگی افراد جامعه

از آنجایی که جامعه بستری برای تأمین نیازهای فردی و گروهی هر یک از اعضای آن است، لازمه آن، همبستگی اعضای جامعه و رعایت حقوق یکدیگر است. از این رو اطلاع‌رسانی خبری جرایم بایستی به شیوه‌ای باشد که با قبح‌شکنی جرایم، منجر به از بین رفتن همبستگی جامعه و زیر پا گذاشتن حقوق سایر افراد نشود.

اطلاع‌رسانی بدی‌ها و اشاعه دادن فحشا به زبان و یادآوری کردن آن، مبعوض و مخالف مصلحت جامعه اسلامی است. چنانکه خداوند متعال خواستار چشم‌پوشی و عظمت امت اسلامی و عزت مؤمنان در زندگی اجتماعی است^۱.

اطلاع‌رسانی خبری جرایم بدون در نظر گرفتن ضوابط فقهی و حقوقی منجر به ترویج افکار و باورهای نادرست می‌شود و همدلی و همبستگی افراد جامعه را از بین می‌برد؛ از آن رو که همه مخاطبان سطح درک یکسانی از مسائل ندارند و در چنین وضعیتی خود را در تشخیص هنجار از ناهنجار ناتوان تصور می‌کنند، شخصیت افراد نزد خود شخص و دیگران از اعتبار می‌افتد و به راحتی حقوق افراد جامعه از جمله حیثیت مجرمان زیر پا گذاشته می‌شود.

زمانی که رسانه‌ها به شکل‌های گوناگون و در نوبت‌های متوالی جرمی را اطلاع‌رسانی می‌نمایند، برای نمونه از زوایه‌های مختلف به جرم «خیانت در امانت» شخص مشهوری می‌پردازند، نه تنها با چنین اطلاع‌رسانی‌هایی قبح جرایم از بین می‌رود و جرم عادی جلوه می‌نماید، اعتماد اجتماعی از بین می‌رود، گروه‌های اجتماعی شکل نمی‌گیرند و در صورت شکل‌گیری به خاطر ترس از خیانت به سرانجام

۱. یزدی، محمد، فقه القرآن، ج ۴، ص ۲۳۵.

نمی‌رسد و در چنین شرایطی جامعه از مسیر رشد و پویایی خود دور می‌شود. بنابراین چگونگی اطلاع‌رسانی خبری جرایم در آسیب‌زا بودن یا نبودن، موثر است.

در صورتی که رسانه‌ها با شناسایی آسیب‌های مختلف اجتماعی و گزارش آن به مخاطبان، نسبت به گسترش نابهنجاری‌های اجتماعی هشدار دهند و مخاطبان را از نوع رفتارها و خرده‌فرهنگ‌های کجرو آگاه کنند تا براساس ارزش‌های مورد پذیرش جامعه حرکت کنند و در دام این گونه خرده‌فرهنگ‌ها قرار نگیرند. ارزش‌ها و باورهای جامعه مصون می‌ماند و وفاق و همبستگی اجتماعی بیشتر تضمین خواهد شد؛ زیرا ارزش‌ها و باورها از مهم‌ترین عوامل همبستگی اجتماعی محسوب می‌شوند و چنانچه هر روز، به بهانه‌ای خاص یکی از ارزش‌های عام از سوی خرده‌فرهنگ‌های کجرو مورد هجوم قرار گیرد، بنیان‌های وفاق و همبستگی اجتماعی تضعیف می‌شود. بنابراین رسانه‌ها با تبیین ابعاد انحرافات، وفاق و همبستگی اجتماعی را بیشتر خواهند کرد. صفحه حوادث روزنامه‌ها هشدار می‌دهد به مردم است تا بدون توجه و آگاهی به هر کسی و هر چیزی اعتماد نداشته باشند، نقل این حادثه که دختر جوانی به علت تأخیر مجبور می‌شود از وسایل نقلیه شخصی استفاده کند و راننده که آدم‌ربایی حرفه‌ای بوده است به بهانه این که راه اصلی، ترافیک است، از راه‌های فرعی، دختر را می‌رباید می‌تواند دختران جوان جامعه را نسبت به این خطرها هشدار نماید و نوعی زیرکی و دقت را در روابط اجتماعی افراد آموزش دهد.^۱

در برخی موارد اطلاع‌رسانی خبری جرایم با تأکید بر قومیت خاص، موجب برانگیختن احساس و هیجان‌های مخاطبان می‌شود، زشتی رفتارهای مجرمانه از بین می‌رود و به همبستگی افراد آسیب می‌زند. در بند «ج» ماده ۲ قانون مطبوعات^۲، اتحاد میان اقوام و اقشار مختلف ایرانی به عنوان هدف مطرح شده است و از مطبوعات خواسته تا مرزبندی‌های کاذب و تفرقه‌انگیز را نفی نمایند. این امر به نوعی با هدف پیشگیری از جرم، مرتبط است. اگر مطبوعات تلاشی در این زمینه نکنند و به دلایلی اختلاف بین اقوام و

۱. رزمان، علی، رسانه‌ها و جرم، ص ۱۰۴.

۲. قانون مطبوعات، ماده ۲، بند «ج»: «تلاش برای نفی مرزبندی‌های کاذب و تفرقه‌انگیز و قرار ندادن اقشار مختلف جامعه در مقابل یکدیگر، مانند دسته‌بندی مردم براساس نژاد، زبان، رسوم، سنن محلی و ...»

اقتدار مختلف ایجاد شود، علاوه بر جنگ افروزی میان اقوام، امنیت ملی از بین می‌رود و وقوع جرایمی همچون جرایم علیه امنیت را می‌توان انتظار داشت. به همین دلیل قانونگذار برای جلوگیری از این قبیل جرایم، از ابتدا مطبوعات را از این امور منع می‌کند.^۱

سایت و شبکه‌های اینترنتی که به اطلاع‌رسانی خبری جرایم می‌پردازند، نیاز به این گونه اطلاع‌رسانی‌ها را در مخاطبان خود ایجاد می‌کنند چنانکه بررسی مدل‌های خبری ارائه شده توسط محققان غربی، نشان می‌دهد رسانه‌های عمومی داخلی به طور مستقیم یا غیرمستقیم متأثر از مدل‌های خبری غربی هستند.

برای نمونه در مدل خبری شمال - جنوب^۲، جریان خبر یک جریان عمودی و سیر و گردش اخبار از شمال (کشورهای صنعتی) به جنوب (کشورهای رو به توسعه) است. سلطه خبری شمال باعث مخابره نشدن خبرهای مربوط به پیشرفت‌هایی همچون فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جهان سوم می‌شود و به طور هم زمان تصویری حاکی از ابدی نشان دادن خشونت و بی‌نظمی در جهان سوم ارائه می‌دهد. در این جریان، جهان سوم ناقض حقوق بشر، غیرمنطقی و بدوی نشان داده می‌شود. در این سلطه و تهاجم خبری، مطلوب‌ترین هدف شمال، نابود کردن هویت مذهبی فرهنگی و از بین بردن اقتدار ملی در جهان سوم است.^۳

بنابراین اطلاع‌رسانی خبری جرایم چه منشأ فرامرزی و یا متأثر از آن، داشته و چه از سوی رسانه‌های داخلی باشد، چنانچه به ضوابط فقهی و حقوقی بی‌توجهی شود و وضعیت هرج و مرج در رسیدگی به جرایم و بازدارنده نبودن ضوابط آن را القا کند، در همبستگی افراد جامعه اختلال ایجاد می‌کند.

۱. مؤذن‌زادگان، حسنعلی و افشاری، فاطمه، نقش رسانه در پیشگیری از جرم در سیاست جنایی ایران، ص ۱۳۹.

۲. از مدل‌های جریان یا حرکت خبر.

۳. شکرخواه، یونس، خبر، صص ۱۵۹ و ۱۶۱-۱۶۲.

۴-۱-۲- گمنام ماندن الگوهای واقعی

با بازدید از شبکه‌های اجتماعی برای نمونه کانال‌های خبرگزاری، انبوهی از دزدی، اختلاس، قتل، کلاهبرداری، تخلف صنفی و تجاوزهای گوناگون قابل مشاهده است. سؤالی که مطرح می‌شود این است که واقعیت جامعه چه میزان با این اطلاع‌رسانی‌های خبری سازگاری دارد؟ افرادی بدون اینکه جرمی مرتکب شوند و حقی از دیگری ضایع نمایند، در این جامعه زندگی می‌کنند و اطلاع‌رسانی خبری درخوری در مورد آنها انجام نمی‌شود. چه بسا این گونه افراد الگوهای واقعی جامعه هستند و بایستی به مخاطبان معرفی شوند تا در زمینه‌هایی همچون آموزشی، اخلاقی و اقتصادی، الگوی مخاطبان قرار گیرند نه اینکه با اطلاع‌رسانی خبری جرایم به شکل گسترده فراموش شوند و چنین تصویری را برای مخاطب ایجاد کند که مرتکب نشدن جرم، غیرممکن است و در حال حاضر قانونی وجود ندارد که چگالی اخبار جرایم را نسبت به کل اخباری که یک رسانه می‌تواند انتشار دهد، معین کند.

۴-۱-۳- الگودهی ناخواسته

براساس سازگاری اجتماعی^۱، انسان با رعایت قواعد و اصول یا هنجارهای اجتماعی، صفت همانند شدن با دیگران را کسب می‌کند. هر قدر در اجتماع هنجارها بیشتر مورد توجه و اجرا قرار گیرند، تطابق اجتماعی بیشتر و در نتیجه انحراف‌ها کمتر است.^۲ در حالی که انعکاس بی‌قاعده اخبار مجرمانه در رسانه‌ها، قهرمان‌پروری و ایجاد حس شهرت‌طلبی را در پی دارد؛ انعکاس اغراق‌آمیز، همراه با تصاویر و گفته‌ها، نظر و میل افراد ضعیف‌النفس و آماده بزهکاری را به خود جلب می‌کند. گاهی گزارش دقیق برخی خشونت‌ها یا جرایم، الگویی برای مخاطبان در انجام این اعمال می‌شود. روزنامه‌ها با درج کامل اعمال مجرمانه، به طور ناخواسته اقدام به آموزش رفتار مجرمانه می‌کنند.^۳

1. Social Adaptation.

۲. محسنی، منوچهر، *جامعه‌شناسی عمومی*، چاپ چهاردهم، تهران، طهوری، ۱۳۷۵، ص ۲۴۰.

۳. شایگان، فریبا، *رسانه و آموزش جرم*، ص ۱۰۳.

رایزمن^۱ معتقد است دوران ظهور رسانه‌های عمومی، در تاریخ انسان به عنوان دورانی ثبت می‌شود که صاحبان رسانه‌ها، الگوهای حیات اجتماعی را می‌سازند^۲. همچنانکه ماتسون^۳، خیر، به ویژه خبر جنایی را با برساخته نمودن معنا، موجب تقویت و ترویج ایدئولوژی می‌داند^۴.

هر چند در صورتی که مخاطب فعال باشد، خودش تفسیر کند و چیزی به او تحمیل نشود، افراد با شرایط سنی، تحصیلی، روانی و خانوادگی گوناگون، مخاطب اطلاع‌رسانی رسانه‌های عمومی هستند و تفسیر هر یک از آنها به فراخور شرایطی که دارند، متفاوت است؛ ممکن است الگوگیری ناخودآگاه از مجرمان و یا اینکه عبرت‌گیری و تکرار نکردن جرم را به همراه داشته باشد.

برای نمونه براساس قانون کمیسیون ارتباطات فدرال^۵ محدودیت‌هایی در پخش برنامه‌های ویژه بزرگسالان در زمان‌های خاص، جهت تماشا نکردن کودکان، تعیین می‌شود و همچنین طبق قانون ۱۹۸۴، هر اپراتور کابلی براساس درخواست یک مشتری یک دستگاه جعبه قفل فراهم می‌نماید و به مشترکان اجازه می‌دهد تا دریافت کانال‌های خاص را مسدود نمایند^۶ و این نشان از اعتقاد به الگودهی ناخواسته و نادرست برخی برنامه‌های رسانه بر مخاطبان خاص از جمله کودکان دارد.

بعلاوه یکی از ارزش‌های فرهنگی خبری در رسانه‌های غربی مانند مطبوعات «ارجاع اشخاص برگزیده» است. به دلیل وجود این باور که عملکرد افراد برگزیده و معروف، دامنه‌دارتر از عملکرد افراد عادی است و بر زندگی دیگران تأثیر می‌گذارد. منش و رفتار افراد نامدار - نه الزاماً از وجه معرفتی، رفتاری و علمی و سایر صفات حسنه - به سرمشقی فراگیر برای مردم عادی تبدیل می‌شود^۷. دلیل این

1. Riesman.

۲. ساروخانی، باقر، *جامعه‌شناسی ارتباطات*، چاپ یازدهم، تهران، اطلاعات، ۱۳۸۱، ص ۵۵.

3. Matson.

۴. ماتسون، دونالد، *گفتمان‌های رسانه: تحلیل محتوا*، ترجمه: عبدالحسین کلانتری و بهزاد احمدی، eBook، ۱۳۹۲.

5. FCC: Federal Communications Commission.

6. Clay Calvert, Dan V. Kozlowski, Derigan Silver, *Mass Media Law*, McGraw-Hill, 2018, p 665.

۷. شکرخواه، یونس، *خبر*، صص ۳۸-۳۹.

برجسته نمودن افراد به جای نیروهای اجتماعی، ایدئالیسم فرهنگی است که از باور غربی «ارباب بودن فرد بر مقدّرات خویش»، نشأت گرفته است.^۱ بر اساس این باور اگر اطلاع‌رسانی خبری جرایم در مورد برخی شخصیت‌های مشهور سینمایی، اقتصادی، اجتماعی، آموزشی اتفاق افتد، الگوگیری از رفتارهای مجرمانه به مراتب بیشتر از الگوگیری در رفتارهای غیرمجرمانه است.

از این رو اهمیت پیشگیری از الگوگیری رفتار مجرمانه، مستلزم آن است که تدابیر قاطعانه‌ای در اطلاع‌رسانی خبری جرایم در نظر گرفته شود و مجوزی براساس نظریه‌های متخصصان دینی، روانشناسی و جامعه‌شناسی دریافت دارد سپس در مورد جرایمی که طیف گسترده‌ای از مخاطبان را درگیر می‌نماید، به اطلاع‌رسانی پردازد.

براساس قانون اساسی^۲ تدابیری که قوه قضاییه در جایگاه پیشگیری پس از وقوع جرم استفاده می‌نماید، اغلب با هدف اصلاح مجرم و پیشگیری از تکرار جرم است.^۳ بنابراین اصل اولیه در احکام قضایی صادره در دادگاه‌ها مبنی بر اطلاع‌رسانی خبری جرایم، مستلزم پیشگیری است، به گونه‌ای اطلاع‌رسانی شود که منجر به تکرار جرم و الگودهی ناخواسته نشود.

اطلاع‌رسانی رسانه مستلزم آن است که لحظه به لحظه به درک تازه‌ای از معیارهای اطلاع‌رسانی (ارزش‌های خبری) با هدف رفع نیازهای عالی انسان دست یابد و قدرت درک شرایط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را در مخاطبان ایجاد نماید تا بتوانند در شکل‌دهی به سرنوشت جامعه خویش مشارکت نمایند.^۴

۱. همان، ص ۱۶۹.

۲. قانون اساسی، اصل ۱۵۶، بند ۵: «اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین.»

۳. صفوی، سید حسین، «اصل تناسب مجازات در سیاست جنایی قضایی»، ماهنامه دادرسی، سال چهاردهم، شماره ۷۹، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۹، ص ۳۳.

۴. شکرخواه، یونس، خبر، ص ۴۱.

۴-۱-۴- بروز تشویش و نگرانی

برخی اطلاع‌رسانی‌های خبری جرایم، موجب تشویش و نگرانی مخاطبان می‌شود و به دنبال آن بر روابط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تأثیر می‌گذارد. برای نمونه چنانچه در مورد کشف تخلفاتی در تولید دارو و تجویز این نوع داروها توسط برخی پزشکان اطلاع‌رسانی شود، بیماران و خانواده‌های آنها دچار تشویش و نگرانی می‌شوند بعلاوه ممکن است برخی مراکز فروش دارو از این موضوع سوءاستفاده نمایند و داروهای جایگزین را با نرخ بالاتری عرضه نمایند و در اطلاع‌رسانی بعدی، موجب تشویش مضاعف بیماران و خانواده‌های آنها شود، این امر به دلیل نوع خبری است که اطلاع‌رسانی می‌شود.

خبر یا از نوع رویدادمدار^۱ است یا فرآیندمدار^۲؛ چنانچه اگر خبر فرآیندمدار باشد، مخاطب را از آنچه باید بداند، آگاه می‌نماید و در خبرهای رویدادمدار به صرف آنچه نظر مخاطب را جلب نماید، می‌پردازد. اگر خبر به گونه‌ای فرآیندی، اطلاع‌رسانی شود می‌تواند در مورد پدیده‌های اجتماعی در چارچوب رفع نیازهای انسانی به مخاطبان آگاهی دهد و از برجسته‌سازی رویدادها به ویژه رویدادهای بی‌اهمیت که غالباً بهانه تازه بودن دارند، پرهیز شود، جامعه‌ای متکی به خود و توسعه یافته به وجود می‌آورد. در حالی که غیرقابل پیش‌بینی بودن مواد خبرهای رویدادمدار و تبدیل شدن مخاطب به «مصرف‌کننده منفعل» از ویژگی‌های این نوع خبرها است.^۳ برای نمونه در رسانه‌های عمومی در بیشتر موارد وقوع جرم یا اجرای مجازات آن (رویداد) خبر می‌شود، اما فعالیت‌های مربوط به پیشگیری از جرم (فرآیند)، به خبر تبدیل نمی‌شود و غیر قابل پیش‌بینی بودن این نوع خبرها و منفعل نمودن مخاطب، موجب تشویش و نگرانی مخاطب می‌شود.

۱. خبرهای مربوط به رویدادهای مشخص و معین: Event - Centered News.

۲. خبرهای پیچیده‌ای که از یک گزارش یا مسأله منفک فراتر می‌رود تا درکی منظم و جامع را منتقل سازند: Process - Centered News.

۳. شکرخواه، یونس، خبر، صص ۱۷۱-۱۷۶.

۴-۱-۵- بروز بازخوردهای تکانشی

از آسیب‌های دیگری که اطلاع‌رسانی خبری جرایم برای مخاطبان ایجاد می‌نماید، بروز بازخوردهای تکانشی است؛ برافروختگی احساس و هیجان‌هایی که از محتوای خبر، مشاهده صحنه جرم و تحلیل‌هایی که در آن صورت می‌گیرد و در یک بازه زمانی به طور مداوم تکرار می‌شود، همگی در بروز چنین بازخوردهایی مؤثر هستند.

همانطور که اشاره شد به عقیده رایزمن رسانه‌های عمومی، هدایت عواطف، احساسات و الگوهای حیات اجتماعی را به دست دارند و انسان در برابر رسانه‌های عمومی و صاحبان قدرتمند آن و همچنین وسوسه‌های ناشی از آن سخت آسیب‌پذیر است. رسانه‌های عمومی به آسانی از او یک طرفدار متعصب فوتبال پدید می‌آورند که در این راه حتی حاضر به کشتن انسان‌های رقیب است.^۱

در طیف گسترده مخاطبان اطلاع‌رسانی، دسترسی به تصویر، صدا، فیلم و اعمال مجرمانه مجرم برای بخش عمده‌ای از مخاطبان وجود دارد و با یک جستجوی ساده در موتورهای جستجوی اینترنتی قابل دستیابی هستند. در برخی موارد براساس آن قضاوت‌هایی صورت می‌گیرد و منجر به جرم دیگری می‌شود. برای نمونه مخاطبی که تحت تأثیر رفتار مجرم قرار گرفته و بدون آگاهی از ضوابط فقهی و حقوقی و شیوه صدور رأی بر اساس آن، رأی دادگاه را بر خلاف انتظار می‌داند، خود را جای قاضی و مجری عدالت می‌گذارد و چه بسا تصمیم به تهدید یا قتل مجرم نیز می‌نماید.

۴-۱-۶- بروز خسارت

برخی حقوق‌دانان خسارت ناشی از اطلاع‌رسانی رسانه‌ای را بیشتر از غیررسانه‌ای می‌دانند و این چنین نمونه می‌آورند: آثار ناشی از جرم افترا در رادیو و تلویزیون، بیشتر از انتشار آن در مجمع‌ها می‌تواند برای مجنی علیه خطرناک باشد.^۲ چنانچه در مورد مجرمی که جرم او اطلاع‌رسانی رسانه‌ای می‌شود، همین خسارت قابل صدق است. گاهی خسارتی که بر مجرم وارد می‌شود، از بین رفتن حیثیت اوست.

۱. ساروخانی، باقر، جامعه‌شناسی ارتباطات، صص ۵۴-۵۵.

۲. گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی ایران، ص ۱۷۸؛ ذیل ماده ۶۹۷ قانون تعزیرات.

اطلاعات و اخبار درست، اما زیان‌زننده به جامعه را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد؛ ۱- مغایر اخلاق حسنه و عفت عمومی، ۲- مخل آرامش و ثبات خانواده و حمایت کودکان، ۳- لطمه‌زننده به سلامت و بهداشت و ۴- مخل جریان عادی محاکمات قضایی (مانند انتشار گزارش محاکمات غیرعلنی، بی‌احترامی به مراجع قضایی).^۱

روزنامه‌نگار در نقش خبری، می‌تواند نظم اجتماعی را مورد تهدید قرار دهد. انتشار برخی اطلاعات در جریان یک محاکمه نیز ممکن است به حیثیت افراد لطمه وارد کند و در تصمیم‌های قضایی دادگاه، اختلال پدید آورد.^۲ «در جریان محاکمه» چه در مورد شخص متهم و چه در مورد شخصی که در ارتباط با این پرونده، جرم او اثبات شده است، می‌تواند همین خسارت را در پی داشته باشد.

اطلاع‌رسانی خبری جرایم در بسیاری از موارد با قصد یا بدون قصد موجب ضرر به افراد می‌شود، به گونه‌ای که موجب خسارت‌های مادی و معنوی است؛ مشکلاتی در روابط خانوادگی، از بین رفتن اعتماد دیگران در معامله‌ها، تجارت و امثال آن ایجاد می‌کند و شخص را با زیان روبرو می‌کند. بنابراین تبیین مسئولیت رسانه در جبران خسارت‌های مادی و معنوی لازم است.

خسارت‌های معنوی، خسارت‌هایی هستند که به حقوق، آزادی‌های شخصی و یا دارایی‌های معنوی مانند حیثیت، آبرو و اعتبار اشخاص وارد می‌شود. نه تنها قابل اندازه‌گیری و جایگزینی با پول و امور مادی نیستند، احراز عینی و تعیین درجه خسارت‌ها ممکن نیست. تنها عوارض آن‌ها مانند ناراحتی، به هم‌ریختگی و شرمندگی زیان دیده، قابل مشاهده است. بنابراین شکی نیست که صدمه به دارایی‌های معنوی، ضرر محسوب می‌شود. ادیان حفظ ارزش‌های انسانی و حرمت لطمه زدن به آنها را در قالب مواردی همچون توهین، فریب و هتک آزادی تا آنجا پیش می‌برند که حتی ضررهایی را که خود شخص

۱. معتمدنژاد، کاظم، حقوق مطبوعات، ج ۱، ص ۲۷۹.

۲. همان، ص ۲۷۸.

با رضایت و خواست به خود وارد می‌نماید حرام شمرده و برای حفظ ارزش‌ها حکم به حرمت و مجازات داده‌اند.^۱

بنابراین یکی از مهم‌ترین خسارت‌هایی که در اثر اطلاع‌رسانی خبری جرایم بر مجرم وارد می‌شود، هتک حیثیت مجرم است. بررسی میزان خسارت وارده و جبران آن از سوی رسانه‌های عمومی در ذیل مسئولیت مدنی، لازم است. چنانچه رسانه‌های عمومی بدون مجوز قانونی، به طور عمد و یا در نتیجه بی‌احتیاطی نسبت به حقوق مجرم و سایر مخاطبان، درباره جرم شخصی اطلاع‌رسانی خبری نماید و منجر به هتک حیثیت مجرم شود، مسئول جبران چنین خسارتی است. بنابراین بکارگیری شیوه‌های اطلاع‌رسانی که بر مبنای فقه امامیه و حقوق ایران، مطلوب و معیار است، از بروز چنین خسارت و مسئولیت‌هایی جلوگیری می‌کند.

شناخت علّت‌های آسیب‌های ناشی از اطلاع‌رسانی خبری جرایم تا حدود زیادی می‌تواند مانع از بروز آسیب‌های فردی و اجتماعی شود. بعلاوه زمینه تدوین و تصویب قوانین لازم در ساماندهی اطلاع‌رسانی خبری را فراهم کند.

۴-۲- علّت‌شناسی آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم

مخاطبان رسانه‌های عمومی و مجرمانی که در مورد آنها اطلاع‌رسانی خبری می‌شود، به علّت‌های مختلف دچار آسیب‌هایی می‌شوند که به برخی از آنها اشاره شد. مهم‌ترین علّت‌های چنین آسیب‌هایی عبارتند از:

۴-۲-۱- تعریف نشدن الگوی تولید خبر

یکی از علّت‌های آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم، در نظر گرفتن عنصر و ارزش‌های خبری است که مبانی فقهی و حقوقی اسلامی در آن نقشی ندارند، به عبارت دیگر الگو و سبک تولید خبر بر

۱. بابایی، ایرج، حقوق مسئولیت مدنی؛ مبتنی بر نقد و بررسی آرای رویه قضایی، ج ۱، صص ۱۳۲-۱۳۳.

اساس مبانی اسلامی وجود ندارد. متن زیر نمونه‌ای از عنصرهای خبری تعریف شده در ادبیات روزنامه‌نگاران غربی است:

«روزنامه‌نگاران کارکشته در برخورد با عناصر خبری^۱ و انتخاب عنصر یا عناصر جذاب در حقیقت بهترین زاویه ورود به موضوع را برمی‌گزینند. اما پیش از آن که عنصر یا عناصر جذاب انتخاب شوند، باید برای هر یک از این عناصر که اندام‌های خبر را تشکیل می‌دهند، دقیق‌ترین، روشن‌ترین، موجزترین، عینی‌ترین، مستندترین و منسجم‌ترین اطلاعات را فراهم ساخت.»^۲

براساس این ادبیات، روزنامه‌نگار بایستی ابتدا ویژگی‌هایی همچون دقیق‌ترین و عینی‌ترین را در اطلاعاتی که گردآوری می‌کند، رعایت نماید تا بتواند به «بهترین زاویه ورود به موضوع» دست یابد. برای نمونه در مورد شخصی که با مصرف مسکرات، مواد مخدر و یا روان‌گردان قدرت تشخیص خود را از دست داده و جان دیگری را به بدترین شکل گرفته است، در دستیابی به بهترین زاویه دید، مستلزم آن است که روزنامه‌نگار عینی‌ترین و دقیق‌ترین صحنه این جنایت، صدا و تصویر مجرم را به نمایش گذارد. چنین فردی بر اساس ماده ۱۵۴ قانون مجازات اسلامی با توجه به شرایطی که در قانون مطرح شده است، مجازات می‌شود و درگیر کردن ذهن مخاطبان گوناگونی که در معرض چنین اطلاع‌رسانی‌هایی قرار می‌گیرند، جز آسیب‌هایی که به بسیاری از آنها به ویژه زنان و کودکان وارد می‌کند، نتیجه‌ای نخواهد داشت، مگر اینکه دلیل دیگری بر آن ترجیح داشته باشد. بعلاوه چنین شیوه‌ای با مبانی اسلامی همخوانی ندارد. در روایت آمده است: زنی که اسیر شده بود، از کنار جنازه شوهرش عبور دادند، پیامبر صلی الله علیه و آله، از این کار نهی کردند.^۳

۱. مکتبی، محمد، خبر و اخلاق خبرنگاری، ص ۱۵: عناصر خبری: «چه کسی؟ چه چیزی؟ کجا؟ چه وقت؟ چرا؟ چگونه؟»

۲. شکرخواه، یونس، خبر، ص ۴۵.

۳. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوارالجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ هـ ق، ج ۱۶، ص ۲۲۸.

۴-۲-۲- تأثیر تعیین‌کننده رسانه

«امروز رسانه‌ها در دنیا فکر، فرهنگ، رفتار و در حقیقت هویت فرهنگی انسان‌ها را القا می‌کنند و تعیین‌کننده هستند. رسانه‌ها می‌توانند در بهبود وضعیت زندگی انسان مؤثر باشند؛ می‌توانند در گسترش صلح و امنیت جهانی مؤثر باشند؛ می‌توانند در ارتقای اخلاق و معنویت در میان انسان‌ها مؤثر باشند و می‌توانند انسان‌ها را خوشبخت‌تر کنند؛ متقابلاً می‌توانند وسیلهٔ برافروختن جنگ‌های خانمان‌سوز باشند؛ می‌توانند عادات و آداب و رفتارهای مضر را در میان مردم رایج کنند؛ می‌توانند ملت‌هایی را از هویت انسانی خودشان و هویت ملی‌شان تهی کنند و می‌توانند احساس تبعیض را در انسان‌ها زنده کنند. رسانه‌ها امروز نقش‌شان خیلی زیاد است. اگر در سطح بین‌المللی مدیریت و برنامه‌سازی رسانه‌ای براساس معیارهای اخلاق، فضیلت، برابری و تکیه بر مفاهیم واقعی انسانی باشد، ملت‌ها سود خواهند برد. اگر رسانه‌ها برنامه‌سازی و مدیریتشان براساس منافع کمپانی‌های اقتصادی، ثروتمندان بین‌المللی، قدرتمندان تمامیت‌خواه و انحصارطلب باشد، یقیناً بشر زیان خواهد کرد.»^۱

بنابراین اگر رسانه به تقلید از رسانه‌های غربی به اطلاع‌رسانی خبری جرایم به طور گسترده و بی‌حد و مرز با توجیه اینکه حق آزادی بیان و آگاهی داشتن به تمام جزئیات، حقی مسلم است، بپردازد، با تأثیرگذاری قدرتمند خود، آسیب‌های بسیاری را که به برخی از آنها اشاره شد، ایجاد می‌کند. گاهی جرم نامیدن برخی جرایم و مجازات‌های شرعی آنها به ادعای خشن بودن اسلام مورد تعرض قرار می‌گیرند و برای علنی شدن آنها ممانعت می‌شود و گاهی به ادعای آگاه نمودن و احقاق حق مخاطب، اطلاع‌رسانی جرایم بدون در نظر گرفتن ضوابط فقهی و حقوقی، واجب می‌شود.

مسئله مهم این است که مخاطب بیشتر رسانه‌ها به جهت جذابیت‌های صوتی و تصویری در درجهٔ اول کودکان و سپس دیگران هستند و آسیب‌های مذکور بیشتر شامل آنها می‌شود.

انسانی که ذهنی ساخته شده دارد در برخورد با رسانه‌های عمومی کمتر تأثیر می‌پذیرد. این امر در مورد کودکان مصداق ندارد؛ ذهن کودک، ساده و بدون شبکه به هم پیوسته متشکل از اندیشه‌ها و

۱. خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار مدیران و برنامه‌سازان رسانه‌ای کشورهای مختلف، Khamenei.ir، ۱۳۸۵/۲/۲۶.

باورهاست و هنوز رموز تحلیل عقاید، سنجش و سپس پذیرش و طرد منطقی آنان را باز نیافته است. از این رو کودکان در برابر رسانه‌های عمومی، سخت تأثیرپذیر و از این جهت به سختی آسیب‌پذیر هستند.^۱ بنابراین توجه به چنین قدرت رسانه‌ای و دست کم نگرفتن آن می‌تواند از بروز آسیب‌های بسیاری جلوگیری کند. بعلاوه می‌توان از این قدرت در جهت سودرسانی به مخاطبان بهره گرفت؛ در اطلاع‌رسانی خبری جرایم به گونه‌ای ضوابط فقهی و حقوقی را در نظر گرفت که نه تنها موجب هتک حیثیت مجرم نشود، منافع بسیاری را برای مخاطبان و همچنین مجرم در اجرای مجازات و اصلاح او به همراه داشته باشد.

۴-۲-۳- مخاطب محوری

تلاش برای جذب مخاطب بیشتر، یکی دیگر از علّت‌های آسیب‌های اطلاع‌رسانی خبری جرایم است و این موضوع تأثیر زیادی در مطرح شدن رسانه‌ها دارد. از پرمخاطب‌ترین صفحه‌های روزنامه‌ها، صفحه‌های حوادث است. یکی از دلیل‌های موفقیت «روزنامه ایران»، هم در آغاز راه و هم در ادامه انتشار، صفحه حوادث قوی و توجه ویژه به این نوع موضوع‌ها بوده است. جهش تیراژ روزنامه جام جم، پس از حدود یک سال که از انتشار آن می‌گذشت، ناشی از انتشار ویژه‌نامه‌های روزانه، و بخصوص ضمیمه تپش بود که به موضوع حوادث اختصاص داشت.^۲ امروزه روزنامه‌نگاری نوعی جستجوگری است؛ حرکت از یک نقطه آغازین (سوژه) و سپس نقب زدن در مطلب تا رسیدن به چیزی که برای مخاطب جذاب باشد.^۳

۱. ساروخانی، باقر، جامعه‌شناسی ارتباطات، ص ۱۷۷.

۲. دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، مجموعه مقالات سومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران: ارزیابی خوانندگان مطبوعات از انتشار اخبار حوادث؛ بهروز گرانپایه، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، چاپ سوم، ۱۳۸۷، ص ۱۷۹.

۳. دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، مجموعه مقالات دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران: مطبوعات و ارزش‌های فرهنگی؛ حیدر ضیغمی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، چاپ دوم، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۱۲۷.

خبرنگاران، دبیران سرویس، سردبیر یا شورای سردبیری، رویدادهایی را برمی‌گزینند که نیازهای خبری خوانندگان را تأمین کند؛ زیرا در غیر این صورت به مرور مخاطبان خود را به سوی راه‌های دیگر کسب خبر هدایت می‌کند^۱ و آن رسانه موقعیت خود را از دست می‌دهد.

جذب مخاطب در بین اهل رسانه چنان اهمیت دارد که در شیوه اطلاع‌رسانی خبری بخصوص در جرایم تأثیر می‌گذارد. به گونه‌ای که رسانه خبری، جرم مجرم را از زاویه‌ای می‌نگرد و به محتوای متنی، تصویری و صوتی تبدیل می‌کند که منجر به جذب مخاطب بیشتری شود و از رسانه‌های دیگر پیشی گیرد. این نوع پیشی گرفتن در بسیاری از موارد از صدق و راستی محتوای اطلاع‌رسانی می‌کاهد؛ گاهی مستقیم یا با واسطه، صدق و درستی محتوای اطلاع‌رسانی خبری جرایم به خطا می‌رود و آثاری همچون هتک حیثیت را به همراه دارد در حالی که صدق و راستی زمینه رشد علمی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اخلاقی را فراهم می‌کند.

بر این اساس بین «نیازهای خبری خوانندگان» و «مخاطب محوری» جهت ادامه حیات رسانه، همبستگی وجود دارد و هر چه بیشتر نیازهای خبری خوانندگان با باور و سلیقه‌های مختلف تأمین شود - هر چند بر خلاف مبانی فقهی و حقوقی باشد و موجب تضییع حقوق دیگران شود - حیات رسانه تداوم بیشتری می‌یابد و از مخاطبان بیشتری برخوردار خواهد بود.

بنابراین بکارگیری شیوه‌هایی که بر مبنای معیار و هدف‌های برگرفته از مبانی فقهی و برخی قوانین و مصوبات حقوق ایران است، تا حدود زیادی از آسیب‌های ناشی از اطلاع‌رسانی خبری بویژه جرایم می‌کاهد. آنچه می‌تواند در حد مطلوبی کارآیی چنین شیوه‌هایی را نمایان سازد و سبک متناسب با رسانه‌های عمومی امروز را شکل دهد، شناخت دقیق برخی آسیب‌های فردی و اجتماعی و تبیین علت‌های آنهاست.

۱. قاسمی، فرید، *روزنامه‌نگاری حرفه‌ای (مجموعه مقالات)*: بدیعی، نعیم، معیارهای گزینش خبر: کدام خبر، چرا؟، چاپ سوم، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۰، ص ۳۰.

نتیجه‌گیری

شیوه‌های مطلوب اطلاع‌رسانی خبری بر اساس منابع فقهی امامیه، رعایت معیارهایی همچون افزایش آگاهی، حفظ آبرو، حفظ اسرار، بررسی صحت و کذب محتوای اطلاع‌رسانی، دوری از یاری به ستمکار و دور بودن از تقطیع، با در نظر گرفتن اهدافی همچون هموار نمودن مسیر ترویج نیکی، زمینه‌سازی همدلی و همراهی، دعوت به هدایت و عمل صالح، تحسین و تشویق نیکوکاران و ایجاد روحیه قانون‌گرایی است. بکارگیری چنین بایسته‌هایی در اطلاع‌رسانی خبری علاوه بر آگاهی‌بخشی به مخاطبان در گستره‌ای وسیع، حیثیت مجرم را حفظ می‌کند در حالی که از مجازات او کم نمی‌شود. از آن جهت که در مجازات تشهیر نیز حیثیت مجرم در نظر گرفته شده و به جای عموم مردم و طیف گسترده‌ای از مخاطبان رسانه‌های عمومی، گروهی از مؤمنان، شاهد اجرای مجازات می‌شوند.

در نظر گرفتن نظرات کارشناسان در گزینش اخبار جرایم و توجه به مستند بودن آنها مانع از اطلاع‌رسانی اخبار کذب و از بین رفتن حیثیت اشخاص می‌شود. بعلاوه گزینش قالب رسانه‌ای مناسب در اطلاع‌رسانی نه تنها رفتار مجرم را بی‌اهمیت نشان نمی‌دهد، سبب احقاق حق ستمدیده می‌شود، چنانچه دوری از تقطیع و همچنین تفصیل‌های غیرضروری در برخی اخبار جرایم، شیوه‌های مطلوبی را در اطلاع‌رسانی رسانه‌های عمومی با حفظ حیثیت مجرم ارائه می‌دهد. ولی زشتی جرم مجرم را عادی جلوه نمی‌دهد بلکه زمینه دور نمودن مخاطبان از زشتی‌ها را هموار می‌نماید. همچنان که زمینه همدلی در مخاطبان، دعوت آنها به عمل صالح و اطلاع‌رسانی از صالحان جامعه را با تکیه بر مبانی قرآن و سنت ائمه علیهم‌السلام فراهم می‌کند. در این شیوه، روحیه قانون‌گرایی و توجه دادن مخاطبان به رعایت حدود شرعی نیز محقق می‌شود و رسانه‌های عمومی با در نظر گرفتن آن، اطلاع‌رسانی خبری جرایم را تنها در مواردی همچون ابزار دادخواهی ستمدیده بودن، تجاهر مجرم به جرم و حفظ حریم مجرم در تجاوز نکردن از مجازاتی بیش از مجازات او که شرع جایز شمرده، ارائه می‌نمایند و به شکل عملی روحیه قانون‌گرایی را در مخاطبان ایجاد می‌کنند.

شیوه‌هایی که رسانه‌های عمومی بر اساس منابع حقوقی ایران می‌توانند به کار گیرند این چنین است؛ در اطلاع‌رسانی خبری جرایم، حیثیت اشخاص، از جمله مجرم را در نظر دارند و آن را مورد تعرض قرار نمی‌دهند چنانکه با در نظر گرفتن «ترویج و تبلیغ فرهنگ اسلامی» از اخلال در حقوق عمومی و خصوصی از جمله هتک حیثیت پیشگیری می‌کنند.

از آنجایی که اطلاع‌رسانی رسانه‌ای درباره اطلاعات شخصی (از جمله مجرم بودن شخص)، انتشار اطلاعات غیرواقعی و تحریف اخباری که به دست رسانه‌ای همچون خبرنگار می‌رسد، خسارت‌های مضاعف مادی و معنوی در پی دارد و موجب مسئولیت مدنی رسانه‌های عمومی و لزوم جبران خسارت از سوی آنهاست، از اطلاع‌رسانی خبری اطلاعات شخصی و غیرواقعی خودداری می‌کنند.

بکارگیری معیار بالابردن آگاهی‌های مخاطبان در جهت تسریع پیشرفت‌های کشور، از انبوه اطلاع‌رسانی‌هایی که آگاهی‌بخشی مفید و ضروری ندارند، می‌کاهد.

مسئولیت‌های حقوقی و کیفری رسانه‌های عمومی که از مصوبات قانونگذار قابل برداشت است، بر دقت در انتخاب موضوع اطلاع‌رسانی و قالب صوتی، تصویری و بازه‌های زمانی اطلاع‌رسانی می‌افزاید تا علاوه بر وظیفه اطلاع‌رسانی خبری، حیثیت مجرم حفظ شود. و چنانچه تشهیر و اطلاع‌رسانی خبری، جزء مجازات جرم اوست، رعایت اطلاع‌رسانی در محدوده مکانی و زمانی مشخص، مانع از اطلاع‌رسانی‌هایی می‌شود که امکان حذف آنها از سایت و شبکه‌های خبری وجود ندارد، زمانی طولانی چنین مجازاتی بر مجرم تحمیل می‌شود و حیثیت او را از بین می‌برد.

رسانه‌های عمومی برای ادای مسئولیت خود بایستی در نظر داشته باشند که اطلاع‌رسانی خبری، خالی از جنجال باشد، و با نمایش گذاشتن جرایم و پرداخت تفصیلی به آنها، به افراد تعرض نکنند و موجب اخلال در نظم و آرامش عمومی و جریحه‌دار نمودن عفت و اخلاق عمومی نشود. بعلاوه زمانی مجاز به اطلاع‌رسانی جرم مجرم هستند که حکم قطعی مجرم بودن مجرم در دادگاه ثابت شود.

از این رو رسانه‌های عمومی در نظر دارند آزادی مطلق در اطلاع‌رسانی خبری جرایم، وجود ندارد و موظف هستند ممنوعیت‌هایی را که قانونگذار در اطلاع‌رسانی خبری جرایم تعیین کرده، رعایت کنند. از جمله حفظ حیثیت مجرم که استثنایی بر آزادی اطلاع‌رسانی است.

پیشنهادها

- در این تحقیق به اطلاع‌رسانی خبری جرایم با تمرکز بر حفظ حیثیت مجرمان بر اساس مبانی فقهی و حقوقی پرداخته شد. برخی موضوع‌هایی که به نظر می‌رسد نیاز به مطالعه و بررسی دارد عبارتند از:
۱. بررسی شیوه اطلاع‌رسانی خبری در موضوع‌های خبری دیگری همچون اقتصادی، تربیتی و آموزشی.
 ۲. مطالعات تطبیقی اطلاع‌رسانی خبری بر اساس شیوه‌های برگرفته از مبانی فقه و حقوق ایران با شیوه‌های رایج در برخی رسانه‌های عمومی برای نمونه به طور موردی یکی از شبکه‌های اجتماعی همچون اینستاگرام یا تلگرام.
 ۳. تأثیر نظریه‌های حاکم بر اطلاع‌رسانی خبری جرایم (و یا سایر موضوع‌های خبری) بر تحولات اجتماعی کشورهای مسلمان و غیرمسلمان.
 ۴. بررسی قدرت‌سنجی رسانه‌های عمومی بر تحولات فکری جوامع و تغییر آرای آنها در موضوعات حیاتی جامعه.
 ۵. تأثیر آموزش کاربران در بارگزاری محتوا در فضای مجازی بر پیشگیری از تخلفات.

فهرست منابع

قرآن، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی.

نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی.

کتاب‌های فارسی

۱. اقبالی، میثم و سلمانی، ذبیح اله، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از اعمال مجرمان رسانه‌های فراملی، چاپ اول، تهران، فرمنش، ۱۳۹۴.
۲. آدمی، محمد، اصول حقوق ارتباطات در اسلام (با مروری بر قواعد بین‌المللی)، تهران، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها، ۱۳۹۳.
۳. بابایی، ایرج، حقوق مسئولیت مدنی؛ مبتنی بر نقد و بررسی آرای رویه قضایی، تهران، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۶.
۴. بستانی، فؤاد افرام، فرهنگ ابجدی الفبایی عربی - فارسی، ترجمه: مهیار، رضا، تهران، اسلامی، ۱۳۷۵.
۵. پاکتچی، احمد، مدخل اسلام، دایرة المعارف بزرگ اسلامی، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، تهران، مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۶۷.
۶. پویا، علیرضا، خبر و خبررسانی در قرآن کریم، چاپ سوم، تهران، دانشکده صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵.
۷. تافلر، آلوین، جایجایی در قدرت: دانایی و ثروت در آستانه قرن بیست و یکم، ترجمه: خوارزمی، شهیندخت، تهران، نشر نی، ۱۳۷۴.
۸. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ سی‌ام، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۵.
۹. جعفریان، رسول، رسائل حجابه، چاپ دوم، قم، دلیل ما، ۱۴۲۸ ه.ق.

۱۰. جمعی از پژوهشگران زیر نظر شاهرودی، سید محمود هاشمی، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، چاپ اول، قم، مؤسسه دایرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام، ۱۴۲۶هـ.ق.
۱۱. جمعی از محققان در پژوهشگاه تحقیقات اسلامی، جهاد در آینه قرآن، چاپ اول، قم، انتشارات زمزم هدایت، ۱۴۲۸هـ.ق.
۱۲. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم: تفسیر قرآن کریم، چاپ سوم، قم، اسراء، ۱۳۹۰.
۱۳. حسینی، حسین؛ محمدی، جعفر، واژگان تخصصی ارتباطات و مطالعات رسانه‌ها، چاپ اول، تهران، جامعه شناسان، ۱۳۹۱.
۱۴. خطیبی، اعظم، کلیدواژه‌های تخصصی موضوعی سه حوزه جامعه شناسی، چاپ اول، تهران، جامعه‌شناسان، ۱۳۹۱.
۱۵. خمینی، روح الله، استفتائات، چاپ پنجم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۲۲هـ.ق.
۱۶. دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، مجموعه مقالات دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران: میثاق اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری؛ کاظم معتمدنژاد، چاپ دوم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۷.
۱۷. _____، مجموعه مقالات دومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران: مطبوعات و ارزش‌های فرهنگی؛ حیدر ضیغمی، چاپ دوم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۷.
۱۸. _____، مجموعه مقالات سومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران: ارزیابی خوانندگان مطبوعات از انتشار اخبار حوادث؛ بهروز گرانیپایه، چاپ سوم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۷.

۱۹. دوریو، امانوئل، با همکاری آنیس گرانسه، حقوق رسانه‌ها، ترجمه: مجید ادیب، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳.
۲۰. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران، بی‌نا، بی‌تا.
۲۱. ساروخانی، باقر، جامعه‌شناسی ارتباطات، چاپ یازدهم، تهران، اطلاعات، ۱۳۸۱.
۲۲. شاه حیدری‌پور، محمدعلی و فریدون تحصیل دوست، قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و نظریه‌های مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضائیه، تهران، انتشارات روزنامه رسمی کشور، ۱۳۹۴.
۲۳. شکرخواه، یونس، خبر، چاپ دوازدهم، تهران، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها، ۱۳۹۱.
۲۴. صلاحی، جاوید، بزهکاری اطفال و نوجوانان، چاپ سوم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۷.
۲۵. _____، کیفرشناسی دیدگاه‌های جدید، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶.
۲۶. عمید، حسن، فرهنگ عمید، چاپ چهاردهم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۹.
۲۷. فخار طوسی، جواد، امام خمینی و رسانه‌های گروهی، چاپ اول، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رضی الله عنه، ۱۳۸۱.
۲۸. قاسمی، فرید، روزنامه‌نگاری حرفه‌ای (مجموعه مقالات): بدیعی، نعیم، معیارهای گزینش خبر: کدام خبر، چرا؟، چاپ سوم، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۰.
۲۹. گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی ایران، چاپ شانزدهم، تهران، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۷.
۳۰. لاری، سید عبد الحسین، مجموعه مقالات، چاپ اول، قم، مؤسسه المعارف الإسلامية، ۱۴۱۸ ه.ق.
۳۱. ماتسون، دونالد، گفتمان‌های رسانه: تحلیل محتوا، ترجمه: عبدالحسین کلانتری و بهزاد احمدی، eBook، ۱۳۹۲.
۳۲. محسنی، منوچهر، جامعه‌شناسی عمومی، چاپ چهاردهم، تهران، طهوری، ۱۳۷۵.
۳۳. مطهری، شهید مرتضی، فقه و حقوق (مجموعه آثار)، تهران، صدرا، ۱۳۶۸.

۳۴. معتمدنژاد، کاظم، **حقوق مطبوعات**، چاپ ششم، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، ۱۳۸۹.
۳۵. _____، **وسایل ارتباط جمعی**، چاپ هفتم، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۶.
۳۶. معتمدنژاد، کاظم؛ معتمدنژاد، رؤیا، **حقوق ارتباطات**، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، چاپ اول، ۱۳۸۶.
۳۷. _____، **حقوق مطبوعات**، چاپ اول، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۹۵.
۳۸. معین، محمد، **فرهنگ فارسی**، چاپ چهارم، تهران، آدانا: کتاب راه نو، ۱۳۸۶.
۳۹. مکتبی، محمد، **خبر و اخلاق خبرنگاری**، چاپ اول، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۴.
۴۰. مکارم شیرازی، ناصر، **اخلاق در قرآن**، چاپ اول، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی طالب علیه السلام، ۱۳۷۷.
۴۱. _____، **تفسیر نمونه**، چاپ دهم، تهران، دارالکتب الإسلامية، ۱۳۷۱.
۴۲. یزدانیان، علیرضا، **قواعد عمومی مسئولیت مدنی**، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۵.
- کتاب‌های عربی**
۴۳. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ ه.ق.
۴۴. ابوالحسین، احمد بن فارس بن زکریا، **معجم مقائیس اللغة**، چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۰۴ ه.ق.
۴۵. اراکی، محمد علی، **المکاسب المحرمة**، چاپ اول، قم، مؤسسه در راه حق، ۱۴۱۳ ه.ق.
۴۶. اردبیلی، احمد بن محمد، **زبدة البیان فی أحكام القرآن**، المكتبة الجعفریة لإحياء الآثار الجعفریة، چاپ اول، تهران، بی تا.

۴۷. اشتهازدی، علی پناه، مدارک العروة، چاپ اول، تهران، دار الأسوة للطباعة و النشر، ۱۴۱۷ ه.ق.
۴۸. ایروانی، باقر، دروس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالی علی المذهب الجعفری، چاپ دوم، قم، دارالفقه لطباعة و نشر، ۱۴۲۷ ه.ق.
۴۹. بحرانی، محمد سند، أسس النظام السیاسی عند الإمامیه، چاپ اول، قم، مکتبه فذک، ۱۴۲۶ ه.ق.
۵۰. تبریزی، جواد بن علی، أسس الحدود و التعزیرات، چاپ اول، قم، دفتر مؤلف، ۱۴۱۷ ه.ق.
۵۱. حسینی تهرانی، سید محمد حسین، ولایة الفقیه فی حکومت الإسلام، چاپ اول، بیروت، دارالحجّة البیضاء، ۱۴۱۸ ه.ق.
۵۲. حلّی، علامه، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی، تحریر الأحکام الشرعیة علی مذهب الإمامیه، چاپ اول، قم، مؤسسه امام صادق علیه السّلام، ۱۴۲۰ ه.ق.
۵۳. حلّی، فخرالمحققین، محمد بن حسن بن یوسف، إیضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد، چاپ اول، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۳۸۷ ه.ق.
۵۴. حلّی، مقداد بن عبد الله سیوری، کنز العرفان فی فقه القرآن، چاپ اول، قم، انتشارات مرتضوی، ۱۴۲۵ ه.ق.
۵۵. حوی، سعید، الاساس فی التفسیر، چاپ ششم، قاهره، دارالسلام، ۱۴۲۴ ه.ق.
۵۶. خمینی، سید روح الله موسوی، الاجتهاد و التقليد (تنقیح الأصول)، چاپ اول، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۱۸ ه.ق.
۵۷. _____، المكاسب المحرمة (للإمام الخمينی)، چاپ اول، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، ۱۴۱۵ ه.ق.
۵۸. راوندی، قطب الدین، سعید بن عبدالله، فقه القرآن، چاپ دوم، قم، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۵ ه.ق.
۵۹. سبزواری، سید عبد الأعلى، مهذب الأحکام، چاپ چهارم، قم، مؤسسه المنار، ۱۴۱۳ ه.ق.

۶۰. سعدی ابوجیب، القاموس الفقہی لغة و اصطلاحا، چاپ دوم، دمشق، دارالفکر، ۱۴۰۸ هـ.ق.
۶۱. شیخ انصاری، مرتضی بن محمد امین، کتاب المکاسب (المحشی)، چاپ سوم، قم، مؤسسه مطبوعاتی دارالکتاب، ۱۴۱۰ هـ.ق.
۶۲. _____، کتاب المکاسب، کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، قم، اول، ۱۴۱۵ هـ.ق.
۶۳. _____، کتاب المکاسب، منشورات دار الذخائر، قم، اول، ۱۴۱۱ هـ.ق.
۶۴. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، چاپ اول، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، ۱۴۰۹ هـ.ق.
۶۵. صدر، شهید، سید محمد، ماوراء الفقه، چاپ اول، بیروت، دارالأضواء للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۲۰ هـ.ق.
۶۶. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰ هـ.ق.
۶۷. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ سوم، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۲.
۶۸. طوسی، ابوجعفر، محمد بن حسن، تهذیب الاحکام، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۱۴۰۷ هـ.ق.
۶۹. طوسی، محمد بن الحسن، الأمالی، چاپ اول، قم، دارالثقافه، ۱۴۱۴ هـ.ق.
۷۰. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، چاپ دوم، قم، نشر هجرت، ۱۴۱۰ هـ.ق.
۷۱. قزوینی، سید علی موسوی، رساله فی العدالة، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۹ هـ.ق.
۷۲. _____، ینایع الأحکام فی معرفة الحلال و الحرام، چاپ اول، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۲۴ هـ.ق.

۷۳. قمی، صدوق، محمد بن علی بن بابویه، من لا یحضره الفقیه، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ه.ق.
۷۴. _____، معانی الأخبار، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۳ ه.ق.
۷۵. قندهاری، محمد آصف محسنی، الفقه و مسائل طیبیه، چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۲۴ ه.ق.
۷۶. کاشانی، فیض، محمد محسن بن شاه مرتضی، الشافی فی العقائد و الأخلاق و الأحکام، چاپ اول، تهران، دار نشر اللوح المحفوظ، ۱۴۲۵ ه.ق.
۷۷. _____، الوافی، چاپ اول، اصفهان، کتابخانه امیرالمؤمنین علی علیه السلام، ۱۴۰۶ ه.ق.
۷۸. کاظمی، فاضل، جواد بن سعد اسدی، مسالک الأفهام إلى آیات الأحکام، قم، دفتر نشر نوید اسلام، ۱۳۸۷.
۷۹. کلینی، محمد بن یعقوب، أصول الکافی، ترجمه: مصطفوی، چاپ اول، تهران، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۳۶۹.
۸۰. مامقانی، محمد حسن بن الملا عبدالله، غایة الآمال فی شرح کتاب المکاسب، چاپ اول، قم، مجمع الذخائر الإسلامیه، ۱۳۱۶ ه.ق.
۸۱. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمة الاطهار، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ه.ق.
۸۲. محمد بن مکی، ذکری الشیعة فی أحکام الشریعة، چاپ اول، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۹ ه.ق.
۸۳. محمود عبدالرحمان، معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهیه، چاپ اول، قاهره، دارالفضیلة، ۱۴۱۹ ه.ق.
۸۴. مشکینی، میرزا علی، مصطلحات الفقه، قم، نشر الهادی، بی تا.

۸۵. مصطفوی، حسن، **التحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، چاپ اول، تهران، مرکز کتاب لترجمة و النشر، ۱۴۰۲ ه.ق.
۸۶. مغنیه، محمد جواد، **فقه الإمام الصادق علیه السلام**، چاپ دوم، قم، مؤسسه انصاریان، ۱۴۲۱ ه.ق.
۸۷. مقاتل بن سلیمان، **تفسیر مقاتل بن سلیمان**، چاپ اول، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۲۳ ه.ق.
۸۸. مکارم شیرازی، ناصر، **أنوار الفقهة**، چاپ اول، قم، انتشارات مدرسة الإمام علی بن أبی طالب علیه السلام، ۱۴۲۶ ه.ق.
۸۹. موسوی خویی، سید ابوالقاسم، **مصباح الفقهة (المکاسب)**، قم، مؤسسه انصاریان، ۱۳۷۵.
۹۰. موسوی گلپایگانی، سید جمال الدین، **رسائل**، چاپ اول، نجف، المطبعة الحیدریة، ۱۳۷۰ ه.ق.
۹۱. نجفی، صاحب الجواهر، محمد حسن، **جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام**، چاپ هفتم، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۴ ه.ق.
۹۲. نجفی، کاشف الغطاء، محمد حسین بن علی بن محمد رضا، **مبادئ الإيمان**، نجف، مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۳۷۸ ه.ق.
۹۳. _____، **وجیزة الأحكام**، چاپ دوم، نجف، مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۳۶۶ ه.ق.
۹۴. نجفی، کاشف الغطاء، مهدی، **أحكام المتاجر المحرمة**، چاپ اول، نجف، مؤسسه کاشف الغطاء، ۱۴۲۳ ه.ق.
۹۵. هاشمی خویی، میرزا حبیب الله، **منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغة**، ترجمه: حسن زاده آملی، حسن و کمره‌ای، محمد باقر، چاپ چهارم، تهران، مکتبه الإسلامية، ۱۴۰۰ ه.ق.
۹۶. یزدی، محمد، **فقه القرآن**، چاپ اول، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۱۵ ه.ق.

منابع لاتین

97. Clay Calvert, Dan V. Kozlowski, Derigan Silver, **Mass Media Law**, 20th Edition, McGraw-Hill, 2018.

مقاله‌ها

۹۸. افشار کرمانی، عزیزالله، «مراتب ایمان از منظر علامه طباطبایی»، پژوهش نامه قرآن و حدیث، شماره ۱۸، بهار و تابستان ۱۳۹۵.
۹۹. انصاری، ابراهیم؛ کیانپور، مسعود؛ عطایی، پری، «تحلیل جامعه شناختی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر فرهنگ شفاهی (مورد مطالعه: شهر اصفهان)»، **جامعه‌شناسی کاربردی**، سال بیست و نهم، شماره پیاپی (۶۹)، شماره اول، بهار ۱۳۹۷.
۱۰۰. رزمان، علی، «رسانه‌ها و جرم»، **فصلنامه علمی حقوقی قانون‌یار**، دوره دوم، شماره پنجم، بهار ۱۳۹۷.
۱۰۱. رضایی نمین، محمد، «بررسی ضرورت اهمیت و چارچوب فقه رسانه»، **روزنامه کیهان**، ۱۳۹۰/۱۰/۱۲.
۱۰۲. زمانی، لیلا، ابویی، حسین، تولائی، علی، «تشهیر شاهد زور»، **مجله فقه و مبانی حقوق اسلامی**، سال چهل و چهارم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.
۱۰۳. شایگان، فریبا، «رسانه و آموزش جرم»، **فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی**، دوره جدید، شماره ۲۴، زمستان ۱۳۸۹.
۱۰۴. صفوی، سید حسین، «اصل تناسب مجازات در سیاست جنایی قضایی»، **ماهنامه دادرسی**، سال چهاردهم، شماره ۷۹، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۹.
۱۰۵. قاسمی، حاکم، «جایگاه رسانه در مهندسی فرهنگی، زمانه»، **ماهنامه اندیشه تاریخی و سیاسی ایران معاصر**، شماره ۵۸، ۱۳۸۵.

۱۰۶. قماش، سعید، «از جرم‌شناسی علت‌شناختی تا جرم‌شناسی شناختی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۷۰، تابستان ۱۳۹۴.
۱۰۷. محدثی، زهرا و سلطانی، عباسعلی، «نگرشی بر مجازات تشهیر در فقه شیعه با نگاهی به قوانین موضوعه ایران»، فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، سال سیزدهم، شماره چهل و نه، پاییز ۱۳۹۶.
۱۰۸. مؤذن زادگان، حسنعلی و افشاری، فاطمه، «نقش رسانه در پیشگیری از جرم در سیاست جنایی ایران»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۶۴، زمستان ۱۳۹۲.

منابع حقوقی و قوانین

۱۰۹. آیین نامه نویسندگان مطبوعاتی و خبرنگاران مصوب ۱۳۵۴/۶/۲۲
۱۱۰. تصویب‌نامه تعیین سند توسعه مطبوعات، مصوب ۱۳۸۴/۵/۹ هیئت وزیران.
۱۱۱. قانون اداره صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۵۹/۱۰/۸.
۱۱۲. قانون اساسی.
۱۱۳. قانون اقدامات تأمینی.
۱۱۴. قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مصوب ۱۳۸۷/۱۱/۶ مجلس شورای اسلامی و ۱۳۸۸/۵/۳۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۱۱۵. قانون آیین دادرسی کیفری.
۱۱۶. قانون تشکیل سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران، مصوب ۱۳۵۰/۳/۲۹.
۱۱۷. قانون مجازات اسلامی.
۱۱۸. قانون مسئولیت مدنی.
۱۱۹. مجموعه قوانین و مقررات مطبوعات.

پایگاه‌های اینترنتی و نرم افزارها

۱۲۰. پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران: Irandoc.ac.ir
۱۲۱. حقوقی و امور مجلس: www.hvm.ir
۱۲۲. خبرگزاری تسنیم: www.tasnimnews.com
۱۲۳. خبرگزاری مهر: www.mehrnews.com
۱۲۴. دستور: پایگاه اطلاعات قوانین و مقررات کشور: www.dastour.ir
۱۲۵. دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه‌ای: Khamenei.ir
۱۲۶. دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه‌ها: rasaneh.farhang.gov.ir
۱۲۷. روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران: www.rrk.ir
۱۲۸. مدرسه فقهت: www.eshia.ir
۱۲۹. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی: Rc.majlis.ir
۱۳۰. المعانی: Almaany.Com
۱۳۱. نرم افزار جامع الاحادیث، نسخه ۳/۵، ۱۳۹۲/۸/۱۱.
۱۳۲. نرم افزار جامع تفاسیر نور، نسخه ۳، ۱۳۹۴/۴/۷.
۱۳۳. نرم افزار جامع فقه اهل البيت (علیهم السلام)، نسخه ۲، ۱۳۹۲/۸/۱۱.
۱۳۴. واژه‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی: www.persianacademy.ir

پیوست‌ها

فهرست آیات

آیه	صفحه	
سوره بقره		
۲۰۸	۳۰	يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً
سوره آل عمران		
۷۷	۵۵	أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ
۱۱۸	۳۲	يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا
سوره نساء		
۱۵	۵۵ و ۵۶	وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا
۸۳	۳۲ و ۳۴	وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدَّاعُوا بِهِ وَكَوَيْدُهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أَوْلِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ
۱۴۸	۲۷ و ۴۸	لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ
سوره توبه		
۳۶	۴۶	إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ
۷۰	۲۵	أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
۱۰۳	۴۵	خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ
۱۲۲	۲۲	فَلَوْ لَا نَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

آیه صفحه

سوره ابراهیم

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَ ثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ

۲۵ ۹

سوره نحل

فَسْتَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ
وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ

۲۳ ۴۳

۵۲ ۱۲۶

سوره اسراء

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

۲ ۷۰

سوره كهف

لَوْ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا

۱۴ ۸

سوره مريم

أَطَّلَعَ الْغَيْبِ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا

۱۴ ۷۸

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا

۴۵ ۹۶

سوره نور

الرَّائِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ

۲۵ ۲

اللَّهِ إِنَّ كُنتُمْ تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيْشَهِدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

۴۰ ۱۹

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَ

الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

سوره قصص

لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلِهِ مُوسَى

۱۴ ۳۸

آیه صفحه

سوره احزاب

یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ قُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۷۰ ۳۵

سوره حجرات

یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ۶ ۳۴

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۱۰ ۴۲

وَ لَا تَجَسَّسُوا ۱۲ ۵۵

سوره فصلت

وَ مَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَ عَمِلَ صَالِحًا ۳۳ ۴۳

سوره صف

یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ × تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۱۰-۱۱ ۳۰

سوره تغابن

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۵ ۲۵

سوره تحریم

وَ إِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَ أَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَ أَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ۳ ۳۸

فهرست قوانین و مصوبات

اصل/ماده صفحه

قانون اساسی

- «... بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر...»
- ۶۳ ۳، بند ۲
- ۶۳ ۲۲ حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند.
- ۶۳ ۲۴ نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند.
- ۷۰ ۳۶ حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد.
- ۶۳ ۳۹ هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده، به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.
- ۷۰ ۱۶۵ محاکمات، علنی انجام می‌شود و حضور افراد بلامانع است مگر آن که به تشخیص دادگاه، علنی بودن آن منافی عفت عمومی یا نظم عمومی باشد یا در دعاوی خصوصی طرفین دعوا تقاضا کنند که محاکمه علنی نباشد.

مجموعه قوانین و مقررات مطبوعات

- ۶۴ ۲، روشن ساختن افکار عمومی و بالا بردن سطح معلومات و دانش مردم در یک یا چند زمینه مورد اشاره در ماده یک و
- بند الف
- ۶۴ ۲، بند د مبارزه با مظاهر فرهنگ استعماری و ترویج و تبلیغ فرهنگ اسلامی
- ۶۴ ۶، بند ۸ افترا و توهین به اشخاص حقیقی و حقوقی را از موارد اخلال به مبانی، احکام اسلام و حقوق عمومی و خصوصی

صفحه	اصل/ماده	
۷۰	۲۹	انتشار مذاکرات غیرعلنی مجلس شورای اسلامی و مذاکرات غیرعلنی محاکم دادگستری یا تحقیقات مراجع اطلاعاتی و قضایی که طبق قانون افشاء آن مجاز نیست ممنوع است و در صورت تخلف طبق نظر حاکم شرع و قانون تعزیرات با وی رفتار خواهد شد.
۷۴	۳۰	انتشار هر نوع مطلب مشتمل بر تهمت یا افتراء یا فحش و الفاظ رکیک یا نسبت‌های توهین‌آمیز و نظایر آن نسبت به اشخاص ممنوع است، ...
۶۹	۳۱	انتشار مطالبی که مشتمل بر تهدید به هتک شرف و یا حیثیت و یا افشای اسرار شخصی باشد ممنوع است و مدیر مسئول به محاکم قضائی معرفی و با وی طبق قانون تعزیرات رفتار خواهد شد.
		قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۷/۱۱/۶ مجلس شورای اسلامی و ۱۳۸۸/۵/۳۱
۶۵	۱	الف) اطلاعات: هر نوع داده که در اسناد مندرج باشد یا به صورت نرم افزاری ذخیره گردیده و یا با هر وسیله دیگری ضبط شده باشد. ب) اطلاعات شخصی: اطلاعات فردی نظیر نام و نام خانوادگی، نشانی‌های محل سکونت و محل کار، وضعیت زندگی خانوادگی، عادت‌های فردی، ناراحتی‌های جسمی، شماره حساب بانکی و رمز عبور است.
۶۵	۱، بند د	مؤسسات عمومی: سازمان‌ها و نهادهای وابسته به حکومت به معنای عام کلمه شامل تمام ارکان و اجزاء آن که در مجموعه قوانین جمهوری اسلامی ایران آمده است.
۶۵	۲	هر شخص ایرانی حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد، مگر آنکه قانون منع کرده باشد. استفاده از اطلاعات عمومی یا انتشار آنها تابع قوانین و مقررات مربوط خواهد بود.

اصل/ماده صفحه

- مؤسسات مشمول این قانون در صورتی که پذیرش درخواست متقاضی متضمن افشای غیرقانونی اطلاعات شخصی درباره یک شخص حقیقی ثالث باشد باید از در اختیار قرار دادن اطلاعات درخواست شده خودداری کنند، مگر آنکه: الف- شخص ثالث به نحو صریح و مکتوب به افشای اطلاعات راجع به خود رضایت داده باشد. ب- شخص متقاضی، ولی یا قیم یا وکیل شخص ثالث باشد. ج- متقاضی یکی از مؤسسات عمومی باشد و اطلاعات درخواست شده در چارچوب قانون مستقیماً به وظایف آن به عنوان یک مؤسسه عمومی مرتبط باشد.
- موضوع مواد (۱۵) و (۱۶) شامل اطلاعاتی که موجب هتک عرض و حیثیت افراد یا مغایر عفت عمومی و یا اشاعه فحشا می شود، نمی گردد.
- قانون اداره صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۹/۱۰/۸
- تنظیم خط مشی کلی سازمان و اصول برنامه‌ها در جهت نشر اسلام و تقویت ایمان و بالا بردن آگاهی مردم نسبت به معارف اصیل اسلامی و اهداف و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با رعایت کامل موازین اسلامی و قانون اساسی و سیاست کلی فرهنگی، اداری، اقتصادی، نظامی و سیاست خارجی کشور
- قانون تشکیل سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران مصوب ۱۳۵۰/۳/۲۹
- ... بالا بردن سطح آگاهی و دانش عمومی و پرورش ذوقی و هنری، فراهم ساختن زمینه‌های ذهنی برای تسریع پیشرفت‌های کشور و رشد سیاسی عامه مردم ...
- آیین نامه نویسندگان مطبوعاتی و خبرنگاران مصوب ۱۳۵۴/۶/۲۲
- خبرنگار مکلف است اطلاعات صحیح در اختیار مؤسسه خود قرار دهد.
- الف

اصل/ماده صفحه

۷۰ ۱۶ خبرنگار باید در مصاحبه‌ای که به عمل می‌آورد و نیز در نقل و قول مقامات رسمی رعایت امانت را بنماید و تحریف مطالب ممنوع است.

قانون مسئولیت مدنی

۷۲ ۱ هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجاری یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد.

۷۲ ۸ کسی که در اثر تصدیقات یا انتشارات مخالف واقع به حیثیت و اعتبارات و موقعیت دیگری زیان وارد آورد، مسئول جبران آن است. شخصی که در اثر انتشارات مزبور یا سایر وسایل مخالف با حسن نیت مشتریانش کم و یا در معرض از بی رفتن باشد می‌تواند موقوف شدن عملیات مزبور را خواسته و در صورت اثبات تقصیر زیان وارده را از واردکننده مطالبه کند.

۷۲ ۹ دختری که در اثر حيله یا تهدید و یا سوء استفاده از زبردست بودن برای همخوابگی نامشروع شده می‌تواند از مرتکب علاوه بر زیان مادی مطالبه زیان معنوی هم بنماید.

۷۲ ۱۰ کسی که به حیثیت و اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد شود می‌تواند از کسی که لطمه وارد آورده است جبران زیان مادی معنوی خود را بخواهد. هر گاه اهمیت زیان و نوع تقصیر ایجاب نماید دادگاه می‌تواند در صورت اثبات تقصیر علاوه بر صدور حکم به خسارت مالی، حکم به رفع زیان از طریق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و امثال آن نماید.

قانون مجازات اسلامی، تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده

۷۴ ۱۹ انتشار حکم قطعی در رسانه‌ها

صفحه	اصل/ماده	
۷۴	۱۹،	هر گاه انتشار مطالب مذکور در ماده فوق راجع به شخص متوفی بوده ولی عرفاً
	تبصره ۲	هتاکتی به بازماندگان وی به حساب آید، هر یک از ورثه قانونی می‌تواند از نظر جزایی یا حقوقی طبق ماده و تبصره فوق اقامه دعوی نماید.»
۷۹	۲۰	انتشار حکم محکومیت به وسیله رسانه‌ها
۷۹	۲۳	دادگاه می‌تواند فردی را که به حد، قصاص یا مجازات تعزیری از درجه شش تا درجه یک محکوم کرده است با رعایت شرایط مقرر در این قانون، متناسب با جرم ارتكابی و خصوصیات وی به یک یا چند مجازات از مجازات‌های تکمیلی زیر محکوم نماید.
۷۸ و	۳۶	حکم محکومیت قطعی در جرایم موجب حد محاربه و افساد فی الارض یا
۷۹		تعزیر تا درجه چهار و نیز کلاهبرداری بیش از یک میلیارد ریال در صورتی که موجب اخلال در نظم یا امنیت نباشد در یکی از روزنامه‌های محلی در یک نوبت منتشر می‌شود.
۷۹	تبصره	انتشار حکم محکومیت قطعی در جرایم زیر که میزان مال موضوع جرم ارتكابی،
	ماده ۳۶	یک میلیارد ریال یا بیش از آن باشد، و در رسانه ملی یا یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار منتشر می‌شود: ...
۷۸	۲۲۹	مردی که همسر دائم دارد، هر گاه قبل از دخول، مرتکب زنا شود حد وی صد ضربه شلاق، تراشیدن موی سر و تبعید به مدت یک سال قمری است.
۷۳	۶۱۸	هر کس با هیاهو و جنجال یا حرکات غیرمتعارف یا تعرض به افراد موجب اخلال نظم و آسایش و آرامش عمومی گردد یا مردم را از کسب و کار باز دارد به حبس از سه ماه تا یک سال و تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد.
۷۴	۶۴۰	هر کس نوشته یا طرح، گراور، نقاشی، تصاویر، مطبوعات، اعلانات، علایم، فیلم، نوار سینما و یا به طور کلی هر چیز که عفت و اخلاق عمومی را جریحه‌دار نماید برای تجارت یا توزیع به نمایش و معرض انظار عمومی گذارد یا بسازد یا برای تجارت و توزیع نگاه دارد.

اصل/ماده صفحه

هر کس در دادگاه نزد مقامات رسمی شهادت دروغ بدهد، به سه ماه و یک روز تا دو سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا دوازده میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد.

قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب

در غیر موارد منافی عفت، دادرسان و قضات تحقیق می‌توانند اجرای تفتیش یا تحقیق از شهود و مطلعین یا جمع‌آوری اطلاعات و دلایل و امارات جرم و یا هر اقدام دیگری را که برای کشف جرم لازم بدانند با تعلیمات لازم به ضابطین ارجاع کنند این اقدامات ارزش اماره قضائی دارد. [منسوخ شده]

تحقیق در جرائم منافی عفت ممنوع است مگر در مواردی که جرم مشهود باشد و یا دارای شاکی خصوصی بوده که در مورد اخیر توسط قاضی دادگاه انجام می‌گیرد.»

حضور اشخاصی که کمتر از (۱۵) سال سن دارند در دادگاهی که به امور کیفری رسیدگی می‌کند به عنوان تماشاچی ممنوع می‌باشد.

رسیدگی به جرائم اطفال علنی نخواهد بود، در دادگاه فقط اولیاء و سرپرست قانونی طفل و وکیل مدافع و شهود و مطلعین و نماینده قانون اصلاح و تربیت که دادگاه حضور آنان را لازم بداند حاضر خواهند شد. انتشار جریان دادگاه از طریق رسانه‌های گروهی و یا فیلمبرداری و تهیه عکس و افشای هویت و مشخصات طفل متهم ممنوع و متخلف به مجازات قانونی مندرج در ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی محکوم خواهد شد.

تصویب‌نامه تعیین سند توسعه مطبوعات، مصوب ۱۳۸۴/۵/۹ هیئت وزیران

از مهم‌ترین فرصت‌ها و توانایی‌ها در قلمرو مطبوعات، مطالبه دانایی و گردش آزاد اطلاعات به عنوان یک خواسته اساسی در جامعه، افزایش دسترسی همگانی به اطلاعات و افزایش نسبی گرایش عمومی به مطالعه مطبوعات است

اصل/ماده صفحه

۷۳ «... و با توسعه مطبوعات آزاد و مسئول در کشور، اعتماد بین‌المللی به فضای فرهنگی کشور تقویت خواهد شد و منابع خبری داخلی بیش از پیش مورد استناد رسانه‌ها و مراجع بین‌المللی قرار خواهد گرفت. و از حجم اخبار کذب و شایعه‌ها پیرامون کشورمان کاسته خواهد شد

۷۷ برای تدوین نظام حقوقی جامع رسانه‌ها، ضروری است ابتدا سه گروه استادان و متخصصان ارتباط جمعی، روزنامه‌نگاران و دست‌اندرکاران اجرایی در خصوص چارچوب بایسته این حوزه توافق‌هایی صورت گیرد و سپس گروهی از طرف هر سه حوزه مسئول تدوین نظام مذکور شود. این نظام باید رویکرد یکپارچه و منسجم نسبت به تمامی رسانه‌ها داشته باشد.

قانون اقدامات تأمینی

۸۱ ۱ اقدامات تأمینی عبارتند از تدابیری که دادگاه برای جلوگیری از تکرار جرم (جنحه یا جنایت) درباره مجرمین خطرناک اتخاذ می‌کند. مجرمین خطرناک کسانی هستند که سوابق و خصوصیات روحی و اخلاقی آنان و کیفیت ارتکاب و جرم ارتكابی آنان را در رمضان ارتکاب جرم در آینده قرار دهد از این که قانوناً مسئول باشند یا غیر مسئول. صدور حکم اقدام تأمینی از طرف دادگاه وقتی جایز است که کسی مرتکب جرم گردیده باشد.

۸۱ ۱۲ انتشار حکم

قانون آیین دادرسی کیفری

۸۰ ۳۵۳ انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان نباشد، در رسانه‌ها مجاز است. بیان مفاد حکم قطعی و مشخصات محکوم‌علیه فقط در موارد مقرر در قانون امکان‌پذیر است. تخلف از مفاد این ماده در حکم افتراء است. تبصره ۱. هر گونه عکسبرداری یا تصویربرداری یا ضبط صدا از جلسه دادگاه ممنوع است. اما رییس دادگاه می‌تواند دستور دهد تمام یا بخشی از محاکمات تحت نظارت او به صورت صوتی یا تصویری ضبط شود. تبصره ۲. انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده در محاکمات علنی که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم است، در صورتی که به عللی از قبیل خدشه‌دار شدن وجدان جمعی و یا حفظ نظم عمومی جامعه، ضرورت یابد، به درخواست دادستان کل کشور و موافقت رییس قوه قضاییه امکان‌پذیر است.

الملخص

توسيع نطاق اضطرابات وسائل الإعلام على نطاق واسع و سرعة المعلومات و كذلك الإبلاغ عن الجرائم و تطبيع انتهاك حرمة المجرمين يتطلب ضرورة البحث الفقهي من أجل توفير الخلفية اللازمة لصياغة القوانين و اللوائح في الفراغ القانوني و النقاش الفقهي. تقرر الباحثة التحقيق في مكانة حيثية المجرم في الفقه الإمامية و حقوق ايران في الإبلاغ عن الجرائم في وسائل الإعلام و تسعى إعطاء إجابة فقهية و قانونية على مفارقة «الإعلام و عدم الحفاظ على حيثية المجرم» و «عدم الإعلام و الحفاظ على حيثية المجرم». هل الحفاظ على حيثية المجرم مسموح به على الإطلاق أو هل هناك أي اعتبار آخر في تنفيذ هذه المسألة. يعتمد هذا البحث على المنهج الوصفي التحليلي و يسعى للإجابة على هذا السؤال بفحص مفهوم الإبلاغ عن أخبار الجرائم في الفقه و التركيز على الاستنتاجات الفقهية لبعض آي القرآن الكريم و الأحاديث الشريفة و القوانين المعتمدة في مجال «الصحافة» و التي هي أبسط قوانين و «حقوق معلومات». ووفقاً لذلك يمكن استنتاج «مبدأ حظر الإبلاغ عن الجرائم» من بعض المعايير المستمدة من المبادئ الفقهية و بعض القوانين. بالإضافة إلى ذلك فإن اهتمام المشرعين بالحفاظ على حيثية المجرم هو تأكيد لمثل هذا المبدأ. باستثناء بعض الاستثناءات مثل «التشهير» لا يمكن نقل تنفيذ هذه العقوبة إلى معظم أخبار الجرائم عبر الوسائل الإعلامية.

الكلمات الرئيسية:

أخبار الجرائم، وسائل الإعلام، معلومات خبرية، تشهير الإعلام، حيثية المجرم

وزارة العلوم و البحوث و الفنون
جامعة معارف القرآن و العترة الطاهرة

اطروحة الماجستير لفرع الفقه و مباني الحقوق الاسلامي

العنوان:

الطرق المطلوبة في إبلاغ معلومات وسائل الإعلام إتجاه الجرائم
لأجل حفظ حيثية الأشخاص على أساس الفقه الإمامية و حقوق ايران

الاستاذ المشرف:

الدكتور شهاب الدين ذوفقاري

الاستاذ المستشار:

الدكتور كاوه قبادي

الباحثة:

مريم قاسمي

صيف ١٤٤١

Abstract

The widespread disruptions caused by the widespread media, the sheer volume and speed of information, such as the reporting of crimes and the normalization of offenders' dignity, indicate the need for jurisprudence to establish the necessary rules and regulations in the field. Provide legal vacuum and jurisprudence. A researcher is investigating the status of offenders in Imamieh jurisprudence (Fiqh) and Iranian law in reporting crime news and the dual response of "informing and not maintaining offenders' dignity" and "lack of information and maintaining offenders' dignity and give them right jurisprudent and Law answer. Is the protection of the offender's reputation absolutely permissible, or are there other considerations in this? This research is based on the descriptive-analytic, investigative, and conceptualization of the news reporting of crimes in jurisprudence, with emphasis on the jurisprudential inferences of some Qur'an verses and infallible narratives, the most prominent laws in the field of "press". The "communications rights" laws are enforced and seek to answer that question. Accordingly, the principle of the prohibition of news reporting on crime can be deduced from some criteria derived from jurisprudential principles and some laws. In addition to saint legislator and the legislator's concern for preserving the dignity of the offender, is confirmed it. This is not possible, except in some exceptional cases, such as the Libel "Tashir" where the execution of such punishment is transmitted to most crime news through the mass media.

Key words:

Crime news, mass media, news reporting, media Libel, offenders' dignity

Ministry of Science, Research and Technology

Isfahan University of Quran and Etrat Studies

M.A. Thesis in Fiqh(Jurisprudence) and Principles of Islamic Laws

Title:

Desirable ways of informing the mass media about crimes in order to maintain the dignity of people based on Imamieh jurisprudence and Iranian law

Supervisor:

Dr. Shahabodin Zoufaghari

Advisor:

Dr. Kaveh Ghobadi

By:

Maryam Ghasemi

Summer 2019